

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A független Szlovénia és a kortárs szlovén irodalom

KAJETAN KOVIČ versei 129

PETER SEMOLIČ versei 134

VENO TAUFER versei 137

DANE ZAJC versei 139

MITJA ČANDER: Koronatanúk (*Kísérlet a kilencvenes évek fiatal szlovén prózájának bemutatására*) 141

JANI VIRK: A határon (*novella*) 146

MOHOR HUDEJ: Egy szart (*novella*) 156

DUŠAN ČATER: Előrejelzés (*novella*) 162

MART LENARDIČ: A bajnok (*novella*) 166

ANDREJ BLATNIK: A függetlenség napja (*novella*) 172

BORIS A. NOVAK versei 175

JOSIP OSTI versei 179

ALEŠ DEBELJAK: Köztársasági ideál és nemzeti biztonság (*esszé*) 181

SZILÁGYI IMRE: Egy fiatal állam évtizede: Szlovénia 1991-2001
(*tanulmány*) 189

IZTOK OSOJNIK: Egyetlen irodalom születik különböző nyelveken
(*Gállos Orsolya beszélgetése*) 193

KUKORELLY ENDRE: Nagyon kis hely, nagyon sok helységnév (*Apropos szlovénok*) 196

TOMAŽ ŠALAMUN versei 198

ALEŠ DEBELJAK versei 200

ALEŠ ŠTEGER verse 201

PRIMOŽ ČUČNIK versei 204

IZTOK OSOJNIK versei 207

SZÍJÁRTÓ IMRE: Murán innen, Murán túl (*Regionalitás a mai szlovén prózában*) 210

MILAN VINCETIČ: Milivoja feltámadása (*novella*) 217

MEDVE A. ZOLTÁN: Maszada és Livada, avagy póker a Mississippin
(*Drago Jančar: Zajgás a fejben*) 229

GREGOR PODNAR: Vulgata (*tanulmány*) 234

ALEŠ DEBELJAK: Tudom, nem tudom (*naplórészlet*) 243

2002

FEBRUÁR

A képek adatai a képaláírásokon olvasható.

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat, valamint
a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.

E számunkat a szlovéniai Trubar Alapítvány támogatta.

A jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSET: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencesek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján**: Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden**: Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén**: Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléd**: Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben**: SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt**, Piac u. 26. – **Dunaújvárosban**: Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben**: Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn**: Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön**: Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben**: Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen**: Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten**: Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt**, Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen**: Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban**: Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen**: Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden**: Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon**: Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u.

33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott**: Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán**: Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán**: Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán**: Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon**: Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron**: Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon**: Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban**: Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden**: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE** bölcsészkar könyvtár – Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt**, Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott**: Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Székszárdon**: Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen**: Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt**, Király u. 1. – **Tatabányán**: Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprém**ben: Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegersze**gen: Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – **ELTE** Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – **Stellium Könyvesbolt**, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

250,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLV. ÉVFOLYAM

2. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
J. ANTÁL ZITA

*

E számunkat vendégszerkesztőként GÁLLOS ORSOLYA állította össze.

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@mail.matav.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett
válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,

a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata,

a Baranya Megyei Önkormányzat és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központja.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál

és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,

Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,

illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 1500,- Ft, a II. félévre 1250,- Ft,

egy évre belföldre: 2750,- Ft, külföldre: 8000,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

MÉSZÖLY MIKLÓSRA és *Szederkényi Ervin*re, lapunk egykori főszerkesztőjére emlékezett a januári Jelenkor Mészöly Miklós-émlékszáma kapcsán *Csordás Gábor* költő, *Mészáros Sándor* kritikus és *Thomka Beáta* irodalomtörténész február 5-én Pécsen, a Művészetek Házában. Az est házigazdája *Ágoston Zoltán*, a Jelenkor főszerkesztője volt.

*

BODOR ÁDÁM *A börtön szaga* című interjúkötete (kérdőző: *Balla Zsófia*) és Szilágyi István *Hollóidő* című regénye megosztva nyerte el a Magyarország Európában Alapítvány 2001. évi Magyar Irodalmi Díját, melynek átadására január 14-én került sor az MTA Dísztermében. Bodor Ádám művéről *Angyalosi Gergely*, Szilágyi István regényéről *Kántor Lajos* mondott laudációt. A díjat *Göncz Árpád* adta át Bodor Ádámnak. Szilágyi István az elismerést nem fogadta el, ezért a díjjal járó pénzjutalmat a kuratórium az erdélyi fiatal irodalom támogatására fordítja.

*

PÉCSI SZÍNHÁZI BEMUTATÓK. Gogol *Revizorjának* premierjét ja-

nuár 25-én tartották a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínházában, *Bagossy László jr.* rendezésében.

*

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK. A 3 *Sziget* képzőművészeti csoport mutatkozik be január 25. és február 11. között a Pécsi Galériában. – *Deák Németh Mária* grafikusművész munkáiból látható kiállítás február 1-től február 24-ig a Pécsi Kisgalériában.

*

BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSOK. *Csendélet* címmel fiatal képzőművészek csoportos kiállítása tekinthető meg február 22-ig a Godot Galériában. – A Fiatal Művészek Stúdiója Egyesület tagjainak tárlata látogatható február 17-ig a Budapest Galériában.

*

A Jelenkor szerkesztői és a Jelenkor Kiadó munkatársai minden hónap utolsó csütörtökén, ezúttal tehát február 28-án, 15 és 18 óra között várják a folyóirat és a Kiadó munkája iránt érdeklődő olvasókat, barátait, a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit Budapesten, az Írók Boltja (VI., Andrássy út 45.) teázójában.

Kedves Jelenkor-olvasó!

Kérjük, hogy személyi jövedelemadójának egy százalékával támogassa a Jelenkort. Amennyiben úgy dönt, hogy hozzá kíván járulni a lap fenntartásához, rendelkezzen a következő adószám javára:

18308884-2-02

Jelenkor Alapítvány

Szibériai ciklus, kommentárokkal

A vadász

*Megy a végtelen, sápadt ég alatt
egy sovány vadász Szibéria telében.
Messze a hely, hol véget ér a nap,
és ő túl lesz magányon, küszködésen.*

*Lápos ligetben rénszarvasbika,
coboly iramlík törpe fenyvesekbe,
sötét, süket bozótból éjszaka
róka csahol nem látható hegyekre.*

*Törékeny idő, talp alatt a jég
ropog, Szibéria évei peregnek,
vadász és zsákmány a sivár vidék
tar tisztásán egy kelepcebé esnek.*

Földkunyhó

*A kunyhóban tömör, rozsdás alom.
Nyírok csepeg lustán a mennyezetről.
Reggel a tűz elnyugszik, mint az erdő,
csak a parázs izzik sápatagon.*

*És a vadász merev tekintete
előtt pereg egy más táj látomása,
és hallja, hogy a róka csaholása
egy másik éjből nyúlik át ide.*

Kajetan Kovič 1931-ben született Mariborban. 1953-ban egyike volt annak a négy költőnek, akik a szocialista realizmus követelményével szakítva új, bensőséges, individuális és képzeletgazdag versbeszéddel jelentkeztek (*Pesmi štirih*). Georg Trakl, Rilke és más német klasszikusok fordítója, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia tagja. Ljubljánában él.

Magyarul egy verseskötete (*Kajetan Kovič versei*, Európa, Bp., 1979, Lator László [ford.] és egy regénye (*Utazás Trentóba*, Európa, Bp., 1998, Körtvélyessy Klára [ford.]) jelent meg. Az itt közölt versciklus 1992-ben íródott, és szerepel a szerzőnek a Jelenkor Kiadónál ez évben megjelenő *Bodzaórák* című válogatott verseskötetében.

*Az égen, mely lassacskán felderül,
fellegek húznak fehérleő tömegben,
és a vezérlúd rikácsol rekedten,
mely mindig a csapat előtt repül.*

(kommentár)

*Más nap világít itt, mint fent az égen.
Mégis, a képzelet mintáin át
elődereng a szavak belsejében
formába sűrített, megélt világ.*

*Szülője hosszú, elmélyült gyakorlás,
láthatatlanul gyúlik az anyag.
Sok éjszakát ver fel hangos vonítás,
míg egy versben távol kutya ugat.*

*Ha a lélek daloló karban száll is
és az Úr roppant hallására vár,
csak ha megannyi pompás katedrális
már kőből-fából megépítve áll.*

Idegenek

*Vetemények és hóbuckák között
neki a roskadt vasúti barakknak,
az éjszakai vonat bedöcög,
idegenek érkeznek, s otthon vannak.*

*Gőzös konyhákban karbidlámpa ég,
testileg is mindnyájan nyomorultak.
Viszályaik lobbannak és csitulnak,
falakba vetett bizalmuk elég.*

*Bor és dohány között csaponganak,
futólag és csak színlelőn mulatva.
El az asztaltól, vissza a vonatra,
vár lövészárók és futószalag.*

Nők

*Kérlelhetetlen háborús idő,
a nők gyertyát égetnek templomokban,*

*hol ikonosztáz homálylik elő,
rajta alakok rőtben és aranyban.*

*Megfeketült Istenanya körül
szüzek, özvegyek, anyák térdepelnek.
Uram irgalmazz, Uram könyörülj,
a világot a pusztulástól mentsd meg.*

*Nagyon mély és nagyon nem látható
sebet üt rajtuk a böjt és a bánat.
A halálangyal fentről csattogó
szárnnyal fiukra és férjükre támad.*

Katonák

*Soha nem látott évekből az álmot
rég elporlott hadtestek törik át.
Egész éjjel róják a másvilágot,
szolgálva Istent, Pártot, Koronát.*

*Diák, munkás, paraszt nem hírre vágyik.
Szeme előtt nem hősi tett lebeg.
Mindegyik pusztá túlélésre játszik,
és öregben, párnák közt halna meg.*

*Aztán elnyelik őket közös sírok,
locsolnak rájuk meszet és lizolt.
S a gyászos látványra történetírók
rátekerik a dicső sztaniolt.*

(kommentár)

*Amikor fáj, nincs jambusz, troheusz.
Distanciából születik a forma.
A jajkiáltás meghaladott volta
zene a fülnek, mikor tovahúz.*

*Gonosz sebet hasít a görbe szablya,
golyóbis röpköd kunhalom mögött.
A haláltánc ütemét meg nem szabja,
ki még nem úr a fájdalom fölött.*

*Mikor már köti jambusz, troheusz,
ami fekete füstben szállt suhogva,*

*csiszolt kőként a rímen átragyog ma,
nem sír mélyére húz.*

Tavas

*Délről madárrajok özönlenek.
Alattuk a folyó fortyogva árad.
A csírák zöld kocsányt növesztenek,
és az embernek új eszméje támad.*

*A házakból rajzó víg csődület
szabadságtól és jó melegtől részeg.
Új lobogók szállnak fejük felett,
és rájuk írva régi tévedések.*

*A tavasz, a sápadt fénytünemény
illan, mint csésze teáról a pára.
A madárrajok máris hűlt helyén
sor kerül a tartós, szigorú nyárra.*

Vadászkürt

*Az idő itt titokban szendereg,
míg másutt más idők álmatlan múlnak.
Van, hol az angyalok aranyhajúak,
itt még a sírt sem jelzi feszület.*

*Sintérkocsiba zárva az ebek,
a föld termékeny véresőben ázik,
és új színnű virágokat virágozik,
hol vonulnak az ádáz seregek.*

*Vadászkürt hangját hordja őszi szél,
az íjászok sivár szobákba bújnak.
A falak közt homálylóbb minden új nap,
és az angyal is Isten nélkül él.*

Cárok

*Macskaezüstből van megannyi cár.
Se nagy, se kicsi, viszont csalafinta.
Szatócsok ők, és fontoskodnak, mintha
a világ a zsebükben volna már.*

*Villog sokszemű városuk, ahol
ők maguk csak pazarló házigazdák,
kiket bojárok, apródok, mihasznák
hízelgő, álnok népe ostromol.*

*Kenyerük hála és magasztalás,
a nap örök dicsősége a vágyuk.
Országok dőlnek romba majd utánuk,
és örökségük vér és pusztulás.*

(kommentár)

*Bús múzeumok Összes Művei.
Szellem palackba zárva, nem-beszédre,
méhzümmögésre, valahai szélre
nem lehet többé lefordítani.*

*A dolgot ismételnénk boldogan,
de csak a név az, ami újra ott van,
hozzávetőleges, megbízhatatlan,
hisz minden fejnek más szótára van.*

*Magában jár mindenki más utat,
nincs közös emléke más nemzedékkel.
A fájdalom tán egyetlen kivétel,
mely összetartozásunkról tudat.*

Epilógus

*Fel a folyón a rengeteg felé,
s tovább a zuzmó-övezetbe, halvány
birodalmak embernemjárta partján,
állat s növény eredete elé.*

*Nincs nála fegyver, rókavas, iszák,
birtoklás, küszködés terhét lerázta,
közel a virágok szentáldozása,
s egyszerre mind a megélt éjszakák.*

*Nem párja senkinek, gazdája sem,
rókalégzéssé változott egészen,
túl minden igazon és minden szépen
dologlik rozsdásan, ezüstösen.*

CSORDÁS GÁBOR fordítása

Lidércfény

Izzó homlokom a hideg üvegen. Az ős beszívárog
 az ablak résein. Morost sötétedik. Morost –
 egy szó, amit mantraként ismétlek, hogy megnyissam
 az emlék ajtaját. Hogy az emlék elöntse a réteket,
 a nádasokat és az égerfák tövét. Hogy régi tüzek
 visszfényével átizzítson minden fűszálat, minden bokrot.
 Lelkemben felrémlenek a tűz nyúlánk ujjai,
 amint titkos üzeneteket rónak az éjszakai égre.
 Tűz. Tűz a vizen. Tűz, melyet apám és nagybátyáim
 keze gyújtott. A szúnyogfelhők
 nem mernek közelíteni hozzánk. A békák szelik
 a levegőt, mint a nyíl, és hangosan csobbannak a vízbe.
 Tűz. Tűz a vizen. Elemek csatája, hangos
 sístergés, mely a víz színváltozását és a tűz halálát jelzi.
 Lelkemben a tűzoszlopok egyszerűen ott sétálnak a
 lápon, nem a szél – saját felfoghatatlan
 akaratauk űzi őket. Víz. Ég a víz.
 Tíz- vagy tizenkét éves voltam, mikor a mára már
 összedőlt szénaszárítónál körülvettek a tűzfalak.
 A tűzfalak. A tűzszoba. Egy barbár isten
 nézett szemembe egy pillanatra, és vitustáncba
 kezdtem. Tűz. Futótűz. Morost. Az emlék ajtaja
 nyitva áll, de a jelen változatlan marad.
 Sötét. A felperzselt föld őszi szertartásai
 nélkül. Vakfolt, amelyet néha
 autók reflektora vagy vonat küklöpsz-szeme
 a látótérbe hoz. Homlokommal az ablaküvegen
 bámulok az elsüllyedt világba, ahonnan senki
 nem néz vissza már, a világba, amit nem tudok
 vagy talán nem is akarok benépesíteni a kisfiú történetével,
 aki az elemek titkaiba és a láptüzek
 titkosírásába mélyed. Tűz, ami fut.
 Víz, ami ég. Test, melyet Szent Vitus tánca ráz.

Mindennek ellenére

*A föld megváltozik a talpam alatt.
Gyerekkorom parasztlovai, hiába
olyan súlyosak és nehézkesek,
elenyésztek, akár a harmat. Az autópályán át,
zúgásba és kerítés hálójába fogva,
tán kettészakított őzcsordák szólítják egymást.
A medvék leereszkednek a völgybe, szemétkben
kotorásznak, és remegnek a félelemtől.
Sohasem fogom igazán megszeretni
az aranyvirágot, a százszorszépet, a fűzfavesszőt.
De némi együttérzésre képes vagyok,
ha fűtyülni hallok egy rigót,
akinek autó ütötte el a párját.
A világ színekkel szól hozzánk: fehér hóvirág,
sárga kankalin, piros tulipán –
mind tehetetlen az elkényeztetett szem,
a ragadozó kéz kívánságával szemben.
Ma, 2000. május 4-én, egy gyilkos járkál
országunkban, kioltja a víkendezők életét.
A keskeny kocsúton fiatal lány
merészen fűjtató csikót vezet.*

Front

*Kettéhasadt az ég. A sötétség szinte láthatóan
falja a világosságot. Mennyi párhuzam ég
és föld között! Mamának, aki hónapokon át gondozta
beteg nővérét, meg kellett hátrálnia nővére
unokáinak mohósága elől. Tegnap
levágtuk az almafa letört sudarát, mely
megadta magát a szél erejének. Most is fúj.
A messzi Alpok fölött villámok bomlanak,
mint az ágak, melyek ugyanabban a másodpercben
kihajtanak, bokrosodnak és elszáradnak.
Már nincs mit tennem. A holmit,
amit eláztatott az eső, behordtam a házba,
a számítógépet kikapcsoltam.*

*Még néhány verssor, még néhány széllelés az első cseppekig.
Hová lesz a szél, ha elnyugszik a levegő?
Hová lesz a vers, ha becsukod a könyvet?*

Verssorok

*Egésznapos csavargás a városban, galambok társasága.
A kék égen lökhajtásos gépek csíkjai fodrozódnak.
A számítógép ernyőjének úrjében színes virág
forog – titkos értelmű rózsa.
Még mindig kézzel írok, régi blokkba, melynek
naptára a múlt századba vezet.
Egy nap – remélem, nem lesz túl hamar –
valaki azt mondja, múlt századi ember vagyok,
régimódi költő.
Enyhe remegés: a két repülő nyoma végképp eltűnt.
A Tengeremlékről itt a bóra, hajlítgatja az öreg almafát.
Majdnem elvirágzott, a termésre még várni kell soká.
Mit csinálnak a galambok? Aludni mennek?
Áthúzom a verssort, és újat írok:
a Krim* sötét tömege volt éveken át a horizontom.
Most felhő úszik fölébe, bíborvörös a lenyugvó naptól.
Esti fény hullik be az ablakon, ezekre a sorokra hullik,
és meglágyítja őket.*

CSORDÁS GÁBOR és GÁLLOS ORSOLYA fordítása

* Krim: hegy Ljubljana mellett.

VENO TAUFER

Drága hegek

*eső varr éjt
ha egy csepp
tépi szálát sötétnek
bontja szövétét
reggelbe csorog
barázda esővizével*

Wiederkehr

*bőr haj még csont is érzi
hogy valami lüktet óraként
mikor a víz fölé hajlok
mely kacsákat és szemetet sodor
és ki tudja mit még mélyen medrében
hogy a lélegzet rugóként megfeszül
vajon elvétem a segítő kezét
a sejtethető súlyos előjelek közepette*

Delphoi 1999

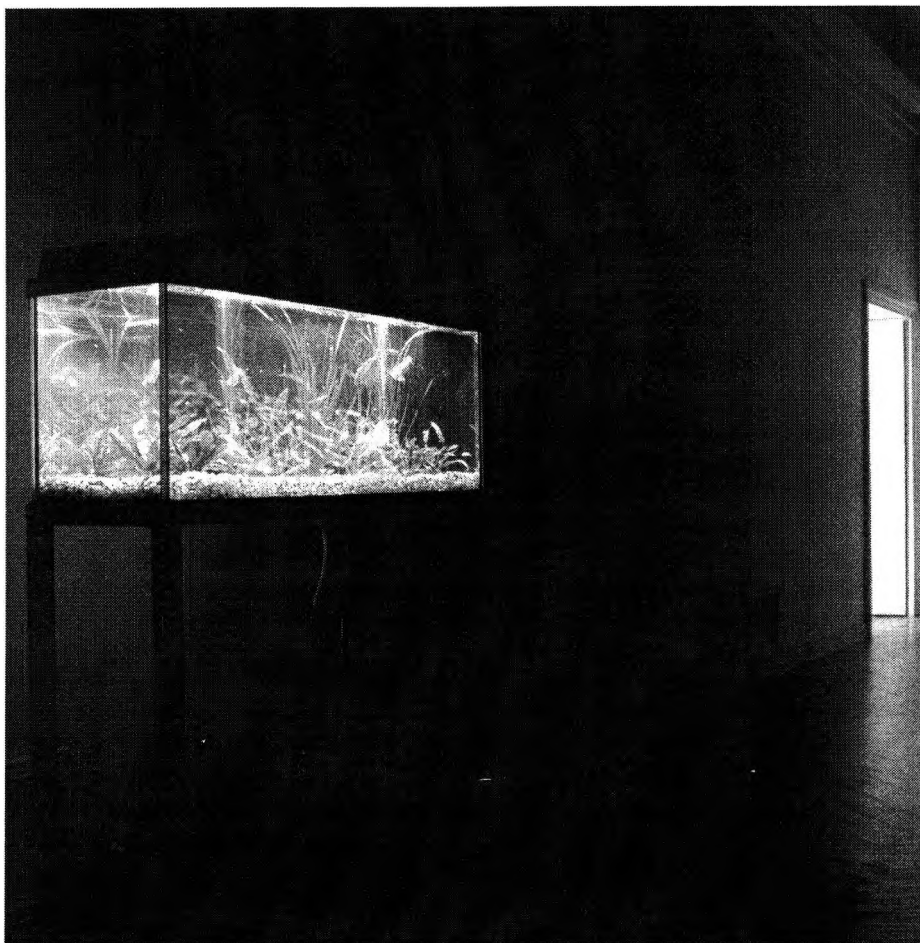
*letört olajág
tüskebokorban
élve elejtve még mindig halandó*

Veno Taufer (1933) Bethlen Gábor-díjas költő, műfordító, kritikus. A Vilenica Közép-Európai Írótalálkozó alapító elnöke 1986–1997 között. Az itt olvasható versek *Kosmi* (Pelyhek) című, 2000-ben megjelent kötetéből valók.

Palimpszeszt

*pehely hull pehely pehely
papírfoszlány megint
az izzó jég hasadékán
fű tejétől maratva
tapintok száraz
pergament a világ kezdetéről*

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Marko Peljhan: *Microlab II*, 1999 (Akvárium 176 neonhallal) – a VULGATA című kiállításból

Esőbe mondott szavak

*Eső, védj meg magamtól.
Ne támoltyogva és tépett bőrrel
térjek magamhoz.
Ne átkokkal dagadt
nyelvemen. Ne hazugsággal,
és ne mézes szavakkal.
Ne bamba mosollyal.
Ne ígéretekkel. Ne hamis
reményekkel. Ne, eső.*

*Ne engedj többé magamhoz.
Ne kitaposva. Ne szétrabolva.
Ne rablóként, eső.*

*Tépelődés vagy. Cseppek.
Cseppek csöndjébe bilincselsz.
Vízzel árasztod el az utakat.
Az átjárókat átjárhatatlanná teszed.
Ragadd meg, akiről beszélünk,
tartsd a víz alatt, ne engedd el.
Csapd a lelkét Škednjovec székesegyházához.
Haljon meg. Öntse el víz a szemét.
Hegyi patak mossa el szavait.
Madarak és egerek hordják szét.
Életnyi távolságra tőlem.
A halál a mezsgye közöttünk.*

*Eső, tarts meg a vízben.
Fedj be az eső kalapjával.
És ne hagyj beszélni.*

Zárj el magamtól, eső.

A holló

*Kivájsza
hajnalban a csillagok szemét.
A legjobb falatok a magas
párnákon hűsölő éjszak arcán.
Ráereszkedik az éjszakai ágyra,
és vájsza, vájsza.*

*Ha repül, magányon át repül.
Mint üregeken át az üregben,
mely kíséri, és közben megújul.*

*Ha lejjebb száll,
szárnya utánozza
a szél hangját. A kaszáét.
Mintha szél bukna alá a hegyről.
Mintha kasza hasítaná a levegőt.*

*Néha párban repül.
Repülése akkor is
zuhanás a magány köreibe.
Aki kíséri, az is
a távolság csendjébe vész.
Szárnyuk nem éri egymást.
Két kör terében
repülnek.*

*Háromféleképpen dalol.
Három különféle nyelven.
Mindegyiket magának szánja.
A saját fülének, hogy magához szóljon.*

*Nem utánzó, nagycsőrű madár.
Ha utánóz, akkor önmagát,
saját hangjait, kanyargó
kiáltások bonyolult beszédét.*

*Ha alacsonyan repül,
a rejtélyek birodalmának
fekete konoksága
csillog a tollán.*

CSORDÁS GÁBOR és GÁLLOS ORSOLYA fordítása

KORONATANÚK

*Kísérlet a kilencvenes évek fiatal szlovén prózájának bemutatására**

Tíz év távlatából elmondhatjuk, hogy a szlovén történelem az 1990-es esztendő táján az egyik legintenzívebb időszakát élte. Villámgyorsan omlottak össze a nemzet évtizedek, sőt évszázadok óta szilárdan beágyazódott alappillérei. A kommunizmus, illetve annak jugoszláv változata Szlovéniában, mint másutt is Kelet-Európában, szinte egyik napról a másikra átadta helyét a többpártrendszernek, a parlamentarizmusnak, ráadásul mi, szlovénok, a történelem folyamán először önálló államot kaptunk. Szlovén útlevelet, szlovén hadsereget, tagságot a nemzetközi szervezetekben, zászlót az olimpiai játékokon, saját bankjegyeket és az államiság további ismérveit. Gyors, sok tekintetben vad privatizáció következett, gombamód elszaporodtak körülöttünk a nagy kereskedelmi központok, autópályák újabb kilométereit avatták ünnepélyesen. Az Alpok napos oldalán fekvő kis ország egy szempillantás alatt megváltoztatta arculatát. Noha euforikus lelkesedéssel vártuk az új időket, nem tudtuk elképzelni, milyen radikálisan törnek majd be életünkbe a villámgyors társadalmi változások. A jugoszláv kommunizmus évtizedeken keresztül tartósította a társadalmi szerepek pontosan megszabott rendjét, a besúgóktól és a felső vezetőktől kezdve az egyházi méltóságokig, a hippik és az ellenzékiek különféle csoportjaiig. Úgy tűnt, a ránk szabott szerepet játsszuk majd életünk végéig. És nemcsak mi, hanem az utánunk következő nemzedékek is ugyanezt ismétlik majd a felfoghatatlan örökévalóságig. De a játék hirtelen véget ért, a játékosok pedig egyik pillanatról a másikra a nyílt páston találták magukat. Többen sokkos és zavarodott állapotban. Az újságíró, aki hosszú éveken keresztül gondosan ügyelt arra, nehogy túl sokat mondjon, az ellenzéki, aki pár évnyi börtönt letöltve nem szűnt meg siránkozni balsorsa felett – hol van most a hóhéruk, akit egész idő alatt sajátjuknak tudtak, és úgy megszokták már, mint egy háziállatot, mely nélkül elképzelhetetlen az élet megszokott ritmusa. Honnan a sok idétlenség és bohóckodás az ifjú Szlovéniában, amely fölmutatja a gyermekbetegségek valamennyi tünetét – ahogy Zorko Simčič, a hosszú éveken át Argentínában élő író jóindulattal megállapította.

A szlovén önállósodás és az ugyanakkor lejátszódó demokratikus változások idején úgy tűnt, a nép nagyra tartja az írók szavát. Ebben bizonyára közrejátszott az a tény, hogy a szlovén nyelv – valamint az irodalom mint a nyelv legmagasabb szintű artikulációja – a szlovén nemzeti identitás egyik lényeges, ha ugyan nem központi alapeleme. Semmi kétség, az írók és az irodalom szerepének felértékelődéséhez legalább ilyen mértékben hozzájárult az irodalomnak a kommunista időkben játszott szerepe. Az irodalom volt azon kevés oázisok egyike, amelyben lehetőség nyílt a totalitárius rendszer elleni tiltakozás bizonyos formáira, és amelyben ápolni lehetett az egyén szabadságáról és a mindenkor uralkodó ideológiával szembenálló eredetiségéről szóló elméleteket. Mindjárt hozzá kell azonban tennünk, hogy az ellenállás dicsfényének megvolt az ára,

* Az itt olvasható bevezető után öt novellát közlünk a *Koronatanúk* című kötetből, mely az idei Könyvhétre jelenik meg a Jelenkor Kiadónál, Mitja Čander, a ljubljana Belletrina Könyvkiadó főszerkesztőjének válogatásában.

és nemcsak a társadalmi szankciókban, hanem magukban az irodalmi alkotásokban is. Elsősorban a drámára és a prózára gondolok, amely műfajok a lírától eltérően mindig erősen kötődnek ahhoz a társadalmi kontextushoz, amelyben létrejönnek. A hatalmat és stratégiáit illető kritika többé-kevésbé metaforikus volt: a létező állapotok direkt ócsárlására érthető okokból igen kevés példa akad. A háború utáni prózában – korlátozzuk most erre a figyelmünket – mindig érezni a súlyos malomkő, a monolitikum nyomását, amely ránehezedik a főhős életének számos szférájára. A főhős egyre kutatja a védekezés eredeti módozatait. Egyszer közvetlen konfrontációban, másszor lesben lapulva, harmadszor kétségbeesett futásban. A háború utáni próza legmagasabb szintjein korszakos krónikáját adta az egyén és a totalitárius rend közötti feszültségnek, katalógusát a számtalan meglepő helyzetnek, melyben a kommunista társadalomban élő egyén találta magát. Az egyén és a zárt társadalom tömbjének dialektikájában, mai szemszögből nézve, van valami fenségesen sorsszerű és szinte hősiessé. De ez a nagyvonalú tónus nem egyszerűen a kommunista közegben születő helyi irodalom szeszélye. Hihetetlenül szervesen halad együtt a világirodalom kortárs modern trendjével, amely, figyelembe véve a fenomenológia felismeréseit és határait, a részletek aprólékos analizálásával egyszer s mindenkorra meg akarta fejteni a világ sorsát. Ezért nem volt véletlen, hogy a vezető szlovén prózaírók, akik a rendszer szorításának ellenére is részei voltak a globális technikai és médiacivilizációnak, lelkesen fogadták a modernista nézeteket és eljárásokat, majd begyömöszölték azokat saját elbeszélői világukba.

A modernizmus központi áramlata mellett, amely mindvégig fenntartotta társadalomkritikai irányultságát, a hetvenes, még intenzívebben pedig a nyolcvanas években kibontakozott egy írásmód, melyet nem nagyon érdekeltek önnön keletkezésének társadalmi feltételei. Ez a sajátos eszkézipizmus az „irodalmat csinálni magáért az irodalomért” maximájában kereste tulajdon legitimitását. Először a fantázia belső világaiba való – nyelvi brillírozással és nyaktörően fantasztikus témákkal kísért – visszavonulásban érhetjük tetten az ultramodernizmus bizonyos változatában azt az irodalmat, melyet később az „új szlovén próza” elnevezéssel illetnek. A nyolcvanas évek végének metafikcionalistái pedig a végső határokig vitték az irodalom autoreferenciális törekvéseit. Mindenekelőtt az utóbbiaknál kell észrevennünk – hasonlóan, mint a társadalomkritikus modernistáknál – a kortárs világirodalmi próza útkereséseivel való kapcsolódásokat. Némi általánosítással élve, Barthes a modern irodalmat a „kimerültség irodalmaként” aposztrofáló megfogalmazásának gyakorlati kipróbálásáról van szó. Nincs többé a nagy romaneszk kaland, már csak elbeszélői vázlatok vannak, szimulációk, ironikusan beiktatott idézetek tengere. A hemingwayi regényíró helyett, aki kalandos útjain rögzíti műalkotásainak alkotóanyagát, a szlovén irodalmi ikonográfiában először jelent meg az író-entellektüel, aki distanciával szemléli a dolgozószobáján kívül elterülő világot, miközben kételkedik benne, hogy ugyanebben a világban még történhet valami megrendítő. Tört tollú akadémikus.

És mi történt a kilencvenes évtizedben, melyet gyökeres társadalmi átalakulás jellemezett? Azok a társadalmi kérdésekben elkötelezett prózaírók, akik még a színen maradtak, pár látványos kivétellel ragaszkodtak az egyén és az ideológiai szempontból monolitikus társadalmi struktúra neuralgikus viszonyán alapuló elbeszélői modellekhez. Útitársaik, többnyire fiatalok, akik a tollukat korábban szójátékoknak és irodalmon belüli kalandoknak szentelték, vagy a már látott mintákat játszották tovább, vagy esetenként abba is hagyták az írást, és csak kevesen kerestek elmozdulást önreflexiós stratégiákban. A kilencvenes években érvényesült igazán az 1960-as esztendő után született írók csapata – függetlenül attól, hogy egyesek már korábban is írtak. Lehet, hogy ez az absztrakt korszakhatár önkényes és erőltetett, a tájékozódás és az interpretáció szempontjából azonban meglehetősen használható. Eddig e fiatal írókról annyit állapítottak meg, hogy vala-

mennyien kifejezetten individualisták, hogy autonóm, egymástól teljesen különböző poétikák jellemzik őket. Bizonyára a múlt hasonló gesztusai iránti averzióiktól vezettetve maguk sohasem foglalkoztak nyilatkozatokkal vagy közös nevezők keresésével. Mégis bizonyos fenntartással megengedhetjük, hogy létezik egy közös keret, mely ezeket a valóban öntörvényű elbeszélői megszólalásokat övezi. Az átmeneti modell felrajzolásának kísérlete, az érzékenységi felmutatása bizonyos szintig mindegyiküknél fellelhető, még ha ki-ki a saját színeivel színezi is át mindezt.

A kilencvenes évek hozadéka, hogy az addig egységes társadalmi erő számtalan gócpontba szóródott szét, melyek többé-kevésbé agresszívan korlátozzák az egyén szabadságát. A fiatalabb prózaírók számára, akik a megelőző időszakban tizenévesek voltak, ez az egyetlen valóság, mely alapvetően meghatározza a világról alkotott tapasztalatukat. Ilyeténképpen egzisztenciális vagy alkotói pozíciójukat nem tudják elképzelni az ilyen vagy amolyan lázadás formájában az egyetlen, mindenütt jelenlévő hatalmi stratégia ellen, amelyet korábban a kommunista ideológia és annak a mindennapi életben való számos alkalmazása jelentett. Ugyanakkor láthatólag lehetetlen számukra a visszavonulás is valamely magányos szigetre, ahol esztétikai játékokkal és szellemi tornákkal múlathatnák az időt. Úgy tűnik, hogy az őket körülvevő valóság túl tömény, sőt neurotikus, egyúttal mámorító is, akár egy kalandokat ígérő ismeretlen tartomány, ahhoz, hogy hidegen hagyhatná őket. Mindez tükröződik prózájukban már csak azért is, mivel az ifjabb elbeszélők szenvedélyesen élvezik a történetmesélést. Eközben mesélésük nem az irodalmi tradícióból vett információk tömegével alátámasztott, agyafúrt eljárás. Látszatra megint a naiv szenvedélyt érzékeljük a történet iránt, mely talán az egyedüli keretet adja életünk zűrzavarához. Gyakorta tűnik úgy, mintha ezek a fiatal mesélők valahol a söntéspultnál, egy magányos tengerparton vagy az utca forgatagában beszélnek el a maguk kitágított anekdotáit. De ez a szent egyszerűség inkább csak csábító álarc, talán csak a hallgatásra, illetve az olvasásra felszólító nyájas invitáció. Az ifjabb prózaírók ugyanis nem akarnak hermetikusan zárt tornyokat építeni, melyekhez csak a beavatottak kapnának kulcsot.

Úgy érezzük, e friss irodalmi tájak mintha itt volnának valahol egészen közel; és ha a sarkon nem balra, hanem jobbra hajtánánk, az ő hősnőikbe és hőseikbe botlanánk. Egyszerre meglepően sok az ilyen utca, szoba, lokál és más mindennapi, egyszerre oly fontos, szinte mitologikus helyszín. Mintha a régi és elcsépelet megállapítás, hogy legbűvöletesebb a valóság maga, hirtelen éppen abban a számos változatban nyerné el bűvös erejét, amelyekben testet ölthet a mindenki által jól ismert nappali szoba. Vagy a számtalan pillantás által, mely mind a maga módján irányul ugyanarra az örök nappalira. Épp ezek a pillantások – illetve a láthatóan őszinte irodalmi feldolgozások – fordíthatják át azok banalitását valóságos mitológiába, ami egy szempillantás alatt falakat képes elmozdítani, és egészen váratlan dimenziókat adhat ugyanannak a helyszínnek. A fiatal prózaírók az általuk szőtt történeteket némileg lezseren adják elő és látszólag attól a vágytól mentesen, hogy üzenetük az egész világot átfogja. Az, hogy az elbeszélői terep egyfajta beszűkülése megy végbe, talán annak tudható be, hogy a társadalom fantomizálódott. Az író csak azt a saját szférát mutatja be, amelyet képes áttekinteni. Ha a korábbi időkben a helyi minta, a globális struktúra számtalan leképezésének egyike alapján joggal következtethettünk a társadalom teljes szerkezetére, s ezzel a világ teljes metaforáját építhette fel az író, akkor most az efféle eljárás a végtelenségig gyanúsak tűnik. Minél inkább két lábbal állnak a földön a kilencvenes évek hősei, annál inkább kifut látóterükből a világ java része. A világ csapdákkal és meglepetésekkel teli ösrengeteggé vált. Bizonyos velük született vakság miatt a fiatalabb prózaírók beszédmódja sokkal kevésbé tűnik metaforikusnak, sokkal inkább metonimikus a valósághoz való viszonyukat illetően. A látótér szűkebb, jöllehet erősen megvilágított. Mindaz, ami sötétben marad, váratlan lökésekkel tör a megvilágí-

tott sávba, mint a meteor és a váratlanul felbukkanó repülő tárgyak. Az elbeszélői valóság úszik, mint a hajó a beláthatatlan óceánon, egyszer úgy tűnik, elpihen, másszor, hogy félresodortatik, harmadszor pedig, hogy magába szippantja az orkán.

Ebben a szemléletmódban némileg másképp látják az örök irodalmi témákat is. Mintha nem léteznének nagy tragédiák, határozott befejezések, mindent elárasztó megvilágosodások... Valahányszor elcsattan a hatalmas poén, megjelenik az ironia. Nem semmisíti meg az emberi érzéseket vagy az életről alkotott felismeréseket. Csak a földre szállítja és relativizálja azokat. Minden vereség vagy győzelem, minden depresszió vagy eufória csak részbeni következménye a hosszú csatának, amelynek végső kimenetele mindenki számára, bölcsességétől vagy tapasztalatainak vértjétől függetlenül, teljes meglepetés lesz. Így többé nincs egyetlen, tulajdonképpen metafizikus energiaforrás, mely az egész elbeszélői világot összpontosítaná, ezért a hős téblábolásának sincsenek monumentális kezdetei vagy fordulatai. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy például az érzelmi megrázkódtatásokat a kilencvenes évek fiatalabb prózájában csak szimulált számítógépes játékok vagy kulturált egyeztetés alapján születő, tét nélküli kódok helyettesítenék. Így a szerelem az egyik központi, ha nem legizálóbb témája ezen elbeszélői mikrokozmoszoknak, a legkülönbözőbb alakzataiban és fejlődési szakaszaiban, egészen a szenvedélyes szeretkezésig, a futó kalandig, a végzetes belefeledkezésig, a bágyadt rutinig és az unalomig, a depresszióig vagy a gyűlöletig és az elhidegülésig. Éppen a szerelmi tematikánál és annak számos változatánál mutatkozik meg, hogy ez a próza nem öncélú helyben járás, hogy darabjai nem ambíciótlan töredékek, melyek leginkább tetszetős csillogásukkal követelnek elismerést, míg alattuk csak a hatalmas üresség tátongana. A szerelmi motívum jelentősége a másakra való irányultságot, a vele való szüntelen elfoglaltságot mutatja, vad keresését és kutatását, amely néha őrzőgőssé, máskor érdektelen tespedéssé hasonlít. Mintha csak a másik ígérhetne valamifajta hitelességet, valódi lételem melegséget, talán azt a mindenen túlit is... Mintha csak a szerelmi ölelésekben születhetne meg a személyi szabadság legmagasabbrendű formája. Azé a szabadságé, melyről ebben a prózában a szerelem mellett talán a legtöbb szó esik. Hiszen a megváltozott társadalmi körülmények között a szabadság mértéke egyáltalán nem nagyobb a valamikorinál, de nem lett kisebb az irodalmi hőseket ösztökélő imperatívusz sem. Mintha az új klimatikus viszonyok közepette csak a bekerítés stratégiái változtak volna meg, a korlátok, melyeket a hősnek át kell ugornia. Italoizások, kábítószer, örült száguldások, éjszakai beszélgetés, hajsza, erőszak – a hasonló állapotokkal együtt talán ezek azok a változatok, melyek akár talpalatnyi felszabadított területet ígérnek. Talán valahol váratlanul, közben, a pillanatok határán. A kilencvenes évek fiatalabb prózáirói így a lezserség álarcá mögött konok harcosként mutatkoznak be, akit szépszerével nem lehet legyőzni. Hisz minden trauma ellenére ez az ő idejük, alkalmazkodtak hozzá, mint a ragadozók, melyek ismerik a dzsungel törvényeit, és könyörtelenül lesnek áldozatukra, rá sem hederítve az erősebb vadakra, melyeket talán éppen most takarítanak el a legközelebbi szikla mögé. Ezért egyszerre játsszák ki a felszabadultság és az életöröm kártyáját. Még rengeteg bejáratlan út áll előttük. A döntő csaták még várnak rájuk. Biztos, hogy néhányan közülük mai szemmel nézve nagyon szokatlan és izgalmas irodalmi partikat fognak lejátszani.

Azt a megállapítást, hogy bizvást számíthatunk a fiatalabb prózáirók újabb kimagasló eredményeire, megerősíti, hogy a legismertebbek már ma is eredeti és egyéni elbeszélői világot építettek ki, melynek energiatöltete sok tekintetben szokatlan és meglepő. Úgy tűnik, hogy eddigi törekvéseik legletisztultabban a kisprózában jelentek meg, bár nem tekinthetünk el néhány sikerült és ambíciós regénykísérlettől sem. Tekintsük át ezért a rövidtávú műfaj csapatának néhány jellegzetes szerzőjét. Jani Virk hősei lovagias trubadúrokra emlékeztetnek, akik számukra érthetetlen világba tévedtek. A panelépületek félelmetesen titokzatos várakká változnak, melyeknek ablakai mögött csodás szépségek

rejtőzködnek. Noha ezek a lovagok gyakorta álmodozók, és felfelé, a csillogó női sziluettek vagy egyenesen az ég felé irányítják tekintetüket, nem feledkeznek meg a bajvívás logikájáról. A hercegnőikhez vezető tövises úton villámgyorsan előrántják a kardot, ádáz és csöppet sem melankolikus harcosok. Végelszámolásuk a dolgok természete szerint siralmas, hiszen a végzetes asszonyok újra meg újra kisiklanak ölelésükből... Virk gyengéd bokszolótól eltérően Mart Lenardič alakjai méltóságteljes vegetálásra, heverészésre és üldögélésre vannak ítélve, a legjobb esetben is léha csavargásra. Semmi kétség, hogy a kellemes sörözésen kívül egyedül a nők érdeklik őket ezen a világon. A nők ébresztik fel őket újra meg újra a letargiából, hívják életre bennük nem sejtett hódítói képességeket. Az addig ormóttan bunkók hirtelen minden hájjal megkent vagányokká válnak, agyafúrt taktika, a gyors cselekvés és némi őrülség jellemzi őket. Mintha a nagyszerű sikerek nem töltenék el őket az üdvöztető önimádattal. Mint hal a vízben, úgy érzik magukat, amikor az újabb korsó sör mellett kissé bizzarr kalandjaikon hahotáznak. Sokkal akcionistább típus Mohor Hudej. Az ő prózavilágában nem hemzsegnek a váratlan és sokkoló események, de hősei kifejezetten kedvelik az adrenalinós állapotokat. Vagy a körülmények véletlene folytán keverednek ilyenekbe, vagy maguk provokálják azokat. Ahogy vesszük. Éppenséggel ilyenkor mutatkozik meg ütközéssük. Megszólal bennük a dühös ifjú, a valódi utcai harcos, aki nem enged egykönnyen, s bunyó után nehezen palástolja a tombolás iránti eredendő vonzódását. Dušan Čater hőseinek mintha nem kínálna különösebb élvezetet a környezettel való összetűzés okozta magas vérnyomás. Ha már konfliktusba keverednek, többnyire ügyesen kitérnek előre, mégis hősként tűnnek fel. Taktikájuk kissé eltérő. Jóindulattal, de kissé heccelődve provokálják környezetüket. A jelenlévők nagy része ezt észre sem fogja venni, és mindezek után úgy fogják érezni, hogy teljesen nyugodtan éltek át a közösen eltöltött időt, még beszélgettek is valamiről, bár nem lesznek képesek elismételni, miről is volt szó. Akik pedig megértik a beszédüket, víg szövetségre is léphetnek velük. A névsort folytathatnánk más fiatal tehetségekkel is, de úgy tűnik, hogy a felsorolt szerzők mutatták – legalábbis a rövidpróza területén – az alkotótehetség legmagasabb fokát. Azért tudatában kell lennünk, hogy néha egyszerűen az iskolapadból lépnek a ringbe a még felfedezetlen csillagok.

A szlovén próza fiatal oroszlánjai persze nem a semmiből kezdték. A modernisták megfertőzték őket a szabadságkeresés éhségével és azzal az imperatívusszal, hogy teljes hévvel kell feldolgozni az élet azon témáit, melyek során a bőr alatti tájak labirintusait kutatják. Az ultramodernek és a metafikcionalisták ehhez a csomaghoz jó adag felszabadsággal és gátlástalansággal járultak hozzá. Mindezt az örökséget a fiatal elbeszélők átszabták a maguk ízlése szerint, és főként sok újdonsággal gazdagították. Összhangban a maguk korával és világával. Meg persze ki-ki a maga egyéni színeivel. Így kapunk tucatnyi autentikus elbeszélői tájat, melyek a szlovén kilencvenes évek koronatanúinak valódomását hivatottak életre kelteni. Szertelen, melankolikus, sértődékeny, racionális, neurotikus – de veretes vallomásokot.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

A határon

Tudta, hogy egyszer megtörténik. Tudta jól. Csak azt bánta, hogy nem volt nála a kése vagy a pisztolya. Valahányszor bement este a városba, mindig a zekéjébe dugta mindkettőt, bár ezért néha meggyúlt a baja a rendőrökkel. Egy farönkkel megrakott szekér állt keresztbe a birtokára vezető szűk makadámúton, hátulról meg reflektorozva előhajtott egy mikrobusz. A férfi lefékezett, nem tehetett mást, tudta, hogy ők azok, a szomszédai, az öt fivér. Kinyitotta az ajtót, kiugrott a terepjáróból, és futásnak eredt az erdő felé, kiutat látott a fák sötét körvonalai között, pedig semerre sem volt kiút. Kutyaugatást hallott maga mögött, egy másodperccel később megpillantotta a feléje vágató kutyát, könnyökkel vágott a pofája felé, megpróbálta kivédeni a harapást, de közben elvesztette az egyensúlyát. Már estében hallotta az ideges léptekeket, és egy pillanat múlva tompa fájdalmat érzett a tarkóján. – Ne a fejét, ne a fejét! – küszött elő a sötétből egy hang, amit a férfi jól ismert, erre összegömbölyödött, és hengergőzött ide-oda a rúgások és a botütések között, valaki cipővel arcon találta, szájából meleg vér buggyant, egyszerre semmi fájdalmat nem érzett, a földön hempergés közben meg tudott ragadni egy követ, és belevágta a legközelebbi fivér képébe. Hallotta az ütés tompa, telt hangját és a fájdalmas ordítást, kaszált maga körül, míg csak össze nem rogyott az ütések alatt, és el nem veszítette az eszméletét.

Még akkor is, amikor mozdulatlanul hevert a földön, rugdosták és cséptelték a husángokkal, majd az egyik fivér megszólalt: – Biztos, hogy megöltük, hagyjuk abba. – A langyos tavaszi éjszakában hallatszott hörgő lihegésük, hold világította meg a mozdulatlanul fekvő embert a földön, az út menti gyér fűbe temetett arcát. – Megöltük – ismételte a férfihang, és idegesen remegő nevetésben tört ki –, megöltük, most megkapta, amit megérdemelt.

Megragadták a férfi testét, és elvonszolták a terepjáróhoz, a volán mögé ültették, feje a szélvédő üvegéhez koppant, rácsukták az ajtót, lebukott a szomszéd ülésre, valahol távol érzékelte tudatának kicsiny foltját, a tulajdon tudatáét, látta magát, ahogy ott fekszik vérbe fagyva, az ülésre borulva, és a szájából csorog a vér, felsőhajtott, sűrű, ragacsos tömegben keresztül hasított tüdejébe a friss levegő vékony fuvallata, hallotta, amint valaki kinyitja a terepjáró csomagtartóját, megérezte a benzinszagot meg az égő műanyagét, a hátsó üléstámlából tűznyelvek szökkentek elő, a szemhéján keresztül rózsaszínű fény tört a férfi szemébe, emlékein átfutott haldokló apjának a képe, ahogy ott feküdt a traktor alá szorítva, és utolsó leheletével hörögve bugyogott szájából a vér. – Most vége a harcnak – sutogta az apja földagadt ajkával –, elmegyek odaát, elcsorgok az élet medrében,

Jani Virk (1962) író. Legutóbbi regényei: *Rahela* (1999), *Smeh za leseno pregrado* (Mosoly a léckerítés mögött) (2000).

és eltűnök a földben. – A férfi fölismerte a motor fémes berregését, a testvérek elhajtottak. – Legyőztek a kutyák – gondolta a férfi –, hamarosan fényes tűz lesznek, tüzes mag a sötétség ölében, szétrobbanok a levegőben, beleolvadok a fenyőtűk és a csókatollak illatába. – Szeme előtt megjelent birtokának képe, állatainak csordái, vad kutyáinak falkája, szüleinek kettős sírja az erdőszélen. – Minden tönkre fog menni – gondolta –, mindent benő az erdő – kezét az ajtó felé nyújtotta, és ujjperceivel az ablakhoz ért, lecsúsztatta ujjait a kilincshez, a középső és a gyűrűsujjával belekapaszkodott, de nem volt elég ereje, hogy kinyissa, levegő után kapkodott a vér és a sűrű füst ragacsos tömegében, szabad kezét a gyomra alá szorította, megpróbált feltérdelni, fuldokolt, és a hirtelen feltámadt életösztönrel sikerült annyira összeszednie magát, hogy térdrel nyomult az ajtó felé, ujjaival elfordította a kilincset, feje az ajtónak döccent, és már teljes testével kint lógott a friss tavaszi éjszakában. Utolsó erejével kirúgta magát a kocsiból, lezuhant az éles sóderre, majd az ájulásba visszasüllyedve, ösztönösen legurult az út menti árokba.

Az éjszaka csendjében robbanás visszhangzott, visszaverődött a hegyek membránjáról, a kocsi darabjai szétröpültek, a holdfényes útra és az út menti fákra potyogtak. A férfi teste a robbanásra összerándult, de nem ébredt fel ájulásából, oldalvást feküdt az árokban, arcán alvadóban volt a vér, mely az imént még a szájából szivárgott, szemöldökcsontjából, lehunytt szemhéján keresztül lassan, de folyamatosan csorgott a meleg vér. Nem tudta, hol van, nem gondolkodott rajta, ki ő, lebegett az anyagban, amely könnyebb volt a víznél és súlyosabb a levegőnél, óriási fehér oszlopokról rostos rétegek hámoltak le, szétszóródtak és új oszlopokká olvadtak össze, minden szétesőben és alakulóban volt, sehol egy teremtettség, mindenütt csak az élet alaktalan, fortyogó forgatagai, áradó energiafoszlányok, valamilyen ismeretlen létezés világos fénye. Valahonnan anyja hangját hallotta, nem értette halk és gyengéd unszolását, simogató hangját, alaktalan ajkának lágy érintését, meleg és fényes lehetetlen szagtalan áradását. Könnyűn és áttetszőn lebegett, az egymásba ömlő alakzatok közti rostos fehér szövet szétfoszlott és újra egybefonódott, de mindig ugyanaz maradt, mindig más és mindig ugyanaz a tudat tágulékony és megsemmisíthetetlen foltján.

A mikrobusz a poros makadámúton zötyögött. A fivérek közül kettőnek zúzóadások voltak az arcán, a legfiatalabbnak a kő behasította az ajkát és kiverte néhány fogát. Az ablaknak dőlve nyögött és sziszegett feldagadt szájával.

– Meg kellett volna kínoznunk – mondta.

– Nem – mondta valamelyik. – Elég, hogy megöltük.

– Nem – mondta egy másik –, kövel kellett volna kivenni az összes fogát, és aztán lassan agyonverni.

– Nem – mondta egy másik –, mindent jól csináltunk. Fő, hogy halott.

– Nem – mondta egy másik –, fokozatosan kellett volna legyilkolnunk, egyik porcikáját a másik után, még most is kínoznunk kellene. Túl hamar végeztünk vele. Most halott, és nem szenved többé, öcsénk meg egész életében szenvedni fog a kivert fogaival.

– Ő meg egész életében halott lesz, és ez még rosszabb – mondta egy másik, és durván krákogva felröhögött.

– Mit fognak szólni otthon? – kérdezte egy másik.

– Azt mondjuk majd, hogy nekiment a rönkfával teli szekerünknek, és ki-
gyulladt az autója – mondta egy másik.

– Igen – mondta egy másik, és szaggatottan, súlyosan nevetett –, nem a mi hi-
bánk, hogy így történt.

– Igen – mondta egy másik –, nem vagyunk hibásak. Maga kereste magának.
Túl sokáig túrtuk a pimaszságát.

Amikor a mikrobusszal megálltak a tanya előtt, a konyhában még mindig
égett a lámpa, pedig már jócskán elmúlt éjfél. Két testvér karon fogta a legfiata-
labbat, és bementek a házba. A konyhában apjuk aludt a tolószékében, anyjuk és
húguk megterítette az asztalt. Az anya a láttukra megtorpant, megpillantotta a
két véres ábrázatot.

– Mi történt? – kérdezte.

– Úgy dőlt a fa, hogy elkapta őket – mondta a legidősebb fivér.

– Miért nem előbb hoztad őket haza? – kérdezte az anya.

– Akkor történt, mikor már majdnem készen voltunk – felelte a legidősebb fi-
vér. – Már koromsötét volt, nem tudtuk, hogy ilyen nagy a seb. Azt akarták ők is,
hogy fejezzük be. Tudtak még segíteni.

– Aztán az autót is el akartuk oltani – mondta egy másik. – Arra jött a szom-
széd, és belénk hajtott.

Az apa, a nyolcvanéves aggastyán, az öregségtől és az éppen megzavart
álomtól zavaros, vöröslő szemmel, körbesandított a helyiségben. Kiegyenesese-
dett a tolószékben, a fém élelet csikordult, mind odanéztek.

– Mi lett vele? – vetette oda a fiainak rekedten és ridegen.

– Bennégett – felelte az egyik fivér.

– Nem segítettetek neki? – kérdezte az öreg.

– Nem – válaszolt a legidősebb.

– Jól tettétek – mondta az öreg –, így jár mindenki, aki az utunkba áll. Túl
soká túrtuk. Nekem már késő. Ti még élvezhetitek.

Az erek sűrű hálójától vörös szeme körbepásztázott a helyiségen, senki sem
merte megzavarni szavával az öreg pillantását. Az megvető mosolyra húzta a
száját, aztán feje a vállára billent, és újra elaludt.

– Megöltétek – mondta az anya. – Miért nem mondjátok meg neki, hogy meg-
öltétek, örülne neki.

– Nem öltük meg, anyám – mondta a legidősebb –, be is zárhatnak, ha megöl-
jük, tudod jól. Maga ölte meg magát, bennégett a kocsiban, és mi nem segített-
ünk neki, ez minden. Hisz mondtam, hogy belehajtott a szekerünkbe, a farönk-
jeinkbe. Maga csinálta magának.

– Igen, maga csinálta magának – mondta egy másik.

Az anya nem hitt nekik, de nem érdekelt. Fő, hogy most már a fiatal szom-
széd is halott volt, és hogy egy darabig most békesség lesz.

– Klara, fektesd le apádat – mondta a lányának –, majd én adok nekik vacsorát.

A lány kioldotta a tolószék fékjét, és kitolta apját a konyhából. Az apa hor-
kolt, és olyan hangokat hallatott, mint a rozsdás fűrész, mikor lötyögve és csiko-
rogva siklik a nedves fán. Klara gyűlölte az apját, rettegett tőle és csodálta. Noha
már öt éve a tolószékhez volt láncolva, a tanyán és az erdőben semmi sem tör-
ténhetett nélküle. Ismert minden egyes fát, minden talpalatnyi földet, minden
egyes jószágot. Ismerte az embereket, ismerte a fiait, tudta, hogy nekiesnének,
neki a rokkantnak, és megszabadulnának tőle, ha szüntelenül meg nem félemlí-

tené és sakkban nem tartaná őket a több kiló aranyról szóló mesével. Az apa húsz évet töltött Ausztráliában, negyvenes éveiben tért haza, hirdetés útján szerzett egy fiatal leányzót, és csinált neki hat gyereket. Külföldről meglehetősen summával jött haza, ezt a birtokába és a környező földek megvásárlásába fektette. Csak az öreg szomszédal gyűlt meg a baja, nem csoda, hogy elgázolta a traktor, a fiai látták, amikor a traktor felborult, és rádőlt az öregre, aztán a fiatal szomszédal is meggyűlt a bajuk, így nem csoda, hogy az meg nekiment a rönköknek, a fiai látták, hogyan ment neki a rönköknek.

– Azt hiszik, alszom – dörmögte álmában, mikor a lánya kitolta a konyhából. Úgy csöpögött szájáról a sűrű, barna nikotinlé, mint a kutya nyála. – Reszketnek a félelemtől, hogy meghalok, mielőtt elárulnám nekik, hol hevernek az aranyrudak, a hiénák, ki fogják tépni a nyelvemet, ha meghalok anélkül, hogy elárulnám nekik – sziszegte a fogai között. Somolygott magában, sehol sem volt az arany, pedig arról beszélt nekik, hogy évtizedekkel ezelőtt Ausztráliából aranyat hozott, és elrejtette valahol a birtokon. Egy ásványrögöt hozott, melyben ragyogott némi arany, és a rög most ott állt a kemencén, mint a fényűzés és az erő ígérete, a fiai alázatosan járkáltak körülötte, és kikerülték az apjukat, azt, aki tudja a titkot, azt, aki rájuk hagyja a gazdagságot és boldoggá teszi őket.

– Most szabad az út – mondta a konyhában a legidősebb fiú. – Nem kell többé kerülő úton járnunk.

– Igen – mondta egy másik –, átvágjuk a drótkerítést, és ledöntjük a sorompót.

– Agyonlőjük a kutyáit – mondta egy másik.

– Nem, megmérgezzük őket – mondta egy másik.

– Levágjuk és eladjuk az állatait – mondta egy másik.

– Elszántjuk a szülei sírját – mondta egy másik –, nem tűrjük őket tovább, se élve, se halva.

Az anya büszkén nézte őket, a fiait. – Micsoda férfiak lettek – gondolta –, milyen kemények és bátrak, mégis milyen gyöngédek velem és az apjukkal. Isten a tudója, hogy nem rosszak, csak hát idefent kemény az élet. Isten a tudója, hogy valójában jók és alázatosak, csak a vérük forró, az apjuktól örökölték.

– Mit gondolsz, ők ölték meg? – kérdezte az apa Klarát, amikor a lány az ágyhoz vezette. Az öreg feje a vállára billent, mintha eltört volna a tarkója, a lány megborzongott. – Alszik és beszél – futott át rajta –, halott már, és beszél.

– Nem tudom – mondta halkan a lány, és a szomszédra gondolt. Gyűlölte ő is, mint az egész család, de másképpen. Azóta, hogy négy éve befejezte az általános iskolát, soha többé nem volt egyedül idegenek között. Dolgozott a tanyán, és néha elment a fivéreivel bevásárolni. Új arcokat elsősorban a televízióból ismert, a tetőn műholdas antennájuk volt, nagy fehér tányér, és szombatonként késő éjszakáig nézegette a műsorokat angol nyelven, amiből szinte semmit sem értett. Az új halottat, akiről az apja beszélt, ismerte a lány, gyakran figyelte, a férfi birtoka alacsonyabban feküdt az övéknél, és bár a pataknál volt egy keskeny erdősáv, ami elválasztotta egymástól a két birtokot, a pajtájukból a lány úgy vehette szemügyre a szomszéd területét, akár a tulajdon tenyerét. Jól ismerte a férfi arcát, bár sohasem látta egészen közelről. Emlékezett rá, hogy a fivéreivel sokszor figyelték a pajtából a vadászpuska távcsövén át, és néha tréfából a feje fölé lőttek, a szomszéd házának a bádogtetejébe, vagy eltalálták valamelyik állatát. De maga a lány is felmászott

időnként titokban a pajtába, és távcsővel figyelte a férfit; szebb volt a termete, mint a fivéreinek, és szinte mindig simára volt borotválva, és amikor kantáros farmer-nadrágot viselt meg kockás inget, akkor széles arcával és erős fogaival a farmer-reklámos fickóra emlékeztette a televízióból, és néha könnyű csiklandozás surrant át a lány testén, s megállt a hasa alatti puha, meleg sűrűségben. Nem tudta, szabad-e azt tennie, amit csinál, azután gyakorta undorodott magától, gyűlölte azt a férfit ott a határ túloldalán, gyűlölte, mivel gyűlölnie kellett, mindenki gyűlölte a lány családjában, aki pedig néha úgy érezte, ha a férfit látja, kigyullad a hasa alatt a meleg sűrűség, és nem tudott, ennek nem akart ellenállni. Néha a varrást és a kötést vitte föl a pajtába, és aztán nézegetett le, a szomszéd felé, figyelte, hogyan dolgozik a mezőn, hogyan eteti a jószágot és hajít véres húsdarabokat vad kutyáinak. Láttá azt is, hogy néha vásznat feszít egy fakeretre, és órákon át fest. Ezt a lány nevelésésnek találta, náluk soha senki nem művelt hasonlót, távcsővel fürkészte a színeket a vásznon, s kellemes érzés töltötte el. – Szép – gondolta gyakran –, igazán nevelésés, mit művel ez az ember – gondolta. Néha valamelyik bátyja észrevette, hogy a szomszéd elfelejtette a ház mögé dugni a száradó vásznat, és ólomgolyókkal szétlőtte. A lány mindig nevetett ezen, vérében volt a gyűlölet a szép szomszéd iránt, aki megkeserítette az életüket, nyíltan gyűlölte, és ugyanakkor titkon csodálta, hogy egymaga szembe mer szállni velük; néha, dühében, ha a férfi kilyukasztotta a tejeskannáikat, a völgyben elverte valamelyik fivérét, vagy ha a kutyái szétépték valamelyik állatukat, a lány elképzelte, hogyan fogja összekarmolni a bőrt a férfi simára borotvált arcán, remegett a vágtyól, hogy ezt megtehesse.

A lány lefektette az apját, betakarta a kövér, öreg testet, és kisurrant a házból.

A férfi nedves csiklandozást érzett az arcán, kinyitotta a szemét, és sajnó, dagadt szemhéján keresztül bernáthegyijét pillantotta meg, amint az arcát nyalogatja. Sütött a reggeli nap, a föld elmosódó tejes hullámokban gőzölgött. Nehezen fordította el a fejét, körülnézett, nem tudott visszaemlékezni, mi történt, aztán rádőbbsent. – A szomszédok – nyögött fel. Egész testében érezte a fájdalmat, megmozdította a karját, sűrű, bolyhos szövetet simított, végignézett magán. Valaki az éjjel betakarta egy pokróccal, nem gondolkozott rajta, ki lehetett – senkit sem ismert, aki ilyesmit tett volna érte. A kutya nyakát átkarolva felült, bordáiba égő fájdalom nyilallott, felköhögött és alvadtt vért köpött. Az úton megpillantotta a fém- és gumimaradványokat. – Semmi sem maradt volna belőlem – motyogta maga elé –, talán csak néhány fog a sóder között, egy gomb a lósóskában, az út mellett. – Csupa fájdalom volt a teste, de felállt, felvett a fűből egy görbe botot, és elsántikált az úton. Lába megbicsaklott, pár lépés után megállt a rönkök előtt, amelyek keresztben heverték az úton, a botjára támaszkodva megpróbálta magasra emelni a lábát, de nem sikerült, elvesztette az egyensúlyát, átbukott a rönkökön, és a vállát alaposan beütötte. Elterült, és a tiszta égre meredt; ismerte a gyöngeségnek ezt a pillanatát, egyszer a hegyekben egy síversenyen elsodorta a lavina és betemette, és bár gondolatban már belenyugodott, néhány perc múlva olyan hatalmas élnivágyás ébredt benne, aminek nem tudott ellenállni, szinte akarata ellenére kiásta magát a hóból, és törött lábbal levonszolta magát a völgybe. Szemébe tűzött a nap, egy idő múlva talpát nekifeszítette az egyik farönknek, hasra fordult, áthengeredett a rakás túloldalára, és összeszedte magát. – Még nincs vége – motyogta –, még nincs vége – ismételte, és alig állt a lábán, de elvonszolta magát pár száz méternyire lévő házáig.

Amikor kilakatolta a láncot, és a hatalmas, nyikorgó ajtón keresztül belépett a birtokára, a kutyái falkástul vetették rá magukat. A kerítésnek dőlve várta ki a rohamot, felugráltak rá, és ledöntötték a földre, nyalták róla az alvadt vért és csaholtak. – Nekem esnek – gondolta –, összeverekednek a gazdájukért, szét fognak szaggatni véres és vak állati szeretetükkel. – Nem félt tőlük, dagadt szemhéján keresztül látta a kutyák véres, éhes, odaadó pillantását, fröcsögő nyálukat, a reggeli napban csillogó szőrüket. Nevükön szólította őket, és kezét éles fogaik közé dugta. – Egyedül az állatokban van hűség ezen a világon – gondolta szédült és sajgó fejjel, aztán éleset füttyentett; a kutyák a házhoz tódultak, és leültek a lépcsőre. A férfi összeszedte magát, és elvánszorgott a házig, belépett, a hűtőből kivett pár darab nyers húst, és az ajtó elé vetette. Nem volt ereje, hogy elmenjen a fürdőszobába megnézni összevert arcát, elvonszolta magát az ágyig, leroskadt, és abban a pillanatban álomba merült.

Délután vad kutyaugatás ébresztette, gyorsan felkelt, és ettől felnyögött fájdalmában, elsántikált az ablakig, és meghallotta a lövöldözést. Tudta, honnan jön, fölkapta a puskáját, és kinyitotta az ablakot. A fivérek ott álltak a kiserdőben, a kerítése meg az elektromos vezeték túloldalán, és a kutyáira lődöztek, látta, hogy kettő elterült a földön, fölemelte a puskáját, és visszalőtt a szomszédjaira. Azelőtt sohasem célzott rájuk, most azonban mindegy volt neki, mi történik, ha megöli őket. Meghallotta az ordításukat, az egyikük felüvöltött és a földre bukott. Tudta, hogy eltalálta, arra célzott, amelyik a földön hevert, könnyű célpont volt, ujjával felhúzta a kakast, majd egy pillanatra megállt. Gyűlöletet érzett, orrán át mélyen beszívta a levegőt, és megfeszülő bordái megsajdultak, úgy érezte magát, mintha porcelánból lett volna a teste, amely mindjárt szét pattan. A levegőbe lőtt, a fák lombja közé, a fivérek közül senki sem mert odalépni a sebesült-höz, aki nyögött, és a sebére szorította a kezét.

A táj fölött sűrű, feszült csend lebegett, észrevette, hogy a szomszéd birtokról fiatal nő fut a határ felé, tudta, hogy a húguk, kétszer vagy háromszor találkozott is vele lent a városban, mikor a lány vásárolni volt a bátyjaival. Szép természetű, melles lány volt, úgy húszéves fejjel a férfi szerette az ilyen nőket. Mostanra ez elmúlt, már évek óta nem volt dolga nővel, és nem is hiányzott neki. – Ez volna csak a szép bosszú – gondolta, és követte a nőt a puskája irányzékával, hallotta a fivérek kiáltozását, akik meg akarták tiltani a lánynak, hogy odamenjen a sebesülthöz, de ő mégis odaszaladt hozzá, fölébe hajolt, a férfi keze reszketett, lehunyta a szemét, elképzelte, hogyan húzza meg a ravaszt, elképzelte a töltény rőptét a langyos tavaszi légből és a vékonyan szivárgó vért a fiatal lány homlokán. Nem, nem volt képes rálőni, kinyitotta a szemét, látta, ahogy a lány elvonszolja a bátyját a kiserdő felé, megpillantotta két leterített kutyáját a szántóföldön, belelőtt a levegőbe, és visszafeküdt az ágyába.

A sebesültet elvitték a házig, nyögött és mélyeket lélegzett.

– Valaki vállon találta – mondta a legidősebb fivér az apának, aki tolókocsin ült a bejárat előtt.

– És ti mit csináltatok? – kérdezte az öreg.

– Semmit – felelte a legidősebb –, a tisztáson álltunk, ő meg elbújt a házban.

Az öreg odasuhintott a botjával a fiára, de nem érte el.

– Idióták, mit gondoltok, ki volt az, mi? – sziszegte a fiai felé olyan hangon, mely a végén sípoló hörgéssé szakadozott.

– Ő nem lehetett – mondta valamelyik –, tegnap bennégett az autóban.

– Leöntöttük benzinnel és fölgyújtottuk – mondta valamelyik.

– Ma elmentem megnézni – mondta valamelyik –, semmi sem maradt belőle, csak egy kevés ócskavas.

– Agyonvertük és rágyújtottuk az autót – mondta valamelyik –, mind láttuk, hogy halott.

– Tegnap azt mondtátok, hogy nem öltétek meg – hörgögte az öreg.

– Megöltük, apám – mondta a legidősebb.

– Megöltük – ismételte valamelyik.

– Nem öltétek meg – mondta az öreg halkán és fenyegetően. – Most minden kezdődik előlről. – A takarója alól, mely a lábát takarta, pisztolyt vett elő, föl-emelte remegő kezével, és addig lövöldözött a szomszéd birtok felé, amíg futotta a történetekből.

A sebesültet bevitték a házba, Klara figyelte, ahogy a fivérei megpróbálták kivenni a sebből a golyót. A szomszédra gondolt, bánta már, hogy éjszaka betakarta azzal a pokróccal. – Meg kellett volna mondanom nekik, hogy életben találtam ott, az árokban – gondolta, de nem mert megszólalni.

– Le kell szállítanunk a völgybe – mondta a legidősebb.

– Mit fogunk mondani? – kérdezte valaki.

– Semmit – mondta a legidősebb –, vadászbaleset.

– Megbosszuljuk – mondta valamelyik.

– Igen, megbosszuljuk – mondta valamelyik.

– Most igazán meg fogjuk ölni – mondta valamelyik.

– Hiszen már megöltük – mondta valamelyik.

– Nem, nem öltük meg – mondta valamelyik. – Ő volt a házban, az öregnek igaza van. Ki más lett volna?

– Pár napot várnunk kell, aztán fölgyújtjuk a házát – mondta valamelyik.

– Igen – mondta a legidősebb –, most már elég volt. Megtesszük.

Testvérüket berakták a mikrobuszba, és lehajtottak a völgybe. Az apa utánuk bámult, ajka között cigarettával, az arca teljesen sárga volt a nikotintól, már rég nem fogta kézben a cigarettát, csak amikor rágyújtott, és aztán az ajka között tartotta, a hamu kötött kabátjára potyogott meg a takarójára, szája sarkából nikotinos nyál csorgott. Nem sajnálta sebesült fiát, a gyerekeit annyiba vette, mint az állatait, a birtokához tartoztak, a tulajdonai voltak. – Mindent egyedül csináltam – gurgulázott magában –, mindent egymagam vettem, s ezek most lesik, hogy megdögöljek. Nem, nem adom meg nekik ezt az örömet, túl fogom élni őket – mondta konokul –, mindet túlélem. – Feje a mellére bukott, a lánya félelemmel vegyes szánalommal figyelte, odalépett hozzá, és kivette apja szájából az izzó filtert. Nem aludt, tudta, hogy a lánya van ott. – Klara a mindenem – gondolta, lehunyta szemét elöntötték a könnyek –, eladom a földet és ráhagyom a pénzt – mormogta és a könny lecsordult az arcán. – Keressen magának férfit a völgyben, olyat, amilyen én voltam valamikor – gondolta és felzokogott. Fojtott, vinnyogó hangon zokogott, a házból kijött a felesége, és megkérdezte, mi baja, az öreg föl sem emelte a tekintetét, az asszony felé suhintott a botjával, és vigasztalhatatlanul zokogott tovább.

A testvérek este a sebesült nélkül tértek vissza, akit bent fogtak a kórházban.

Az apa komoran nézett a vacsora alatt, senki sem mert megszólalni. Öntötte magába a pálinkát, és holtsápadt arcából előmeredtek vérvörös szemei. Szeme előtt elmosódott a tér, súlyos kavargássá változott, melyben bútordarabok úsztak és arcok, melyeket nem tudott megkülönböztetni egymástól. Kezével hadonászott, el akarta törölni a képeket, melyeket maga előtt látott, az elmosódó arcok tömegét, melyek egybeolvadtak. A többiek hallgatása feldühítette, azt gondolta, kiabál, de azok nem válaszolnak, pedig csöndben volt, csak a fejében kavardott össze minden, múlt és jelen, képzelet és valóság, alakok és üresség. – Holnap elmegyek Ausztráliába – hörögte a végén részegen, a fém kongón vágódott a fának, és amikor a fejét beleverte a polcba, a feje hirtelen a mellére bukott. Vékony, éles fájdalom hasított a koponyájába, mintha valaki tübe fűzött cérnát húzott volna át a fején, haja tövénél nyirkos, meleg fájdalmat érzett, úgy érezte, hogy agyát és szemét elönti a vér.

Reggel az apa többé nem ébredt fel. Délig ágyban hagyták, és mikor a felesége megpróbálta kiültetni a toloszékbe, akkor vette észre, hogy az öreg meghalt. Kiment a konyhába és megmondta a többieknek. Hallgattak és bambán bámultak, csak a lánynak volt könnyes a szeme.

– Neked megmondta? – kérdezte a legidősebb fiú.

– Mit? – kérdezte az anya.

– Hogy hova tette az aranyat.

Az anya nézte fiai üres, feszült, gyűlölettel teli arcát. Nem, nem mondta meg neki az öreg.

– Megmondta. Ha elteszitek láb alól a szomszédot, megmutatom – mondta halkan és dacosan.

– Igen, a szomszéd okozta a halálát – mondta a legidősebb fiú.

– Igen – mondta valamelyik –, nincs más hátra.

– Igen – mondta valamelyik –, meg kell ölnünk.

– Majd én – mondta valamelyik.

– Nem, majd együtt – mondta a legidősebb.

– Igen, együtt kell – mondta az anya. – Meg kell tennetek apátokért.

Másnap eltemették az apjukat. Az eső kiapadhatatlanul ömlött az égből, és piszkos, barnás patakok öntötték el az utakat.

– Ezentúl én parancsolok – mondta a legidősebb fivér, amikor nyakig sárosan hazaértek a tanyára.

– Nem. Amíg el nem teszitek láb alól, és ki nem ássátok az aranyat, addig én parancsolok – mondta az anya.

– Igen, ő parancsol – mondta valamelyik.

– Igaza van, ő parancsol – mondták a többiek.

Ezután az egyik testvér mindennap távcsővel figyelte a szomszéd házát. Néhány napig nem lehetett látni a férfit, gondolták, lement a völgybe, megszökött, de nem merték átlépni a birtoka határát, csak messziről lövöldöztek a kutyáira. Egy nap aztán a szomszéd megjelent a ház előtt, görnyedten járkált le-föl, nagyon gyöngye volt, több mint egy hétig nyomta az ágyat, csak a kutyáknak vetett naponta egyszer élelmet az ablakon át, és este megfejté a teheneket, nehogy szét pattanjon a tőgyük. Arcát kékeszöld véraláfutások borították, a bordái még mindig sajogtak, a

nappali fény bántotta a szemét. – Le kellene mennem élelemért a völgybe – gondolta, de nem volt mivel lemennie, és még gyöngé volt ahhoz, hogy lóra üljön. Tudta, hogy a szomszédai figyelik, magán érezte gyűlöletből homályos tekintetüket, nem félt tőlük, csak azt sajnálta, hogy nem élhetett másként. Nem hagyhatta el a szülei birtokát, habár néha arra gondolt, hogy mindent elad, és elköltözik, nem akarta megtenni, túlságosan ragaszkodott a hegyek ölében fekvő birtokához, szülei néma sírjához az erdőszélen, a szomszédok agressziójával övezett tulajdon szabadságához. A történetek után nem engedhetett, meg volt győződve arról, hogy a fivérek okozták apja halálát, amit azzal bosszult meg, hogy nem engedett. Házának bádogtetejére töltény csapódott, nem nyugtalankodott, tudta, hogy csak provokálják, hogy nem mernek csak úgy végezni vele, majd megint rendeznek valamilyen balesetet, egy tűzvészt vagy lebukást a lóról. Meszet szórt egy vödörbe, lassan elment a kiserdőhöz, amely elválasztotta a két birtokot, két leölt kutyája oszladozott a bundájában, dögletes bűzt árasztva, legyek rajzottak fölöttük, beszórta a tetemeiket mésszel, belesuttogta a két kutya nevét azok süket, oszladozó, szőrös fülébe.

A lány távcsövön figyelte a férfit, akinek széles arca beesett volt, erős járomcsontja és álla között a bőr behorpadt, a váll megroskadt. Úgy szórt a mészport a kutyákra, mint magvető a magot a földbe, láttára a lány melegséget érzett, már nem sajnálta, hogy elment azon az éjszakán betakarni. Apja halála óta először gondolt arra, hogy egyszer bizonyosan elmegy a tanyáról, hirtelen idegennek érezte ezt a világot, a fivérei veszekedni kezdtek, szinte minden este ittak, anyjuk alig tudta megzabolázni őket. Azt is sejtette a lány, hogy a legidősebb bátyja zaklatni kezdi, és undorodott a gondolatától is, hogy a bátyja bármit is tegyen vele, inkább megölte volna magát, inkább megölte volna a bátyját.

Éjszaka tett egy kis kenyeret, sajtot meg tésztát egy fekete műanyagzsákba, és az egészet titkon elvitte a szomszéd kerítéséig. Az meghallotta a kutyaugatást, fogta a puskát, és az ablakhoz lépett. A kutyák egy ideig vadul ugattak, aztán elhallgattak. A férfi feszülten bámult az éjszakába, ellenőrizte, áram alatt van-e a kerítésdrót, felkapcsolta a reflektort, mely körbepásztázta a birtokot; semmi szokatlant nem lehetett látni sehol, ezért puskástul visszafeküdt az ágyba.

Reggel meglátta a széttépett fekete műanyagzsákokat a kerítésnél. – Megint mérget dobtak be – gondolta. Körülnézett a birtokon, de egy kutya sem vonaglott a fájdalomtól, hanem szokásuk szerint fölcsapott farokkal rohantak feléje. A férfi a zsákhoz lépett, cipője hegyével kipiszkálta a tésztát, a sajtot és a kenyérmaradékot, aztán ölébe vette a holmit, és bevitte a házba. Nem tudta, mit jelentsen ez. – Nem bánnak el velem egykönnyen – mondta, és az élelmet a szemébe dobta.

Másnap éjszaka is szinte ugyanabban az órában vad kutyaugatás ütötte meg a fülét, fogta a puskáját, és odakúszott a kerítéshez, de már nem volt ott senki; a kerítés mellett csak a fekete műanyagzsák hevert, tele élelemmel. Elvonszolta a házba, és kint hagyta az előszobában.

– Éjszaka valaki kiment a házból – mondta a legidősebb fivér reggel, amikor elindultak az erdőbe.

- Én nem – mondta valamelyik.
- Én sem – mondta valamelyik.
- Közülünk senki – mondta valamelyik.

– Akkor ki volt kint? – mondta a legidősebb fivér.

– Nem tudjuk – mondta valamelyik.

Napközben a férfi összeszedte magát annyira, hogy traktorával kihajtsa a mezőre, a levegőben valami feszült várakozás volt, mint vihar előtt, a madarak alacsonyán repültek, és a jószág visszahúzódott az istállóba. A férfi tudta, hogy figyelik, zsebében ott volt a pisztolya. Nem félt tőlük, nem félt senkitől sem, megbarátkozott a gondolatokkal, hogy bármely pillanatban leterítheti egy lövés, de, bár nem akart félelemben élni, már késő volt ahhoz, hogy megadja magát. Alighogy munkához látott, a levegőt tompa dörrenés hasította keresztül, úgy érezte, a hegyek dőlnek össze, és maguk alá temetik, zivatar tört ki, és néhány perc múlva ugyanolyan hirtelen el is vonult, ahogy érkezett. Estig dolgozott a mezőn, még mindig sajgott mindene, de érezte, hogy szerencsésen megúsza, a teste erős volt, megszokta a kemény életet és a csapásokat, erősebb volt, mint ő maga.

Éjszaka fogta a puskát, áramtalanította a kerítést, és elküszott odáig. Átmászott a dróton, és elbújt a kiserdőben. A szomszédéknál sötét volt, s ő majd egy órán keresztül feszülten meredt a mozdulatlan éjszakába. Már vissza akart menni, amikor észrevette, hogy valaki ereszkedik lefelé a szomszédék domboldalán. Elrejtőzött, figyelte a fiatal szomszéd lány puha lépteit. Az ő kerítéséhez tartott, a kutyák ugatni kezdtek, a lány átdobta a dróton a zsákot, és sarkon fordult. A férfi leeresztette a puskáját, és útját állta. A lány megijedt, és el akart szaladni, de a férfi elkapta a karját. A lány felkiáltott és megpróbált kiszabadulni a szorításból. A férfi nem eresztette, másik karjával átölelte a derekát, a lány ellenállt, torkon ragadta a férfit, és a földre buktak. A férfi tüzes fájdalmat érzett a bordái között, hemperegtek a puha avaron, a lány telt és lágy teste erős volt, alig lehetett vele bírni; a férfi tenyerével a földhöz tapasztotta a lány kezét, sajgó mellkasával a földhöz szögezte a testét, lábával satuba szorította a lábát. A lány sebesen lihegett, és tekintetét mélyen, mozdulatlanul a férfira szögezte, nedves ajka csillogott a holdfényben, puha keble ellágyította legyőzőjét. A lány vadul és megadóan hörgött, lehunyta a szemét, hátravetette a fejét, és kidugta a nyelve hegyét. A férfi szája lassan közelített hozzá, és ajkával megérintette a lány nyelvét. Halk csókokkal járta be a lány arcát, a lány puha volt és odaadó, meleg testét átengedte a férfinak, gyűlölte és szerette a férfit maga fölött, nem akart neki ellenállni, rövid, elfojtott kiáltásokkal törte meg a csendet, mikor a férfi vetkőztetni kezdte. A kutyák a kerítésnél vadul ugatták közelharcukat, hörgésüket, a férfi és a lány bőrét kiverte a veríték a halvány holdfényben.

A langyos tavaszi éjszakában először egy lövés dörrent, aztán ropogni kezdett mindenfelől. A fák hirtelen vadul megremegetek, a levegőt megtöltötte a sűrűn kavargó levelek susogása, a földből oszladozó állatok és penészes gyökerek szaga csapott fel, a csillagok hatalmas, szétfoszló, sárga szőnyegként terültek el. A férfi csúszott lefelé a fehér fény árkában, mely magába szippantotta a testét. Érezte, milyen erősen öleli a lány, látta ajkán a mosolyt, a levegőben remegőn megpendült az élet vékony húrja, amikor mindketten mozdulatlaná dermedtek a vértócsában.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Egy szart

„Ember volt ugyan, de nem
emberek közé való!”

(Borut Kramer)

– Fel a fejjel! – mondta apám, amikor beléptem a vállalat központjába, ahol eladóként fogok dolgozni. Ezen a napon kellett végleg megbeszélnem a különböző formákat, melyeket ezután magyaráz el a főkönyvelő. Vagyis főként a pénzügyeket. Gyakorlatilag már fel voltam véve, és apám szertartásos szurkolása csak a következménye volt annak a vitának és csalódásnak, amit anyával éltek át. Megint elsartam egy évet az egyetemen. Apámnak a megbomlott összhangot kellett valahogy helyreállítania, és hát mondott valamit, hogy jó volna, ha.

Dramai várakozására rábólintottam, a bizonytalanságra, amely már nem is létezett, hiszen közöltem velük, hogy fel vagyok véve. Először még a központba is fel akart velem jönni, de végül sikerült lebeszélmem:

– Egyedül megyek – mondtam, és szemrehányóan néztem a szeme közé.

– Egyedül?

– Bazmeg, nem vagyok már ötéves!

– Ahogy akarod, ahogy akarod. De aztán ne jajgass, ha nem sikerül! – tette a sértődöttet; úgyhogy a „fel a fejjel!” ilyen értelemben az én bátorságomnak szólt.

– Á! Jó napot! – üdvözölt az igazgató, amikor beléptem az irodájába. Ugyanígy a másik két főnök, a vállalat két másik ágazatának főnökei, akikkel nekem állítólag nem lesz dolgom. Fő, hogy jó főnökök, akikkel nem lesz gond. Legalábbis első látásra. Úgy látszott, valami fontos dologban tüsténkednek, és mielőbb meg akarnak szabadulni tőlem.

– Mindjárt szólok Manca asszonynak – mondta az igazgató, és tárcsázott. A másik kettő az előtte fekvő papírokba temetkezett, egyikük a mutatót követte, amit a másikuk tartott.

– Manca asszony, itt az a jelölt. Lejönne nagyságod a meghallgatásra? – tréfálkozott a telefonba az igazgató. Beosztottjaival szemben a közvetlen stílust részesítette előnyben. Minél gondtalanabb volt, annál nyájasabb volt a stílusa, és minél nyájasabb volt a stílusa, annál több volt a bankszámláján. Ki lehetett számítani, „hány kilót” nyom.

– Mindjárt jön. Ülj le egy pillanatra – mondta az igazgató, amikor letette a telefont.

És jött Manca asszony mosolygó arccal. Láthatóan meghatotta az igazgató bizalmaskodása. E pillanatnyi meghatódottságban felsugárzott igazi természete, az ő egyéni, örök képe. Tetőtől talpig főkönyvelő; a fennhéjázás és a pénzügyi

érzek megfelelő elegye, amely ott húzódott mosolya meghosszabbodásában és a szeme körüli apró ráncokban.

– Bazmeg, mint egy japán nő. Egy gésa... – gondoltam.

Főkönyvelői lényege csak úgy lövellt kifelé az orra hegyén, pontosan ott, ahol nekem nemrég kétszer betörött.

Amikor belépett, nyájasan üdvözöltem:

– Jó napot, Vresnik asszony! – vezetéknévét a tegnapi telefonbeszélgetésből jegyeztem meg.

– Presnikné, kérem. Már huszonöt éve – mondta, mire mind elmosolyodtak, majd felkacagtak. Házi tréfa. Reszkessetek, egerek!

– Ó, igazán? – próbáltam udvariaskodni.

– Gyere, ne vesztegessük az időt. Hisz ismered az időről szóló közmondást, ugye? – De nem mondta el. Nem volt rá idő. Jó főkönyvelő, nem mondom.

– Fogd be! – gondoltam. – Akkor beszélj, ha kérdeznék.

Mentem utána a folyosón és a lépcsőn, fel az irodájába. A határon billegett. Az ép és a törött láb határán. Éveikhez képest túlfelül magabiztosan. Magas sarkú cipője szemérmetlenül billegett a határon, és rugalmasan zökkent vissza a természetes testtartásba. Nem akármilyen jó főkönyvelő.

Kellemetlenek az ilyen bemutatkozások. Élénken emlékeztetnek azokra az alkalmakra, amikor valami nagyság előtt kell ülnöd, és nem jut az eszedbe semmi okos dolog, ami annak ott, az asztal túloldalán megfelelné, amikor még természetes vonzerődöt is képtelen vagy bevetni, amikor tudod, hogy mindegy, hogy valakinek tetszel-e vagy sem, amikor csak isten képére és hasonlatosságára vagy megalkotva (naivitás, szerelmi állapot).

Igy ragadt el ismét annak a kis kreténnek az érzése, akinek fogalma sincs arról, melyek a szerves és melyek a szervetlen anyagok, aki csak bámul a kémia-tanárnőre, és annak éles hangját is túlharsogja a saját szemérmetlenül erőtlén hangja, amint ezt ordítja:

– Hogy viselkedhet így, mikor neki is vannak gyerekei?

De a komplexum tovább komplikálódik:

– Az ő gyerekei azonban tudják, melyek a szerves és a szervetlen anyagok.

Ímígyen gondoltam a főkönyvelő asszony gyerekeire is.

– Nézzünk oda, mit állsz ott? – kérdezte lezszeren. – Ül már le!

Valamit babrált a számítógépen, amikor leültem. Balra húzta a száját, és beharapta. Az alsó ajkát.

– Csodálom, hogy... – mondta, és megint harapdálni kezdte az ajkát. Érdekelnie kellett volna, hogy min csodálkozik, de nem érdekelt.

– Jó ez vagy rossz? – gondoltam magamban.

Folytatta, de egyszerre ráébredt, hogy talán még nem értem a házi zsargont:

– Csodálom, hogy maga, aki olyan fiatal... – jelezte most, hogy milyen irányban gondolkodjam, és megint elhallgatott.

– Nyögd már ki – gondoltam, nem mintha tudtam volna, mit mondjak, hogy nekilóduljon a beszélgetés. A hallgatása felbátorított, és legalább józanul válaszoltam a kérdésére. Azt kérdezte:

– Érdekel, miért szeretne kereskedő lenni. Miért szeretne farmernadrágokat árulni?

– Miért ne? – feleltem erre a nem helyénvaló kérdésre. Ki mondta, hogy szeretnék.

Ők szeretnének?

– Nem volna jobb, ha a halasztás idejére olyasvalamit keresne, ami jobban illik a tanulmányaihoz?

– Valamiből meg is kell élni, és ezt jól megfizetik. A kultúrában nincs pénz; valamennyi van persze, de én egy senki vagyok... Egyelőre – tettem hozzá, nehogy azt gondolja, hiányzik belőlem az ambíció. Mert az olyanok aztán rosszul dolgoznak.

– Ez igaz, ez szomorú – mondta, amikor a kultúrát említettem, és most mint ha az ő hangjából is érződött volna, mennyi van a bankszámláján. Továbbra is bámult. Még nem mondtam eleget. Az ilyen szomorú dolgok nem akarnak véget érni. Ahelyett, hogy beszéltem volna, olyan ostoba képet vágtam, mintha helyeselnék valamit.

Amikor ráunt, élénkebben kérdezte:

– Mit is tanul?

– Összehasonlító irodalomtörténetet.

– Ez szlavisztika?

– Olyasvalami, de inkább világirodalom. Amaz inkább nyelvészet. Így valahogy.

– Hogy valahogy? Kicsit részletesebben, ha szabad kérnem. A pontos információnak ma igen nagy az értéke. Én ezt keresem mindenhol és mindenről; hisz tudja... – mondta oktatólag, semmi kétség, jó főkönyvelő.

Így éri utol az embert minden bajok legnagyobbika. Információforrásnak kell lennie. Ez kínos beszédtema, és túl komoly, mint amilyen komoly maga az örökévalóság. Mondom:

– Ez úgy van, hogy veszünk például két szerzőt, egy orosz és egy franciát, akik körülbelül ugyanabban az időben éltek. Két romantikust például...

– Mint Prešeren...?*

– Mint Prešeren. És aztán az ember mindkettőnél megnézi a motívumokat, vagy ilyesmiket.

– Hogyan, a halál-motívumot például?

– Igen, és ha az illető hisz a túlvilági életben, ha tehát keresztény éthosszal rendelkezik, vagyis ha az eszkatológiája keresztény, vajon beszélhetünk-e eszkatológiáról, meg ilyenek.

– Aha, aha, már értem. És hadd halljam, véleménye szerint ki a legjobb író?

– Prežihov Voranc** – mondtam vigyorogva, pofátlan állat.

– Igazán, nahát, maga az első, aki ezt mondja.

– Én másképpen olvasom. Már annyira benne vagyok a dologban, hogy csak a részletek érdekelnek, ezek pedig gyakorta igen spekulatív természetűek.

Megijesztettem Presnik asszonyt ezekkel a szédületes információkkal. És ez egy főkönyvelőnőhöz nem igazán méltó. Jó főkönyvelő volt, és jó érzékel nyergelt át ismét a konkrétumokra:

* France Prešeren (1800–1849), szlovén költő.

** Prežihov Voranc (1893–1950), szlovén prózaíró.

– Akárhogy is vesszük, látom, hogy maga okos fiú, de a farmereladásnak semmi köze az *Anna Kareninához* vagy *A Karamazov testvérekhez*.

A hölgynek van ízlése, nem kétséges. És mosolya, mely erről tanúskodik.

– Ennek tudatában vagyok, és becsülettel fogok dolgozni – mondtam.

– A számláknak stimmelniük kell!

– Nálam stimmelni fognak.

– Hárman vannak. Mindhármuknál stimmelni kell! Itt nincs én, te, ő! Mind egy emberként felelnek!

– Hát igen... Azt hiszem, ilyenkor nincs mit mondani. Nem mintha eleve bizalmatlan volnék... De másokért nehezen felelek.

Láthatóan megszokták már, hogy a legnagyobb szemétségek ott vannak, ahol mindenki a maga szakállára dolgozik. Csúnyán nézett rám:

– Vigyázz, öcsi, még semmi sem biztos!

Amikor látta, hogy megértettem, sokat ad a „pszichológiai” érzékére, folytatta:

– Nem jó, ha másra hárítjuk a felelősséget; mind egy teamben dolgozunk. Egy csapat vagyunk. Mindegyik hozza, beleadja a magáét. Ennek az energiának minden eleme a közös épületet erősíti. Együtt vetünk, együtt aratunk. Ezt jól jegyezze meg!

– Értettem! – ezt tanultam a katonaságnál, és most bejött. Ezt most itt nem szabad elszarni.

Megnyugodott, tekintete elveszítette távlatosságát. Látszott, hogy már semmitől sem kell félnem. Átvette a munkakönyvemet és a munkaalkalmassági papíromat. A feltételek megvoltak, kielégítő eredménnyel estem át a próbákon, tehát jöhetett az összefoglalás:

– Tudja, maga talán azt hitte, hogy az igazgató dönt a sorsáról, de közölnöm kell, itt az enyém az utolsó szó. Látom, hogy maga egészséges ember, elképzelései vannak, elsősorban a vállalat érdekében fog tevékenykedni, és csak azután a magáéban – és elmosolyodott. – A munka, amit el kell látnia, jó; ez az egyik legjobb állás, amit az utóbbi időkben meghirdettünk. Ezt sose feledje! Maga képes rá! Köszönheti ezt az egyetemnek, látni, hogy sokat olvasott, jól kommunikál, jól beszél. Hányadéves?

– Már végzősnek kellene lennem, de kicsit ellógtam az időt – mondtam az olyan ember hangján, aki tudja, mit beszél, aki sajnálja ballépését, amit majd helyre fog hozni.

Nem figyelt rám. Már a munkakönyvbe írt valamit, és így szólt:

– Egyelőre elbúcsúzunk: ma van az első munkanapja. Ezentúl többször találkozunk. Ne feledje, hogy jó állása van!

– Nem feledek – mondtam ostobán, majd szabályszerűen elkészöntünk egymástól.

– Megkaptad? Megkaptad? – kérdezte apám, amikor kijöttem, és már nyitotta a kocsiját.

– Meg – feleltem. Úgy örült, mint egy gyerek, és átragadt rám az öröme.

– Mesélj! – mondta, és indított.

– Mit meséljek?

– Mit mondtak?

– Azt mondták... szóval az a nő. Csak a főkönyvelőnővel beszéltem. Azt mondta, föl vagyok véve.

– Ezt már tudom. Mit mondott még?

– Nem tudom, nem emlékszem...

– Mi az, hogy nem tudod? Egy főkönyvelőnő, az nem vicc. Annak a szava néha többet nyom a latban, mint az igazgatóé.

Megerőltettem az agyamat egy kicsit.

– Azt kérdezte, ki a legnagyobb író a világon.

– Csak nem kezdtél megint filozofálni?

– Nem.

– Mit feleltél? Mert nemcsak úgy kérdezett, a levegőbe, gondolhatod. Ezek nagyon rafináltak. Lélektanilag. Ez egy jó főkönyvelő, az tuti. Ez téged kianalizált. Legjobb, ha azt mondd neki, amit az igazgatónak. Ezek ezt mind megbeszélnek a hátad mögött. Azt mondtad neki, amit az igazgatónak?

– Azt. – Nem lett volna értelme, hogy mást mondjak apámnak, mint ezt a szemenszedett hazugságot.

Hallgattunk egy sort, aztán apám oktatólag folytatta:

– Arra gondolok... Nem akarok neked leckét adni, de mindig arra gondolj, hogy nem vagy fölvéve! Nem! Érted? Még csak most kezdődik az egész. Egy ilyen jó állást ki kell érdemelni. Most majd letesztelnek: pénzt dugnak eléd, anyagtöbbletet produkálnak, rád küldik az ügynökeiket, hogy váltsd be a csekkjüket és hasonlók... Ne ülj fel nekik, senkiben se bízz! Maradj becsületes és önértékes! Ez mindig beválik. Aztán megszerezheted a jogosítványt, és kereskedelmi ügynök lehetsz, és akkor bármit megszerezhetsz magadnak, amit most csalinak kínálnak neked. Most egyedül a becsület fontos. Ne gondold, hogy a főnök megfedkeznek erről! Ez majd erőt ad neked!

– Erőt?

– Igen, erőt – mondta, és megint hallgattunk, egészen hazáig, amikor a ház előtt azt mondta:

– Jó állás! Jó kis állást kaptál! Megkaptad, ha-ha-ha!

Várt bennünket az ebéd. Anya már nekilátott. Ránk nézett a leves fölött, és megkérdezte:

– Na, mi van ilyenkor?

– Milyenkor?

– Fölvettek?

– Már múltkor fölvettek, ma csak a formáságokat intéztük.

Anya belebólogatott a levesébe. Elhallgattunk. Apa dörmögött és krákogott néhányat.

Az idegeimre ment az egész cirkusz. Anyának nem tetszett, hogy eladó leszek. Azt el tudta képzelni, milyen egy irodalomprofesszor, tanítónő volt.

– Ott vagy, ahova kíváncszál – mondta.

– Baszok rá – feleltem. Nem szoktam otthon káromkodni különben.

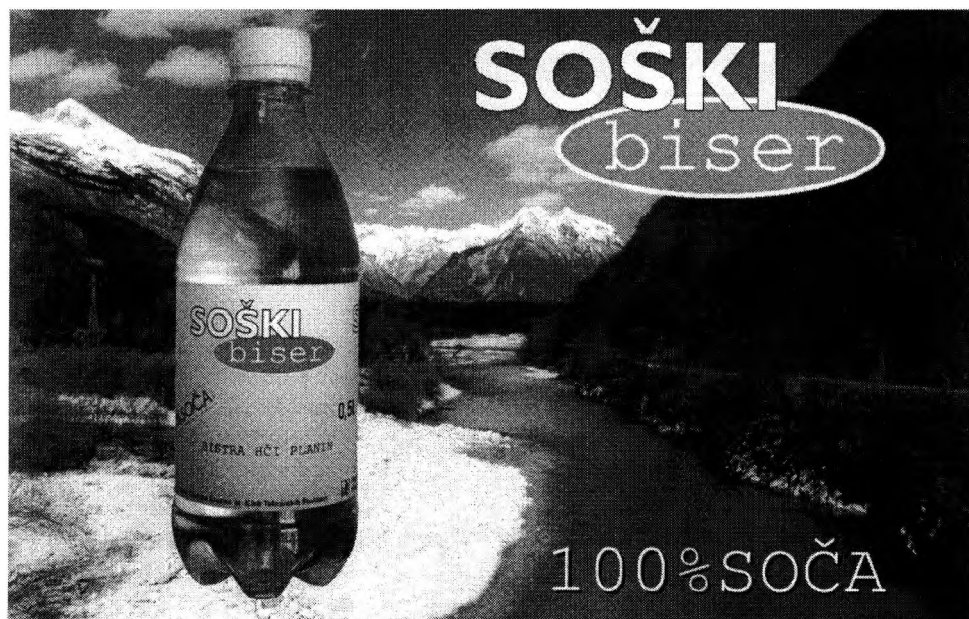
– Azt látom – felelte idegesen. Nem szoktunk otthon káromkodni különben. Fújtam egyet.

– Te már csak tudod, amilyen okos vagy – mondta anyám.

– Tudom – mondtam, mert tudtam, hogy nem volna szabad visszafáznom.

- Egy szart tudod – mondta anyám.
- Majd megtudja. Jó állás ez – mondta apám.
- Egy szart jó – anyám nem akarta meghallani, hogy az állás jó.
- Baszok rá – ismételt meg előző gondolatomat.
- Azt látom – ismételte meg anya az előző gondolatát.
- Ne szítsd a tüzet! – mondta csodák csodájára apa. – Nem rossz ez az állás.
- Egy szart nem rossz – anya fölállt, és a mosogatóhoz lépett.
- Rossz hát – fölálltam és kimentem. Még hallottam apát, amint azt mondja anyának:
- Majd be fogja fejezni az egyetemet. Jól kivágta a rezet a bemutatkozáson.
- Egy szart – anya mintha nem hallotta volna, hogy jól kivágtam a rezet a bemutatkozáson.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Damijan Kracina & Katarina Toman: *Az Isonzó gyöngye*, 1998
Képeslap a VULGATA című kiállítás anyagából.

Előrejelzés

Úgy augusztus közepén járhattunk. A nap merőlegesen tűzött, pedig még messze volt a dél. Döglesztő hőség volt, és más egyéb is. Előrejelzés: északról erős front közeledik, lehűlés várható! Éppen ideje, mivel a műanyag üdítőspalackoktól már mozdulni sem lehetett szerény lakásunkban. Még a budi is tele volt velük. Ökológiai tudatossággal eleinte az e célra rendelt dobozba raktuk őket, de minek. Különb is: az előrejelzések...

Beba, a francba, valami nyamvadt tiszteletdíjért angolórát adott egy kis taknyosnak, aki folyton kiborította. A kis taknyosnak tényleg nem volt semmi nyelvérzéke. Egy nap ugyan közölte, hogy nyelvészetre akar menni, anyám! Nem jó választás, de hát, istenem, apukának is vannak óhajai, aki az órákat fizeti. Bebának valóban nem könnyű a munkája, a francba.

Én az ablakban lógtam, és néztem a tovarobogó kocsikat. Többen csónakot vagy lakókocsit vontattak, ennek volt a szezonja. Többször fölsandítottam az égre, és becsszóra, nyoma sem volt az előrejelzésnek. Az ablakpárkányon állt a poharam, benne az üdítő meg a házipálinka elegye, és... ismerjük be, elég gyakran nyúltam utána.

– Egyszer elmegyek – mondtam, és a két lány felé fordultam. Beba fölemelte tekintetét a könyvből, a kis taknyos meg abbahagyta a ceruzarágcsálást. Nyilvánvaló volt, hogy egész idő alatt engem bámult, és távolról sem figyelt a past tense-re meg a többi fontos dologra, amit Beba próbált belesulykolni. Hát igen, ezekben az években már a f... jár a lányok fejében. – Csak úgy! Akárhová, céltalanul, minden nélkül! Hussss! – mondtam, és kezemmel az ablakon túlra mutattam.

Beba megint a könyvek fölé hajolt, és meghúzkodta a kis taknyos ruhaujját, mivel az egyre engem bámult. A kicsike bedugta a szájába a ceruza végét, és lehajtotta a fejét. Néztem a két lányt. Nem volt egészen világos, melyikük tanul és melyikük nem. A kicsike ugyanis teljes önfeledtséggel rágt a ceruzáját. Miért is ne, majd megtanulja a nyelveket ott, a nyelvszakon.

– A Past Perfect Tense a befejezett múlt idő! Mondd utánam – mondta Beba, és a kicsike utánamondta: – Past Pefert, nem, nem, várjál! Perfect Past... Juj...

Kihajoltam az ablakon, és elmosolyodtam. Elég savanyúan. Az igazat megvallva idegesítettek Beba magyarázatai. Past ide vagy oda, és trallalla meg hopsszassza. Mozdulni sem tudtam, mivel a lakásunk egyetlen szobából áll. És a kocsik az ablak alatt könyörtelenül vágattak a tenger felé. Hosszút kortyoltam a házikóktól, és megint megszólaltam: – Még csomagot se vinnék magammal! Csak én, meg ami rajtam van! Autóstoppal, neki a világnak!

Dusan Čater (1968) író. *Imitacija* (Imitáció) című regénye 1995-ben, *Patosi* (Pátoszok) című regénye 1999-ben látott napvilágot. Két rövidpróza kötete jelent meg: *Flash Royal* (1994) és *Resnični umori* (Valóságos gyilkosságok) (2000) címmel.

– Idehallgass! Dolgozni szeretnék, *ha* megengeded – mondta Beba, a francba. Biztosan őt is idegesítették a saját magyarázatai.

Elhallgattam, és inkább kortyoltam egy hosszút az italból. Egy kis zene is jól jött volna, de hát ott voltak ők ketten... És a fenébe is, a kis taknyos oda se figyelt Bebára! Elképzeltem a tekintetét, amint a seggemet pásztázza, ahogy így kihajolok az ablakon. Meg a nyálát az agyonrágott ceruza végén. A legjobb volna feldőnteni és nyögdécselni a puffadt kis hasikáján. Még a gondolkodás is fáraszt. És semmi értelme, úgy érzem. Még mielőtt végiggondolsz valamit, már magáról a gondolatról gondolkodsz, a gondolkodásról meg a... De nagy szar az egész! Az időjárás az egyetlen, ami még érdekel. Na jó, a sportról is lehet cserélni megfontolt és határtalan gondolatokat. Meg csinálni is jó. A sport meg a pia, ez *minden*. Meg az előrejelzések.

Fenékig ürítettem a poharam, azok ketten meg... Bill, Dick and Sheila on the beach in three p. m.

A fal mellett álló asztalkához léptem, és pálinkát töltöttem a poharamba. Aztán a hűtőhöz léptem, rátöltöttem az üdítőt a műanyag palackból, és tömérdek jeget raktam bele. A kis taknyos csak úgy bámult azzal a ceruzával a foga között. És aztán megálltam a két lány előtt, kevergettem a pohár italt. Beba felemelte a tekintetét:

– *What?* – szaladt ki a száján. Teljesen át tudja élni a szerepét. Ez tetszik benne a legjobban.

– Tökösnek kell lenni az ilyesmihez – mondtam. – Hogy csak úgy elmenjen az ember! Hogy mindent otthagyon!

Mutatóujjammal megpöccintettem a kicsike fejét, és mutattam, a könyvet nézze.

– Szűzanyám, te unatkozol – mondta Beba.

– Nem érted – mondtam. – Ezt kell csinálni. Ez csak a kezdet. Elmenn! Itthagyni mindent! Befejezni és elkezdni, érted? Pénz nélkül, minden nélkül!

– Akkor menj! Mit beszélsz róla! Csináld meg! *Do it!*

Ezt mondta, és azt hiszem, a kis taknyos elmosolyodott.

– Na de... nem *úgy* gondolom!

– Te általában túl sokat gondolkodsz – mondta Beba, a francba.

Nem volt mit hozzátennem. Veszélyesen megdöntöttem a poharam, és pár csepp az asztalon végezte. A taknyos egy cseppet eldörgölt az ujjával, és a szájába vette. Beba az ujjaira koppintott: – Te malac!

– Ez nem szép. Túl fiatal vagy még ehhez – mondtam én, és odaálltam az ablakhoz. Zavart a lárma, a két lány még jobban. Döglesztő augusztusi nap volt.

– Idehallgass – mondtam, és kiürítettem a poharat. A cseppek ezúttal a szőnyegen végezték. – Tudod, mit csinálok? Elmegyek!

Amíg a válaszát vártam, szemezttem a kicsikével.

– Isten veled! – mondta Beba.

– Visszontlátásra! – mondta a kis taknyos.

Én meg... kimentem az előszobába, belebújtam a papucsomba, benéztem a tükörbe és... és visszatértem hozzájuk.

– Erre szükségem lesz – mondtam, és a fal melletti asztalról fölkaptam a félig üres üveget. És a kicsike megint... Mit vártál!

– Isten veled! – mondta Beba.

Az ajtóban megálltam, de azt az *istenhozzád*ot nem akaródzott kimondanom. Úgy nem az lett volna. Elmentem csak úgy. Még azon is gondolkodtam, becsukjam-e magam után az ajtót. Be kellett volna csapnom magam mögött, és otthagyni mindent. Általában határozottan túl sokat gondolkodtam. Rácsuktam az ajtót a lányokra, és a folyosón húztam egyet az üvegből. Nem sok hiányzott, hogy a gyomrom kiforduljon. És amíg a liftre vártam, megint túlzásba vittem a gondolkodást. Nem jó! Visszamentem a lakásba, és közöltem: – Annyira azért nem *komoly*. Csak körülnézek egy kicsit!

– Lepkefing – mondta Beba, a francba, anélkül, hogy fölemelte volna a pillantását a könyvből.

Motyogtam valamit a kötelességgel kapcsolatban, és végleg elmentem. Egészen halkán tettem be magam után az ajtót.

Kint semmi sem volt a millió kocsin kívül. Sehol egy teremtet lélek. Otthona biztos és hűvös menedékebe húzódott mindenki, én bezzeg elindultam... utazás az éjszaka mélyére, ha úgy tetszik, a fenébe is. Vagy helyesebben a nap végére, az éjszaka kezdetére. Tényleg baromi meleg volt. Augusztus közepén voltunk, *remember*, mondaná Beba. Vergődtem faltól falig, árnyéktól árnyékig. Fárasztó volt, igazán. Nem a legjobb időt választottam, és volt valami általános hiányérzetem. Egy esemény, egy ürügy hiányzott, mit tudom én, a nap meg a pálinka alaposan kikezdték az agyamat. Egy nagy fa alatt megpihentem, kiürítettem az üvegemet, és elgondoltam, milyen fontos, hogy semmiről sem gondolkodom. Bűvös kör! Felálltam, és elindultam a boltba egy újabb pálinkáért. Még néhány utazóval találkoztam útközben, és a bolt előtt csalódottan jöttem rá, hogy minden nélkül jöttem el otthonról. Arra, hogy a pénz nélkülözhetetlen dolog, már évekkel ezelőtt rájöhettek. Ki tudja, talán rájöttem. Tehát elindultam hazafelé, és *kérem*, hagyjuk most a lepkéket! Kánikula! A panelház előtt, ahol a drágámmal éljük tiszteletdíjunktól függő életünket, találkoztam a kis taknyossal. Ezúttal én bámultam rá, ő viszont, mintha szégyellné magát az emberek előtt, lehajtotta a fejét. Kicsikét arrébb várta már ambiciózus apukája, akinek odaintettem, mintegy üdvözlésképpen.

– *Helló!* – mondtam neki. Tényleg rózsás kedvemben voltam, nem tagadom.

Már oda akartam lépni hozzá, mondani egy-két szót, mikor a derült égből lecsapott az istennyila. Derült égből villámcsapás! Az előrejelzés, gondoltam. Végül *mégis* bejött.

Fölvágtattam a lépcsőn, mit nekem lift, frászt, és berontottam kicsiny fészünkbe.

– Az előrejelzés, bevált az előrejelzés! – rikoltottam.

– Moss kezet! Vacsorázunk – mondta Beba.

– Villám... Derült égből a villámcsapás – mondtam.

– Neked a szemed szikrázik – mondta, miközben feltálalta a forró levest. – Különben... Tudod mit, a tökös bátorság, az hiányzik belőled! – Valószínűleg a beígért elmenetelre gondolt.

– De hisz nem mondtam komolyan!

– Nálad *semmi* sem komoly!

– Egyszer – mondtam. – Egy nap, talán!

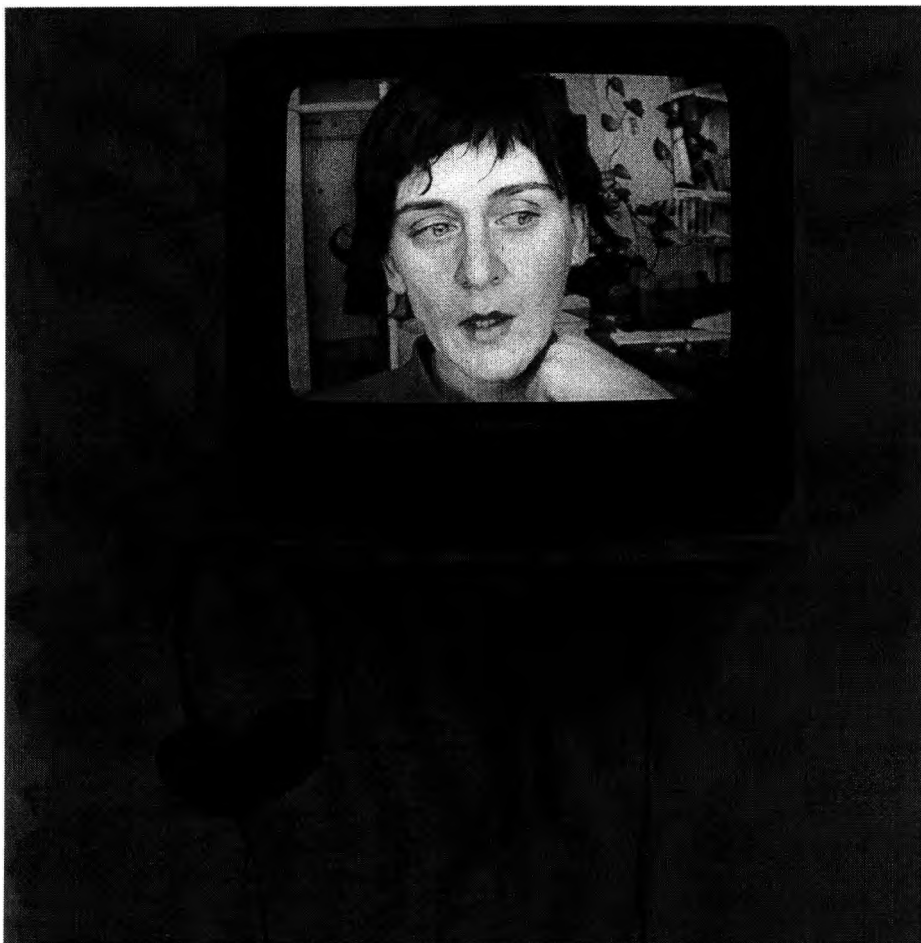
– Megígéred?

– Megígérem!

Nem tudom, megígértem-e neki, hogy elmegyek. Tudom, hogy a dologban semmi szerepet nem játszott a bátorság. Nem! A bátorság nem! Egy esemény, valami, ami megváltoztatná az agyam, gyam, gyam, gyam, okoskodtam, és a leves helyett az üdítőt emeltem a számhoz. Egyáltalán, határozottan túl sokat gondolkodtam és ígérgettem.

(1995 nyarán)

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Maja Licul: *Cím nélkül*, 1999 – videoinstalláció (VULGATA)

A bajnok

– Brávó, éljen a bajnok! – veregették az emberek a vállamat, ahogy utat törtem magamnak a folyosón. Két-három újságíró is láttam közöttük, ezért megszaporáztam lépteimet. Az öltöző küszöbén az edzőm várt, gyorsan betoltam a terembe, és bevágtam az ajtót.

Az edző is a vállamat csapkodta.

– Brávó, bajnok – lelkendezett –, gratulálok, brávó, nehézsúlyú országos bajnok!

– Szép kis bajnok – dörmögtem –, szép kis ország! – Levetkőztem. – Azt mondják, a maradék három esélyest is megvertem. Éljen! Ez a mai negyvenéves is megvolt. – A zuhany alá álltam, és megeresztettem a langyos vizet.

– Eriggy már – hatolt be a záporzó víz süstörgésébe az edzőm hangja –, a pasas harminchét éves. És három kilóval több, mint te.

– Meg a három fiával, akik már igazi bunyósok, mint az apjuk – zsörtölődtem, és bekentem a testem tusfürdővel.

– Ne törődj most a bunyóval, jól elkalapáltad – buzdított az edzőm –, két hónap múlva itt az Európa-bajnokság, és mindenkinek az a véleménye, hogy jó esélyed van. Komoly esélyed, bajnok – dörzsölte össze a tenyerét.

– Ha nem tudnám, hogy esélyes vagyok, nem bokszolnék – mostam le magam a habbal –, pláne egy ilyen országos bajnokságon. – Megkülönböztetett figyelemmel, kedvtelve csutakoltam le a dákómat: a mai éjszaka még sok minden-nel kecsgettette. – Győzők az Európa-bajnokságon, és utána szép sorjában hajrá előre. – Derekamra tekertem a frottírtörülközőt, de a vízcsapot csak azért is nyitva hagytam. A tükör előtt bemutattam néhány gyors ütest. Élénken elképzeltem, mi vár azokra, akik az utamba kerülnek. Mert csakugyan jó voltam.

– Oké, bajnok, pihend ki magad, holnap szabadnapunk van, utána edzünk! – Az újságírók erőszakosan dörömböltek az ajtón.

Dühösen és anyaszült meztelenül odamentem hát az ajtóhoz, kinyitottam, és gőgösen a báméskodók elé álltam. – Buuu! – bődültem el, majd magamra csuktam az ajtót. Utána már nyugi volt.

*

Hazafelé egy lélekkel se találkoztam, holott még csak éjfél volt. Testem lehűlt, így aztán minden ütest éreztem, amit aznap begyűjtöttem. Már az első körben padlóra kellett volna küldenem azt a gyökeret, füstölögtem.

Páromat a hálósobában találtam, a pehelypaplanba gubózva, az éjjeli lámpa égett, a padlón az elejtett könyv. – Helló, bogárka – köszöntem. Bájdorongom felébredt, és mint bátor előfutár, negyed méterre előttem imbolygott. – Ha jól tudom, bajnokkal még nem izéltél, kedves – dicsekedtem, ahogy befurakodtam a meleg fészekbe. Lőcsöm lüktetett és még nagyobbra duzzadt.

– Bogárka aludni szeretne – motyogta a párom –, holnap munkába kell meeenem!

– Szűzanyám! – mondtam. – Győztem! Legalább megkérdezhetnéd, nem gondolod?

– Brávó, de hát te mindig győzöl – nyűgösködött –, fél hatkor kelek! – Erélyesen hátat fordított nekem.

– Ezt meg kell ünnepeelnünk, csak icipicit – nyomultam tovább, és a hálóinge alatt tapogatózva megpróbáltam beakasztani a szerszámomat.

– Hagyj már békén – tolt el magától, nagyon mérgesen –, nézd, milyen késő van! – És már horkolt.

Vérig sértődve visszavonultam. A vágy tovább cikázott a testemben, de hogy egy nehézsúlyú országos bajnok a markával segítsen magán, azt már nem. Háborgó lelkem dacára elég fáradt voltam, és idővel elaludtam.

*

A következő napokon lazán edzettem, proteint fogyasztottam, futottam és kicsit súlyoztam. Párom késő este járt haza a munkahelyéről, egy nagy projekten vagy mi a csudán dolgozott. Ezt már megszoktam. Amikor megjött, holtfáradtan az ágyba zuhant, szerelemre természetesen már túl késő volt. Megpróbáltam fél tízkor, de az sem segített. Idővel feladtam. És többet futottam.

*

Egy szép napon, ahogy délután hazamegyek, meglepődve látom, hogy kedvesem már otthon van. Valahogy nagyon komolyan nézett rám. Kinyújtóztam, és elégedetten beleszagoltam a hónom alá.

– Beszélnem kell veled – mondta a párom, és hangja még egy magamfajta nehézfajú fickónak is mindent elárult –, történt valami.

– Lefeküdtél valakivel, mi? – vicsorogtam. – Valakivel lefeküdtél, igaz?! Na, gyerünk, ki volt az, te dög?! – érdeklődtem azonnal, már hogy is ne.

Kedvesem nagyon sápadt volt. – Beleszerettem valakibe. – A szavak nehezen és halkán buktak ki a szájából.

– Tudtam, te kurva! – ordítottam, és kezem akkorát lendült, hogy kedvesem a felére zsugorodott. – Majd adok én neked! Beleszerettem! Fülíg! Ki az a szemét, aki el akarja szeretni a páromat!? – De nem ütöttem meg. Visszafogtam a hangom: – Ki az új barátod, bogárka, akinek a kedvéért már egy hete nem akarsz velem cicerélni? – Szinte el sem hittem, hogy mindez velem történik.

– De hát nem arról van szó – szellemeskedett a párom –, ezt te nem érted.

– Mit kell itt érteni? – fújttam fogcsikorgatva.

– Az ilyesmi magától jön – vette elő kedvesem a női fegyvertár egyik érvét –,

véletlenül ismerkedtünk meg, néhány nappal ezelőtt. Én nem akartam, de elvarázsolt...

– Én majd úgy elvarázsollak, hogy azt sem fogod tudni, hogy hívnak – gyötörtém magam. – De mindegy, nem érdekel. És mivel foglalkozik az a te varázslód, mi?

– Á – mondta a kedvesem, mintha ez nem tartozna rám –, művészember. Muzsikus.

– Mi a fene! – kiabáltam. – Hangász? Ha legalább kardnyelő volna! És harmonikázik? Vagy gitáros egy bárban?

– Nem, nem, nem – védte kezével az arcát a párom –, hegedűs. A Filharmónia termében találkoztunk, hangverseny után, második hegedűt játszik, de hát te sohasem akartál velem koncertre menni...

– Ó, a szárazfát markolássza, a hős dalia, a szárazfát – szökött a vér a fejembe –, nincs füttyköse, hát a szárazfát markolássza!

Az ajtóra mutattam: – Kifelé, te mocskos, frigid kurva!!! Ne lássalak itt többet! Mars ki! Eriggy abba a Filharmóniádba vagy az operába vagy a cirkuszba, csak ne lássalak többet! Aztán húzzátok együtt a macska farkát, idióták, sok szerencsét!

Kedvesem villámgyorsan elhúzta a csíkot.

*

Fél óráig lihegve hevertem az ágyon, Aztán felvettem a selyemingemet, csak a köldökömig gomboltam be, hogy mindenki lássa szőrös mellkasomat és aranyláncomat. Most erre volt szükségem. Mint a hűséges lóra, felpattantam a Nortonomra, és inkább a hátsó, mint az első kerekén repesztettem Jožko kocsmájába.

– Van itt valaki, aki erősebb nálam? – kötöttem bele a vendégekbe már a küszöbön, és megfeszítettem minden izmomat, még azokat is, amelyeknek az ökölvívásban nincs sok szerepük, s csak kedvtelésből erősítettem őket. A kocsmában ülő férfiak nagy érdeklődéssel fürkésztek a poharukat, vagy az öngyújtójukkal játszadoztak. Hölgyikéik a szempillájuk alól lestek rám.

– Ne, bajnok – tördelte a kezét a pult mögött Jožko –, ne csináld már megint! Csak ma ne! – Homlokát csillogó verejtékcseppek lepték el.

– Jó, rendben – nyugtattam meg, és egy lendületes mozdulattal magamba döntöttem a legközelebb ülő hölgyike likőrjét; a nő szeme titokzatosan elhomályosult. – Csak ürítsd ki a hátsó szobát. És hozz be egy hordó rumot és három kurvát! – Gondolkoztam egy kicsit. – Inkább négyet.

– Szépen kérlek – hízelkedett Jožko –, a hátsó szobában nincs befűtve...

– A kurva anyját! – csaptam le öklömmel a pultra. – Ne bosszants! Akkor a szoba be lesz fűtve, éspedig öt percen belül! És be lesz rendezve, ahogy óhajtottam, hat percen belül! – Megittam a legközelebb ülő hölgyike partnerének az italát is, és megmarkoltam a hölgyike combját, de kísérője olyan könnyörgő szemmel nézett rám, hogy lemondtam néhány további tervemről, és elengedtem a nőt.

– „Az asszonykát eladom, szép kis kurvának adom” – daloltam bársonyos bariton hangomon, és berontottam a különszobába. – Legyen öt kurva, Jožko, és

két hordó – igazítottam a rendelésen, hiszen igazán különleges nap volt ez a mai.
– Meg még egy hegedűst, hadd legyen hangulat, Jožko! – tettem hozzá.

*

Az éjszaka reggelig, és még annál is tovább tartott, Jožko kitett magáért. Nem volt más választása, annak idején egyszer kihívta a rendőrséget, de tudomására hozták, hogy ennek a gyilkos bandának a főnöke igazából régi barátom, egykori ólomsúlyú bajnok, aki menten az ízlésemnek megfelelő rendet és békét teremtett, majd csatlakozott a mulatókhoz. Jožko meg három hónap felfüggesztettet kapott.

Az öt kurva kivétel nélkül szép volt, a hegedűsnek se tegnap adták a kezébe a vonót, de a murit nem akarom leírni. Túl sok az ilyen kitérő az irodalomban, az embernek túl gyakran támad olyan benyomása, hogy egy-egy író csak az élvezet kedvéért ragad tollat, amit egy ilyen elkalandozás szerez neki. Így vagy úgy, kora délután a hordók üresek, a lányok pilledtek voltak, a cigány lefordult a székről, én pedig megnyergeltem a Nortont, és tűzés! Úticéлом nem volt más, mint a Filharmónia épülete. Pont akkor lett vége a próbának.

– Figyelj, kolléga – gyűrtem be egy bankót a portás zsebébe –, melyik bácsi játszik itt második hegedűt? Kérdezni szeretnék tőle valamit.

A muksó, akit a portás megmutatott, az utolsók közt csoszogott a járdán. Magamtól is kitaláltam volna, hogy ő az.

– Hé, jó napot – álltam el az útját, és a legközelebbi kapun gálánsan betoltam egy sötét odúba. – Beszélünk kell egymással.

– Bocsánat – igyekezett meglógni az emberke –, ez valami...

– Ez valami mocskos ügy lesz – segítettem neki. Nem akartam hinni a szememnek. Pehelysúly, állapítottam meg, amikor a nyakkendőjénél fogva kicsit megemeltem. És ezt a fizimiskát még egy tisztességes hörcsög is szégyellné.

– De kérem, mit jelentsen ez, uram, már megbocsásson... – kalimpált és rugdalózott az emberke.

– Te! – rivalltam rá. – Te gyáva tetű, te rohadt patkány, te akarod meggyalulni az én páromat, mi?! – Úgy megráztam, hogy leesett a szemüvege, és zsebéből kipotyogott az aprópénz. – Te akarsz a bögrémben kanalizni, te csótány, te nyálas giliszta?

– Ne csinálja ezt, uram – sivalkodott az emberke, és görcsösen fogta a hegedűtokot, hogy el ne ejtse –, nyugodjon már meg! Beszéljünk tisztességesen, ahogy két civilizált...

A falhoz nyomtam, hogy megreccsentek a bordái:

– Tudod, kinek mondd ezt – oktattam –, a civilizált ember először is nem húzza oda a belét, ahol nincs keresnivalója. – Térdemmel szemléletesen a lába közé böktem.

– De uram, L. és én szeretjük egymást – nyögte ki siránkozva –, és igazán nem ez a módja, hogy...

– Szeretitek egymást – elégeltem meg a dolgot –, azt mondod, te varangy, hogy szeretitek egymást? Akarod, hogy összetörjem az ujjaidat, te féreg? – Még magasabbra emeltem. – A muzsikáláshoz szerszámra van szükséged, igaz? – tér-

deltem bele ezúttal a hegedűtokba –, és hát a szerelemhez is szerszám kell, tudod? Ahhoz pláne! – Megint a tökébe böktem. – Ez lesz az első figyelmeztetés – közöltem vele, és bal kezemmel, mint a zsákot, magam elé tartottam. Aztán bevitettem neki egy pompás jobbegyenest, pontosan az orrába; a porcogók meg-reccsentek, néhány vércsepp fröccsent szét.

– Most csak az orrod bánta – mondtam, miközben az emberke a földön vonaglott –, de ha még egyszer meglátom, hogy öt mérföldön belül vagy a páromtól, kikészítelek! – Kivettem a tokból a hangszert. – De nem az orrodát készítem ki, ugye, érted, haver. – Megpengettem a húrokat. – Stradivari, használt – becsültem meg szakszerűtlenül a hegedűt, majd a földre dobtam és jól megtapostam. – Akinak szarva van, abba ne döfj! – fenyegettem meg, és elmentem. A motorbiciklit a parkolóban hagytam, nem vagyok bolond, hogy ilyen állapotban vezessek.

*

A következő napokon keveset edzettem, sokat heverésztem. Edzőm a telefonba könyörgött nekem, személyesen is eljött, de én csak morogtam. Barátom, a rendőrfőnök is panaszkodott. Persze, mert az a seggfej feljelentett. Ezt még megkeserűli, határozta el. Őszintén és mélységesen szomorú voltam. Sírtam is egy sort. Összetörtem néhány bútort meg az alattam lakó szomszédomat, aki feljött panaszkodni az „elviselhetetlen lármára”.

*

Párom úgy viharzott be a lakásba, mint a szélvész.

– Te állat – kiabálta már az ajtóban –, te szörnyeteg, te idióta, te disznó, te kreatén – dőlt belőle a szitok, és táskájával nagyokat csapott az arcomba. Feküdtem az ágyon, és nem védekeztem. – Majdnem agyonverted, te durva disznó! – Csak toporzékolt és szörnyülködött. Kinyújtóztam és felültem. – És a hegedű, hogy csinálhattál ilyet, te gazember! Állat, állat, állat!!! – Még mindig ütött, ahol ért.

– Szép vagy, bogárka, amikor tombolsz – kaptam el villámgyorsan a kezét. – Szexis.

– Eressz, te undorító, ocsmány féreg!! – dühöngött, és megpróbálta kiszabadítani magát. – Azt tudtam, hogy vadállat vagy, de hogy képes voltál nyomorékká verni egy ártatlan embert! Egy szörnyeteggel éltem együtt!

– Sok baj van a nőekkel – mosolyodtam el, és a másik kezét is megfogtam. Oda-húztam magamhoz az ágyra. Pattogott, rúgkapált, karmolt. Káprázatos volt. – Jobb egy szörnyeteggel, mint egy pénzmapatkánnyal, bölcselkedtem, holott semmit se tudtam a pénzmapatkányról, még azt sem, hogy létezik-e egyáltalán.

– El a kezekkel – vonaglott a kedves –, kiabálni fogok, kiabálni fogok!

– De nem sokáig – oktattam ki, és befogtam a csőrét. – Ülj le, bogárka, és meglátod, milyen egy bajnok reggelije! – A szoknyája alá nyúltam, ellenkezése nem lanyhult, aztán egy rándítással lehúztam a bugyiját meg a harisnyáját. Vicsorgott, mint a sárkány, de éreztem, hogy a combja meg a feneke lúdbőrzik. – Jól van, jól, szépséges bogaram – kezdtem nyalogatni a már szintén lúdbőrös nyakát. Párom halkan felnyögött.

– Bolond vagy – mondta, amikor melléről letéptem a blúzt, de már nem karmolt.

– Ahogy vesszük – dörmögtem a hasát nyalva, és a biztonság kedvéért a bal kezemmel még nem eresztettem el. – Csodálatos vagy, bogárka, te akár a maestrónak is odaadhatod magad! – Párom ellenállása egyre lankadt. Hím-vesszőm becsúszott a hüvelyébe.

– Te disznó – sikkantott, és megriszálta csípőjét.

– Te kurva – engedtem el a kezét, és mohón magamhoz öleltem.

– Még, még – mondta a párom.

– Jó, jó – mondtam én, és testünk egész hosszában egymáson csúszkált.

– Dugj meg, sátán! – kiabálta.

– Megtisztel, szépségem! Örömmel! – kiabáltam vissza.

– Csak nem gondoltad komolyan, hogy annak a fülbemászonak, annak a nyárspolgárnak a kedvéért elhagylak? – lehelte kedvesem a fülembe, és teljes erejéből a két combja közé szorított.

– Persze, hogy nem – súgtam, és egy hosszú, forró csókkal betapasztottam a száját.

KÖRTVÉLYESSY KLÁRA fordítása

A legerősebb tüdejű szlovénok versenye – az IDR projectje 1997-ben

A függetlenség napja

Ezt a történetet apám fogja mesélni, aki még sokáig emlékezni fog rá, milyen volt az élet hajdanán, nélkülem és nélküled, amikor idegenektől nem volt szabad elfogadni cukorkát az utcán, mert egész biztosan mérgezett volt, akkoriban csak idegeneknél volt cukorka az utcán, és nem fogadhattad el tőlük, ha nem akartál meghalni, ez a történet az akkori idők végén játszódik, meg kell hallgatnod, hogy továbbadhasd a gyerekeidnek, ha eljön az ideje. Ezért mondom el neked, és megfontoltan, komolyan, szordínóval fogunk beszélni, ahogy a régi időkhez illik, miközben résen leszünk, hogy szavaink nem jutnak-e illetéktelen fülekbe.

Ott volt a helyszínen, mondja majd apám, ott állt egészen elől, az első sorban, amikor egy dugó a számtalan pezsgősüveg egyikéből óvatlanul kiröpülve éppen őt találta el, midőn nehezen kiharcolt poharával eljutott a színpadig, s furakodott volna tovább, és a szeme fölé sötétlila véraláfutást rajzolt. Hogy a baj ne járjon egyedül, ahogy a közmondás is tartja, poharat szorító marka a meglepetéstől kinyílt, és a pohár apró darabokra törött az aszfalton, apám pedig, megpróbálván visszanyerni egyensúlyát, elesett, majd rátámaszkodott kinyújtott tenyerére, a vércsíkot akkor látta meg rajta, amikor a tömeg annyi helyet szorított neki, hogy fel tudott állni.

Volt némi jajveszékelés, nem számítottak vére egy olyan napon, amelyre mindenki évről évre, nemzedékről nemzedékre, életről életre várt, tudták ugyan, hogy bekövetkezhet, de senki sem számított rá, előfordul, megtörténik az ilyesmi, de semmi baj, nem történt semmi, mondogatták körülötte, és a végén már apám is ezt hajtogatta, mit tehetett volna egyebet, semmi baj, mondta, és az emberek rámosolyogtak, vállon veregették, semmi baj, nem történt semmi, kiabálták, a tenyeréből csöpögött a vér, és sajgott is, semmi baj, mondta, és összeszorította a fogát, egyre csak ismételte, aztán elfogadta a feléje nyújtott pohár pálinkát, és felhajtotta, olyan sebesen, ahogy csak bírta, és lassan valóban úgy kezdte érezni, hogy igaznak kell lennie, ha mindenki azt mondja, és ő is velük együtt, hogy biztosan nem történt semmi, bár furcsán sajog a tenyere.

A második pohár után már teljesen világossá vált előtte, hogy nincs semmi baj, tényleg nincs, ha valami történt, az régen volt, most már minden rendben van, és úgy is marad, ezért nem védekezett különösebben, amikor az a lány csókolgatni kezdte, elég kellemes volt, mindenki csókolózott összevissza, ilyen idők voltak, amilyenek még soha azelőtt és nem is lesznek soha többé, ha mindenki csókolózik, te sem tudod túrtörtetni magad, különösen, ha ott van melletted egy lány, aki egy-

általán nem tart vissza, épp ellenkezőleg, a sebesült homlokodat simogatja, olyan intenzitással, hogy elpárolog a fájdalom, és a helyét valami ismeretlen, új és kellemes érzés foglalja el. Apám ezért nem ellenkezett, sőt, amikor a lány a fülébe súgta, hogy körülöttük túl nagy a tömeg, és hogy a városnak, mit városnak, ma estétől fővárosnak ezen a részén, az óvárosban is vannak eldugott helyek, amelyek mindig ott voltak, és emberemlékezet óta olyan párocskákra vártak, mint ők ketten. Így hát apám követte a lányt, engedte, hogy kézen fogva vezesse őt egy sötét kapualjba, amely meglehet, azért van éppen ott, hogy az emberek oda eresszék és fecskendezzék nedveiket, az ilyen kapualjak sűrű homálya elnyeli a tekinteteket, hiszen tudod, hogy mi történt abban a kapualjban, ilyen dolgok mindenkivel, majdnem mindenkivel megtörténnek, különösen olyan napokon, amilyen nem volt és nem is lesz soha többé.

Nem emlékszik elég jól, fogja mondani apám, nem tudja pontosan, hogy mi történt vele ott a kapualjban, gyorsan történt, gyorsabban, mint gondolta és kívánta volna, de úgy érezte, szép volt és jólesett, úgy érezte, olyan volt, ami egy ilyen különleges naphoz illik, amikor az embernek először van ilyen élménye életében, ha egyáltalán megadatik neki, mert, teszi majd hozzá apám, olyanok is vannak, akikkel nem történnek meg hasonló dolgok, az ilyen emberek, jegyzi majd meg apám, valójában nem tudják, mit vesztek, ezért nem is érzik olyan rosszul magukat, mintha ezzel a felismeréssel kellene élniük.

Csak arra emlékszik, mondja még apám, hogy miután összeszedték a holmijukat és visszamentek a felszabadított ég alá, hogyan szólította meg őket egy nő, aki madzaggal összekötözött kartonokat vonszolt maga után. Elnézést, maguk is dobozban élnek, kérdezte, és apám megrázta a fejét, és emlékszik, hogy nézett barátnője szemébe, akinek tekintete rémülettel telt meg. Akkor adjanak pár százast, mozdult a kartonos nő, és apám emlékszik, hogy habozás nélkül a zsebébe nyúlt, mintha volna benne valami, de a zsebe üres volt, mert mindent ott hagyott a pezsgős asztalokon, semmit sem adtak ingyen, még ilyen napon sem, egyáltalán adnak-e valamit ingyen, ha egy ilyen napon sem képesek rá, emlékszik, hogy nyúlt a zsebébe, és az üres volt, barátnője megfogta a kezét, ne, ne, mondta, noha apám már maga is rájött, hogy nem, nem fog menni, bár talán szerette volna, ha sikerül. Még arra is emlékszik, mondja végül apám, hogy mentek tovább a lánnyal, a lánnyal a kapualjból, aznap esti barátnőjével, akivel egy pár lesznek, még nem azonnal, még nem akkor este, nem, az még beletelik egy kis időbe, míg egymást fürkészszerű morfondíroznak és mérlegelnek, hogy így vagy úgy, de aztán tudomást szereznek rólam, és belátják, hogy ők ketten egy pár, mondja majd befejezésül apám, és elmeséli, hogy aztán továbbmentek, a kartonos nő hosszan bámult utánuk, aztán a kartonokkal ágyazni kezdett magának egy kapualjban, éppen abban, ahonnan az imént kijöttek.

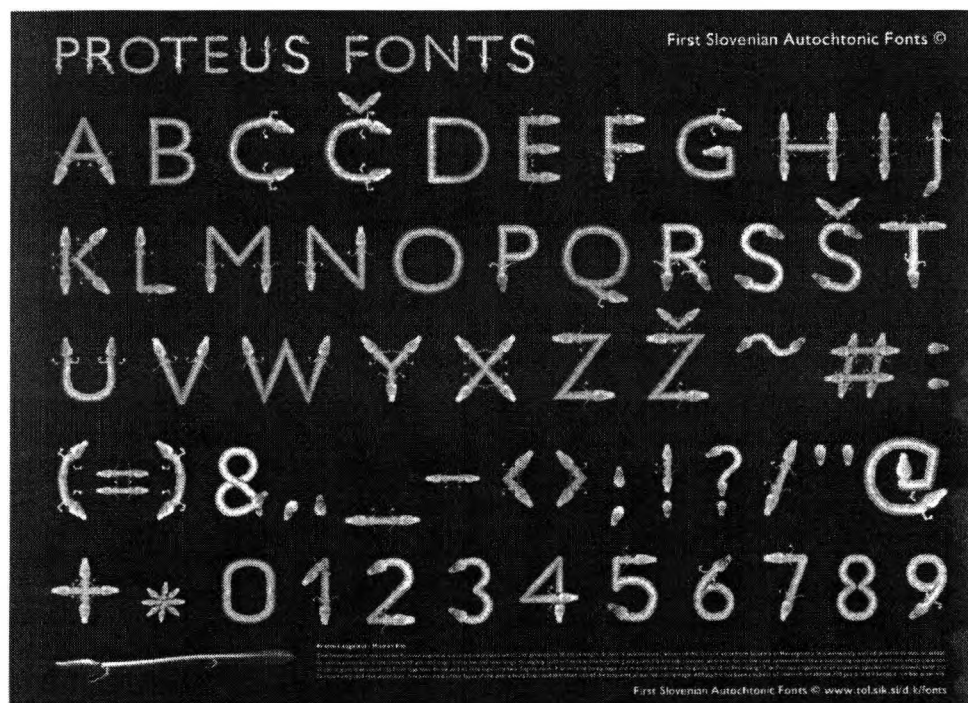
Ezt a történetet fogja mesélni apám, amikor meg fogom kérdezni tőle, hogy hogyan jöttem a világra, halkan fog beszélni, mintha szégyellné, hogy megtörtént, ami megtörtént, hogy a tenyeréből folyt a vér, s hogy nem talált semmit, amikor a zsebébe nyúlt. És én nem fogom érteni, miért szégyelli magát, ahogy te sem érted, hogy én miért szégyellem magam, amikor ezt a történetet mesélem, s téged sem fognak érteni a gyerekeid, amikor eljön az ideje, hogy elmeséld nekik.

De mindez még messze van, ezt már rád hagyjuk, törődj majd te vele, ha itt

az ideje. Most jön egy másik történet, nem tudom feltartóztatni, közeleg az én napom. Meg fogok születni, megörülök a testembe áradó levegőnek, minden másképp lesz, mint itt belül, minden ismeretlen és hatalmas, más, ez jó, nem lehet más, mint jó, és felsikoltok az örömtől. A nő, akit majd anyámnak fogok hívni, de az később lesz, sokkal később, valahol a háttérben fog pihegni, mi ez?, kérdem majd, mi történik itt?, miért nem hallgat el ez a hang?, és apám fölém hajol, megérint, először fogom érezni érdes, hűvös bőrét, amely utána még annyiszor a közelemben lesz, furcsa érzés lesz, nem kellemetlen, csak furcsa, hogy azelőtt minden lüktetett és bugyborékoló körülöttem, most meg egyszerre csak ez van. Apám még mondani fog nekem valamit, de nem fogom érteni, mit.

Apa. Apa. Így lesz ez, apa. Belépsz az életembe, ott leszel, és sokáig kell még töprengenem rajta, hogy megértsem a történeted. Egy történetet a régi időkből, amikor még nem éltem, azokból az időkből, amikor nem fogadhattál el cukorkát idegentől az utcán, mert egész biztosan mérgezett volt.

REIMAN JUDIT fordítása

Damjan Kracina: *Proteus Fonts*, 1997–1998 – „az első szlovén autochton betűkészlet” (VULGATA)

A Duna 1991 nyarán

*Emlékszel, Drago, a zavaros, széles és
hatalmas Dunára, rozsdás kis hajón
hagytuk el Budapestet? A vidékek
lassan váltakoztak, a nap merőleges sugarai*

*cirógatták a fedélzetet. A motor undok hangja
a metronóm pontosságával takarta be
a feszült álmatlanság zúgását, mely héjként
nőtt az utóbbi hetek kemény, mohó,*

*lázás napjaira. Az izzó fedélzet közepén
elaludtunk... Drago, vajon te is
megint Gornja Radgonáról álmodtál,
áthajtottunk az üszkös városon és felidézünk*

*a pacifista Janez Svetina áldott alakját,
aki az úr buddhista tudatával fotózta a tankot?
Csak egy különös szépségű tiszta fénykép
maradt utána: mintha megcsókolná a fehér utat,*

*amelyre aludni dőlt. Nyitott szemhéja zsilipjén
keresztül tekintete a halálra áradt,
mint ahogyan a Dunába ömlik a folyók,
a patakok és erek vize, súlyos eső és hó és jég*

*a tiszta tengerszemekből és a síkságok
ragadós, sűrű sara, uszadékfa és lerombolt várak pora,
járatlan rengetegek suttogása és arany
harangszava csúcsíves templomoknak és vad népek*

*zsivajának visszhangja, amint áthömpölyögtek itt,
és eltűntek nyomtalanul a Duna zavaros vizében,
nyarak és századok, már csak egy telet kibíró kabátok,
gazdag vetések és véres aratások, kiáltások a ködből,*

*és tutajok a távolban, vízbefúltak és lerombolt híd
a túlsó, biztonságos partra, álomtalan látóhatár,
és tiltott nyelvek és szerelmek, és a titok,
mely összeköti örökre a Fekete-erdőt a Fekete-tengerrel,*

*és a fedélzet fekete kátránya... Drago, te is
a tömördek kiáltványról álmodtál, amit éjjel-nappal
küldtünk az éterbe, mint hajótöröttek a segélykérő
palackpostát a végtelen tengerbe?*

*Te is érezted álmodban a borfoltok szagát a padlón
és a hamutartókban izzó számtalan cigaretta füstjét,
mert eltűnt a régi világ? Te is hallottad újra a nevetést
és a vitákat és a jelzők pazar tűzijátékát?*

*Téged is felébresztettek álmodból „a háborús bajtársak” –
Gordana, Niko, Jaro és Tomaž? Vagy a rádió
a halottak névsorával? Vagy a két fiatal lány suttogása,
amint este előttünk hagyták el a hajót?*

*Emlékszel, Drago? Lábunk alatt ringott a part.
Mozdulatlanul, némán, egészen az utolsó pillanatig
keserédes érzéssel figyeltük őket, mint
enyészik el alakjuk a pillanat töredékében,*

*amint örökre eltűntek a kikötő mélyén,
amely hosszú volt, és rövid, mint az élet...
Az este lehűtötte a forró levegőt. A test
berregése alábbhagyott. A háborúnak vége volt...*

Ezeregyéjszaka

*Dzsezva a kávénak, réz hamutartó, száz színből
szótt szőnyeg és a körkörös minták végtelen kavargása,
a repülő szőnyegé, kiterítve a hálószoza közepén... –
ez volt a képzelet világa, a gyermekkor láthatára,
az Ezeregyéjszaka álma: a varázsszőnyegre négyen ültünk,
barátok – Aladdin, Szindbád, Seherezáde és én –,
és röptünk Bagdadból minaretek erdején át
a Fekete-tenger partján a célig – a szerájig, a hegyek közé
szorított katlan ölébe. És ránk támadt a negyven rabló,
de minket láthatatlan páncél óvott. És*

kiszabadítottuk a leláncolt dzsinneket, és nekik adtuk
a mesés kincset. Az elvarázsolt hercegnőnek már nem
volt mit – hát neki adtam szívem varázslatát,
amulettemet és szerelmemet, és aztán boldogan éltünk,
mígnem megzörgeti ajtónkat a halál fehér angyala,
aki elszakítja a családi kötelékeket, megsemmisíti az emberi
boldogságot, lerombolja a várakat és megtölti a sírokat...

Ugyanez

történt később is, hiszen mi, emberek, egyre ugyanazokat a történeteket ismételjük:

Pár csomag kávé, gyógyszer és ajándék, csokoládé és pálinka,
szendvics, meleg holmi, golyóálló mellény, hozzá pénz
és iratok, egy csomó cigaretta és az egyetlen életünk,
ezt vittük magunkkal, amikor négyen, barátok
– Niko, Josip, Drago és én – Zágrábban épp hogy fölfértünk
a Maybe Airlines veszélyes vonalán közlekedő harci repülőre,
és az Adriai-tenger napsütötte partjának idilljén át
végül célhoz értünk – a szép Szarajevóba,
a meredek hegycsúcsok hadával körülvett katlan ölébe.
A városba vezető úton, Ilidzsában megállított bennünket
a negyven rabló, és az egyiptomi ENSZ-katonák
félve nyitották ki nekik a páncélautónkat. Az írónak,
akik halottak mellett virrasztottak át ezeregy éjszakát,
papírköteget vittem – bankjegyeket, átizzadtan, hisz
a páncélingem alatt rejtettem a pénzt. A nőnek, aki némán állt,
amikor elbúcsúztunk, már semmim sem maradt.
Egy darab szappant adtam neki...

És most mind virrasztunk hosszan, hajnaláig
az ezeregyedik éjszakának, és ismételjük a tulajdon életünk
rémtörténeteit, várva, hogy megzörgesse ajtónkat a halál fehér
angyala, aki elszakítja a családi kötelékeket, megsemmisíti az emberi
boldogságot, lerombolja a várakat és megtölti a sírokat...

A szerző megjegyzése

A Duna-vers azt a forró 1991-es augusztusi napot énekli meg a Nemzetközi PEN buda-
pesti konferenciája után, amikor az egykori jugoszláv PEN-központok képviselőiként
még egyszer megpróbáltuk fenntartani a háború által megszakított kommunikációt. Szlo-
vén részről Drago Jančarral vettünk részt a találkozón.

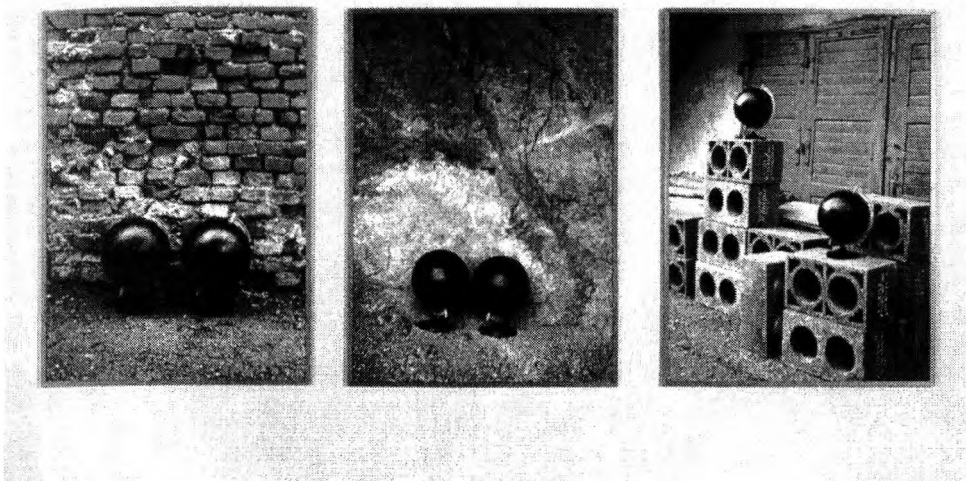
A vers felidézi Ivo Svetina emlékét is. Bledben született 1941-ben. Ljubljánában tanult
összehasonlító irodalomelméletet és pszichológiát. 1972–87-ben Indiában élt, ahol a keleti
filozófiákat tanulmányozta. Író és műfordító volt, lefordította és publikálta Sri Auro-
bindo több könyvét, ami beszédes bizonyítéka Svetina meggyőződéses pacifizmusának.

A balszerencse úgy hozta, hogy a jugoszláv hadsereg Szlovénia elleni reggeli támadásakor, 1991. június 27-én Gornja Radgonában tartózkodott, ahova egy előadás megtartására érkezett. Megpróbálta lefényképezni a tankokat, és egy neki szánt sorozat lekaszált.

A versben felsorolt nevek, Niko Grafenauer, Drago Jančar, Jaroslav Skrušny, Gordana Vrabec, Tomaž Zalaznik meg én a Nova revija úgynevezett „hadiszerkesztőségének” tagjai voltunk Ljubljánában. A Cankarjeva 10/b alatti akkori szerkesztőségéből 1991 júniusának utolsó napjaiban éjjel-nappal tájékoztattuk a nemzetközi közvéleményt a Szlovénia elleni háború valós eseményeiről.

Az *Ezeregyéjszaka* című vers felidézi, mint utaztunk el Szarajevóba 1994 októberében, Niko Grafenauer, Josip Osti, Drago Jančar és én, aki a Nemzetközi PEN égisze alatt segélyakciót szerveztem az ostromlott városban élő írók és az onnan kimenekülők számára. *Maybe Airlines* volt az UNPROFOR szarajevói járatának hivatalos neve. A kiemelt szöveg a halál fehér angyaláról, aki elszakítja a családi kötelékeket, megsemmisíti az emberi boldogságot, lerombolja a várakat és megtölti a sírokat..., az *Ezeregyéjszaka* sok meséjének záróakkordja.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Tadej Pogačar: *Utazó glóbuszok*, 1990/2000 – (VULGATA)

Csak a szerelem nem fél a távcsöves puskáktól

*szarajevóban
távcsöves puskák kereszttüzeiben járnak
a hangos fiúk fénylő arcú kedveseikhez
és megfordítva*

*szerelmesen röpiülnek egymáshoz
akár chagall vőlegénye (jegyese? menyasszonya?)*

*e temetővé lett parkban találkoznak
a rég szétlőtt épületek árkaádjai alatt...*

*szenvedélyesebben ölelkeznek és csókolóznak mint valaha
mert utolsó lehet minden randevú*

*minden alkalommal
újából
egybekelnek az ég meztelen kupolája alatt
amelyből csillagok hullnak
és bombák*

Városi szellem

*a már hónapok óta kísérteties szarajevóban
egy meztelenre vetkőzött fiatalembert lehet látni
aki a város
különböző pontjain tűnik föl*

mind a rövid tűzszünet

Josip Osti (1945, Szarajevó) költő, műfordító, esszéista. A kilencvenes évek eleje óta Ljubljanában él. A szarajevói bölcsészkar szerbhorvát tanszékén diplomázott. Szerkesztőként dolgozott a *Nasi Dani* című egyetemi folyóiratnál, majd a *Veselin Maslesa* Kiadóban. Az itt közölt versek a *Sarajevska knjiga mrtvih* (Szarajevói halottaskönyv) című verseskötetéből valók.

*mind a leghevesebb harcok idején
nyugodtan sétáfkál az üres utcákon
és a sötét erdei ösvényeken
sétálgat és énekelget*

*állítják
Egy időben látták több helyen is*

*szépsége és póresége
mindenkit elvakított
aki csak megpillantotta*

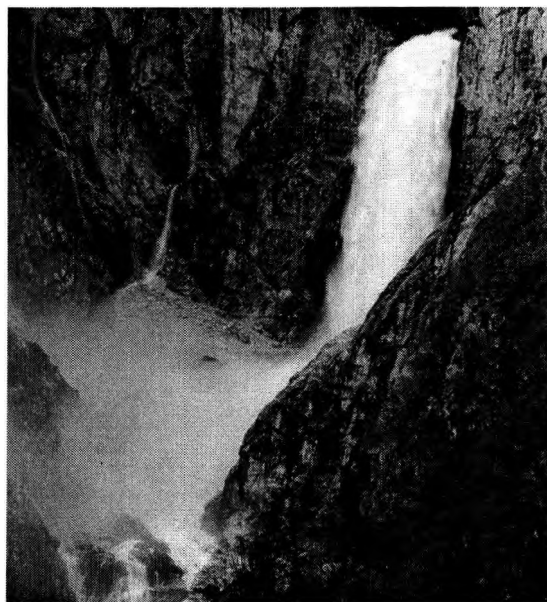
sétálgat

*mintha tudná
nem fogja eltalálni egyetlen
felé irányzott lövedék sem
azon az egyen kívül amelyik neki ítéltetett*

békésen sétálgat és énekelget

megy a neki ítéltetett golyó elé

BOZSIK PÉTER fordítása

A Boka-vízesés

KÖZTÁRSASÁGI IDEÁL ÉS NEMZETI BIZTONSÁG

Mögöttünk van a szlovén önállóság tízéves évfordulója. A vezető államférfiak és politikusok ott voltak (vagy legalábbis *ott kellett volna lenniük*) a főváros Köztársaság terén megtartott központi állami ünnepségen. Mi, közönséges emberek, az önállóságot mind a magunk módján ünnepeltük. Én magam távolról néztem a ljubljanoi vár felett látható tűzijátékot, a nyilvános szférába úgyszólván a saját küszöbömről kukkantottam be. A családi házunk kertje előtti kerítésre támaszkodtam. De nem voltam egyedül. Az utca másik oldalán lévő óvoda melletti öreg akácok lombkoronáján át ugyanis számos szomszédunkkal együtt figyeltük – ezen az estén az elővárosi élet vérkeringésébe bekapcsolódva – a fény színes eleganciáját, amelynek egyebek között arra kellett figyelmeztetnie minket, hogy nagyszabású és fontos dologról van szó.

Az utcánk neve engem folytonosan az emberi lét legfontosabb forrására emlékeztet: Zvezna – Szövetségi! Ez nem csupán a szétesett jugoszláv föderációt juttatja eszünkbe, bár eredetileg ez volt a fő metaforikus jelentése. Annak a területnek a története miatt, amelyen lakóövezetünk, a Zelena jama áll, efelől nem is lehet kétségünk. Ezen értelmezés felé irányít engem a nyár valamennyi melegebb napján a bosnyák, cigány és horvát nyelvjárások *etni-kai mixtúrája*, az ablaküveg által megszűrte, inkább média jellegű és kevésbé az iskolában tanult szlovén nyelv, amely a sarki lámpa alatti, fiatalokból álló csoport számára nagyon is ésszerű, a mi tradicionális lakókörnyezetünk számára azonban igencsak problematikus. Ritka az a nap, amelynek éjszakáján, ha kimegyek a kertbe, hogy elszívjam az utolsó, esti cigarettámat, ne látnám őket, amint a közvilágítás bizonytalan körében kortársi közösségükben kipróbálják az erő és az ellenőrzés stratégiáját, az alkalmazkodást és a vezetésére irányuló törekvést. Én azonban inkább arra gondolok, hogy a Zelena jamán lévő utcánk neve valami más, szélesebb közösségre is utal; hogy a jelentés valamilyen másik állománnyára való utalással játszik; hogy a közös, a közösségi, a társadalmi élet kontinuitásának irányába nyit teret. Ez a rejtett metaforikus jelentés pedig azt tanácsolja nekem, hogy arra gondoljak, ami az egyén és az identitás valamennyi formája szempontjából egzisztenciálisan a legalapvetőbb: a Másik megismerése és tekintetbevétele.

A Másik megismerését, tekintetbevételét vagy éppen tiszteletben tartását meghatóan írta le Marjan Rožanc *Ljubezen* (Szerelem) (1979) című halhatatlan regényében, amely éppen a Zelena jamán játszódik. E regény hősei abban különböztek egymástól, hogy a „vörösök” vagy a „feketéek” csoportjához tartoztak, s ezt az antagonizmust a véres szélsőségekig kiélezte a második világháború. A regényben azonban éppen a törékeny, az ártatlan és a közvetlen gyermeki engedékenység autoritására nyitott szerelem bizonyul megváltónak, melyet Rožanc ökumenikus és lényeges összekötő erővonalként mutat be. A szerelemnek mint az emberek közötti összekötő kapocsnak talán az a fő jellegzetessége, hogy *transzpolitikai módon* működik. E megható regény kis elbeszélője ugyanis a kom-

Aleš Debeljak (1961) költő, esszéíró, a Ljubljanoi Egyetem Társadalomtudományi Karának professzora. A *csend szótára* című verseskötetét 1996-ban, *Otthon és külföld* című esszékötetét 1998-ban jelentette meg a Jelenkor Kiadó.

munista aktivistákat ugyanolyan lefegyverző szenvedéllyel szereti, mint a klerikális fiatalokat, őt ugyanis a leginkább éppen a zelena jama-i kollektíva belső vitáktól, nézeteltérésektől és összecsapásoktól nem mentes egysége izgatja, teszi boldoggá, lelkesíti. Ez a regény ezért nem csupán annak az időnek a történelmi dokumentuma, amely az irodalom ismerőinek archív emlékezetében enyész, de forrása az olyan kritikai felismerésnek is, amely valamiféle egyetemesnek az elismerésével kapcsolatos egzisztenciális szükségességre vonatkozik, azon szférák elismerésének ugyanis, amelyek túlterjednek a *politikai kizáró-lagosságokon*. Ha engem ez a regény egyáltalán „tanít” valamire, az éppen az, hogy keresnünk kell azt az összekötő elemet, amely együtt tart egy bizonyos közösséget, legyen ez valamilyen konkrét közösség, mint például ez a zelena jama-i, vagy valamilyen elvont közösség, mint például a szlovén állam. Lehet, hogy könnyebben képzelem el lakókörnyezetünk mikrokozmoszát, mert abban a lakók iránti szeretet és szolidaritás Rožanc irodalmi műalkotásának érzelmi-világnézeti formáját öltötte fel, itt azonban engem az utóbbi érdekel. Az ebben való szolidaritás ugyanis nem csupán az élő tapasztalattól függ, hanem a reflexív erőfeszítéstől is.

Különösen most, amikor a jugoszláv történet, a maga szerencsétlen politikai hangsúlyaival együtt, katasztrófában végződött, és a veszteség fájdalmán keresztül új kezdetre, új szövetségre, az összekötő anyag új formáira is lehetőséget nyújtott, számomra legalábbis világosan látszik, hogy a kollektív létbe való ilyen vagy olyan bekapcsolódás nélkül nem lehet értelmesen élni, igaz, ennek nevében lehetséges nagyon is értelmetlenül meghalni. Tíz évvel az önállósodás és a föderatív keretből s egyúttal a kommunista rezsimből való kilépés után ugyanis a szlovén állam azzal néz szembe, amit a politikai, média- és gazdasági elit folytonosan a kollektív egzisztencia központi problémájaként állít be: egy új szövetségbe, egy új kapcsolatba való belépéssel, tehát az EU-ba és a NATO-ba történő belépéssel.

A belépés természetesen a nemzetállammal és a nemzettel áll kapcsolatban. A társadalmi szolidaritás eme formája azonban sokkal fiatalabb, mint azt gyakran gondolják. Mi is történt valójában a nemzettel a múltban? A 18. század forradalmi előtt, amelyek *a népet az uralkodó szintjére emelték*, a szó szoros értelmében nem lehetett nemzetekről beszélni. Csak ezzel a történelmi fordulattal jött létre olyan társadalmi rend, amit már nem a közös uralkodó, nem a közös vallás, nem az osztálybéli hovatartozás kötött össze. A nemzet ebből a szempontból független a dinasztikus vagy katonai változásoktól. A szlovénok számára ez teljesen nyilvánvaló. Gondoljuk el: a huszadik században a legöregebb szlovénok némelyike négyszer cserélte az útlevelet anélkül, hogy – ebben a beszédes példában – kimozdult volna házának udvarából.

Azért, hogy a fejedelemségek Európájából a népek Európájába mehessünk át, előbb át kellett gyúrni a népek különböző csoportjainak mentalitását, és alaposan meg kellett őket győzni arról, hogy az egymás közötti, jól ismert, konkrét és érzelmi-világnézeti különbségek ellenére van valamilyen közös identitásuk, amelyből mindannyian részesülnek, még akkor is, ha a nemzeti identitás a személyes viszonyok „szemtől szembe” nézőpontjából nézve egyszerűen absztrakt. A kulturális, a politikai és a gazdasági elit éppen ilyen identitást ajánl *a közös érdek alapjául*. Ez persze nem volt mindig olyan nyilvánvaló, mint amilyennek ma tűnik. Nehéz lesz ugyanis cáfolni annak az állításnak a történelmi súlyát, hogy a 18. század elején egy krajnai kereskedő és egy stájer szőlősgazda körülbelül annyi közös sajátossággal rendelkezett, mint egy porosz junker és egy bajor állattenyésztő, bármennyire is hangsúlyozzák annak jelentőségét, hogy Primož Trubar (1508–1586) „szerezett szlovénok”-ként szólította meg olvasóit. A nemzeti identitás ugyanis kevésbé volt reflexió előtti és kevésbé volt automatikusan átélt, mint az identitás azon formái, amelyeket az egyén valamely foglalkozáshoz vagy valamely jellegzetes valláshoz való tartozása, mindenekelőtt pedig egy meghatározott régióhoz vagy területhez való tartozás alapján

kapott. A németek, olaszok, szlovénok és más nemzetek identitásának keletkezése ezért nem csupán a közös eredetről szóló, jól végiggondolt és irányított narratívát követelt, de olyan mechanizmusokat is, amelyek biztosítják a narratíva átörökítését nemzedékről nemzedékre.

Manapság általában különbséget tesznek a *nemzet fogalmának francia és német felfogása között*. Az első azon alapul, hogy az egyén szabadon és racionálisan dönt arról, hogy valamely politikai közösséghez vagy szövetséghez akar tartozni, míg a második szerint bizonyos organikus egységgel kapcsolatos egyéni lojalitásának van döntő szerepe. A modern Európa létrejöttének hosszú folyamatában ez a két szempont persze keveredett, ráadásul mind az egyik, mind a másik értelme a közvetlen politikai és társadalmi kontextustól függően változott.

Paradox dolog azonban, hogy az európaiakat ma semmi sem egyesíti annyira, mint éppen az a tény, hogy körülbelül kétszáz évvel ezelőtt valamennyiük elődei arra törekedtek, hogy amennyire csak *lehetséges, létrehozzák a specifikus és egyedi nemzeti keretet*. Bár eme keret létrehozásának stratégiái erősen különböztek egymástól, a cél valamennyi nemzet esetében azonos volt. A nemzetet, a „kitalált közösséget”, ahogy Benedict Anderson fogalmaz, akinek híressé vált formulája a nemzeti identitás konstruált, nem természetes és tudatosan összeállított építmény jellegét hangsúlyozza, hatékonyan annak valamennyi potenciális tagja elé kellett tárni, és a gyakorlatban is el kellett juttatni hozzájuk. A sikeres, jól „fogadott” identitás érdekében pedig több alapvető szimbolikus és anyagi valóságot is ki kellett alakítani. A kollektív emlékezetet, amely századokon át biztosítja a folytonosságot, s amely szükségszerűen nyúlt olyan mélyen vissza, amennyire csak lehetett, gyakran egészen az őshazáig és a betelepedésig; a nemzeti hősokeket és fontos alakokat, akik megtestesítik a nemzeti értékeket. Az egyes államok bankjegyein lévő képmások reprezentatív galériáját nyújtják az ilyen hősokeknek, még akkor is, ha igaz, hogy az ilyen típusú nemzeti értékek jelentőségéről folyó vitában a hangsúlyok konjunkturálisan változnak. Önálló és standardizált nyelvet. Külön emlékműveket, és a kultúra azon szimbólumait, amelyekhez a történelmi emlékezet kapcsolódik. Azt a területet, amelyen a nemzet tagjai többen laknak. Saját mentalitást és a nemzeti identitás azon elemeit, amelyeket vizuálisan könnyű megmutatni: a népviseletet, a jellegzetes ételeket, esetleg a címerállatot, amelyekkel – az érthetetlen „karantán párdúc” formájában, amely manapság már csak a radikális nacionalisták autóit díszíti, vagy egyes könyvesboltok kirakatában mosolyog ránk ironikusan, mutatva fogsorát – a szlovén önállósodás után a pártpolitika kisebb, igaz, hangos része játszadozott.

A nemzeti identitás kialakításának terve azonban a 18. században még csak gyerekcipőben járt. A különböző népek európai jellegű értelmiségi tagjai, ezek a szimbolikus és akkor még elismert „törvényhozók” ezt a tervet egymást figyelve, egymást kommentálva az ideákban és a tudás cseréjében, szemléletesen alkották meg, amikor kialakították az identitások építésének általánosan érvényes modelljét. A szimbólumok eme cseréjéből – ahogy Anne-Marie Thiesse olyan szépen leírja ezt a tevékenységet *Út a jobb múlt felé* című esszéjében, amelyre egyébként most én is támaszkodok – az iparosodás idején a nemzeti nyelv egységesítésére került sor, amely leváltotta a regionális nyelveket, illetve másodosztályú nyelveket csinált belőlük. A 19. században, különösen az 1848-as „népek tavasza” után a nacionalizmust mint a nemzeti identitás ideológiáját még haladó ügyként lehetett felfogni, hiszen a nemzetállamért folytatott harc összefüggésben állt mindenekelőtt az orosz, a porosz, az osztrák-magyar és az ottomán birodalom abszolutizmusának és feudális uralmi formáinak maradványai ellen folytatott harccal. Ebből a nézőpontból a nemzetállamot a szabadságért és a modernitásért folytatott harc alapvető eszközeként fogták fel.

A huszadik században a perspektíva megváltozott. A nacionalizmus ugyanis a husza-

dik században olyan kiterjedést ért el, amely már lehetővé tette az identifikáció alternatív ideológiáinak megjelenését. Ezek többnyire elutasították, hogy a nemzet legyen az egzisztenciális védelemnek, az alkotmányos jogok biztosítékának a kritériuma és a legfőbb ideál. Ezek az alternatív ideák a nacionalizmussal egy időben jelentek meg, amikor az európai társadalmak modernizációjának folyamatában a nyilvánosság színpadára különféle új csoportok törtek be, mindenekelőtt a munkásság és a bémunkás proletariátus.

Az *internacionalizmus* az efféle csoportok vezető ideológiája lett, ebben az identitás fókuszba az osztályra tevődött át, elutasította, hogy a kollektív identitás alapját a nemzetben keressék, amely, legalábbis elvileg, hasonló módon haladja meg az osztály- és gazdasági megosztottságot, mint ahogy a standard nemzeti nyelv meghaladja a regionális nyelveket. Attól függetlenül, hogy milyen politikai hagyomány áll hozzánk közelebb, ma a szédítő mennyiségű megbízható adat ellenére legalább annyit megállapíthatunk: a modern európai történelem ideológiáinak *összecsapásaiból a nacionalizmus győztesen került ki*. E banális megállapításhoz nem kell túlságosan távol keresnünk a véres bizonyítékokat. Végül is a szlovén állam tízéves alapjaiban is el vannak temetve azok az elesettek, akik a nevében haltak meg.

Teljesen értelmetlen lenne tehát, ha ugyanúgy csalnánk, ahogy többnyire a liberális gondolat is csal, mondván, hogy a nemzeti identifikáció nacionalista jellegű visszaélése csak *politikai megvetésre* méltó, *kritikai reflexióra* azonban már nem. A nemzeti identifikáció érzelmi töltete ugyanis túlságosan is robbanékony ahhoz, hogy egyszerűen a történelem lomtárába söpörjünk. Azoknak a liberális és baloldali íróknak, akik a nemzeti identitást *tout court* elutasítják, jól meg kellene fontolniuk, mielőtt lemondanak az eme identitás értelméről és céljáról folytatandó vitáról, különben az identitás nagyon is könnyen megreked a szlovén sovinizmus „állj ki, ha mersz”-ének csapdájában. Ez nem csupán a világos argumentáció miatti túlzás. Vajon nem éppen a nemzeti kizárólagosság ilyen elfogadhatatlan formája került napvilágra az önálló szlovén állam történetében a legbrutálisabban 2001 februárjában abban a válságban, amely a menekültekkel és a menedéket kérőkkel, illetve „a máshonnan való” kevésbé szerencsés egyénekké szemben a többségi populáció militáns ellenállásában jelent meg? Ezzel a jelenséggel nem lehet hatékonyan szembe szállni csupán azáltal, hogy öntudatosan felhúzzuk az orrunkat a morális pánik kellemetlen illata miatt, bár bizonyosan ez a legkönnyebb.

Miért olyan fontos tehát, hogy a nacionalizmusról strukturális és történelmi szinten gondolkodjunk, ha egyszer úgy tűnik, hogy a nyilvános vita középpontjában épp az EU-ba való belépéssel kapcsolatos kérdés áll, valamint az, hogy a „pedálozó” alázatosság mi-féle csomagjával érkezünk oda; hogy a fontosabb kérdések, ahogy ezt gyakran halljuk – röviden szólva –, a jövőre vonatkoznak, és nem a múltra? Azért, mert ez a reflexió rámutathat arra, hogy a nacionalizmus milyen mélyen kötődik annak a modernizációnak a hagyományához, amelynek az örökösei vagyunk.

Mi tehát a modern paradigma kulcsdefiníciója? Az, hogy megsemmisítette a *törzset* és annak *compleat mappa mundi*-ját, azaz kihúzta a szőnyeget a világról és benne az egyén egyszer s mindenkorra meghatározott helyéről szóló tudásunk egészének lába alól. Az, aki egy törzs tagjaként született, mint ilyen fog meghalni. A törzs tagjainak világa ugyanis fel sem tételezi, hogy lehetséges a létezés az ő belülről elnyomó, kívülről azonban biztonságot nyújtó határain túl, s ezzel megváltást nyújt valamennyi egzisztenciális dilemmájára. A modern társadalmi formációk szétépték ezt a törzsi magátólértéktelődőséget. Az ezektől a kapcsolattól való megszabadulásért persze nagy árat fizettek. Hiányzik ugyanis a belső kohéziójuk. Ezt a társadalmi kapcsolatot pedig annak a két nem teljes totalitásnak a versengése és egyesülése kezdi lassan helyettesíteni, amelyek a modernításban jutottak érvényre: a *köztársaságé és a nemzeté*.

Az első totalitás a leghevenyészettebb megközelítésben a felvilágosodás ama hagyó-

mányához kötődik, amely az egyes etnikai identitásokat alárendeli egy szélesebb és absztraktabb, és épp ezért ideális esetben univerzálisabb standardnak, nevezetesen az állampolgárság standardjának. Az állampolgári identifikáció a meghatározott törvények és az állam alkotmányának pozitív jogi terepén zajlik, és *elvileg* van az ilyen vagy olyan etnikai, vallási, faji, regionális vagy nyelvi identitás kérdésében. Az ilyen típusú partikuláris identitások másodlagos jelentőségűek ahhoz az univerzális identitáshoz, nevezetesen az állampolgári identitáshoz képest, amely a köztársaság nyilvános élete szempontjából lényeges. A *demos* ugyanis csak az állampolgári öntudatban kap politikai lehetőséget arra, hogy a *populus* helyébe lépjen. A nemzet azonban közös identitásként, legalábbis a szlovénok, ha ugyan nem az egész kelet-európai kultúrkör szempontjából, igen intim módon kötődik a népnyelv és az irodalom romantikus tradíciójának elfogadásához, különösen pedig az olyan kollektív emlékezethez, amely a *föld és vér* eszméjéből ered.

Mind a nemzet, mind a köztársaság programjába be van írva a másik alárendelését célzó ambíció, ugyanakkor *egymástól függenek*, és csak akkor lépnek egymással produktív feszültségbe, ha mindegyik *megőrzi külön jellegzetességeit*. Ott, ahol megpróbáltak maradék nélkül egyesülni, történelmileg nézve általános katasztrófa következett be, s különlegesen önpusztító eredmények, mint például a kommunista Oroszországban és a náci Németországban.

Foglaljuk össze: a modern társadalom a mindkét politikai ideál megvalósításához szükséges fejlett köztársasági és nemzeti intézmények közötti, nem könnyű és kényelmetlen együttélés gyümölcse. Ez a két ideál a jogok és elvek egész sorára támaszkodik, de közös bennük, hogy azon alapvető társadalmi szolidaritás biztosítására törekednek, amely egy történelmileg meghatározott területen összeköti a lakosságot.

Ha a kollektív lét törzsi formája még lehetséges volt ideológia, indoktrináció és propaganda nélkül, még akkor is, ha persze nem nélkülözte a saját keletkezéséről szóló mitikus elbeszéléseket, ez csak azért volt lehetséges, mert a törzsi közösségen kívül szó szerint nem volt meg a létezés lehetősége. A kiközösítés ebből a szemszögből nézve nem véletlenül volt – a nyilvános kivégzés teátrális ritualizálását kivéve – a legsúlyosabb büntetés, amely azt az egyént érte, aki megsértette a törzsi rendet. A köztársaság és a nemzet azonban nincsenek egyedül az identitások terepén, és ezért nincs meg bennük az ontológiai magátólértetődőség. Lehet, hogy a törzsnek nem volt feltétlenül szüksége a törzsi szervezetre, a nemzet azonban elképzelhetetlen nacionalizmus nélkül, mondja Zygmunt Bauman *In Search of Politics* (Stanford University Press, 1999) című inspiráló könyvében.

A törzs ugyanis realitás volt, nem pedig érték. Ha a nemzet a nacionalista perspektívában tényleg valóság akar lenni, akkor előbb neki magának kell értékké válnia. A „szlovénység” kritériumára, erre a nem definiált és ezért politikailag oly nagyon használható entitásra – amely entitás csakis és kizárólag a szlovénokra lenne jellemző – történő hivatkozások jó példái a nemzet legfelsőbb értékévé váló kritikátlan felemelésének, különösen akkor, ha a szlovén jelleg tüzes őrei a kultúráról és a művészetről beszélnek. A nacionalizmus eme formája az archetipikus példák gazdag kincstárából merít. Emlékezzünk csak a félmúlt történelmének – a Laibach együttessel és az olyan művészeti csoportokkal, mint az Irwin, vagy pedig Tomaž Šalamun és Marjetica Potrč nemzetközi sikereivel szemben megnyilvánuló – jól ismert gyanúsítgatásaira, nevezetesen, hogy a fentiek egytől egyig túl kevésbé részesültek a „szlovén jellegből” ahhoz, hogy őket a „nemzeti szakma” valóban pozitívan, szisztematikusan és elutasító köhécselések nélkül befogadja a kánonba, és szélesebb nyilvános legitimációt biztosítson nekik. Mint tudjuk, a nemzet tagjának lenni mindennapos népszavazást jelent, ahogy azt a számtalanszor idézett Ernest Renan mondta. Ez a mindennapos népszavazás azokban az egyébként folyton változó szokásokban és hagyományokban fejeződik ki, amelyeket a múlt nyilvánosan elfogadott szelekci-

ója tart össze. A nacionalizmus ugyanis a kollektív megállapodás olyan formája, amelyben mindaz, *amiről nem lehet megegyezést elérni, felejtés tárgyává válik.*

A köztársasági idea nem cövekel le azon tematikák kiválasztásánál, amelyeket a nacionalizmus keretében zajló nyilvános beszélgetések konfliktusa napvilágra hoz. Sokkal többet tesz annál, mint hogy megkérdőjelezi a kulturális anyag specifikus kiválasztását. A köztársasági ideálok ugyanis a múlt értékeinek detronizálásán nyugszanak, tagadják a kollektív autoritást, ezzel pedig az olyan történelmi emlékezet szükségességét, amit az egyetlen, többnyire legnagyobb lélekszámú nemzeti közösség birtokolna.

A köztársasági hagyomány ezért szembeszegül a nacionalizmussal. Ez utóbbi ugyanis a nemzetet, annak megélt örökségét, fájdalmas történetét és közvetlen jelenét mint *ön-magában lévő jót* fogja fel. A probléma abban áll, hogy ezt nem csupán a jó egyik formájaként, hanem a *legfőbb jó*ként fogja fel. A köztársasági ideálok másfélék: szoros kapcsolatban állnak a köztársaságról mint a *közös jó* kialakítására és elérésére irányuló mechanizmusról alkotott előfeltevésekkel. A köztársaság, illetve az állami keret ebben az összefüggésben csak a kritika, az értelmes vita és a döntés – ezek a közös jó elérésére szolgáló lényeges források – kialakítására alkalmas emberi képességek felismerésének és magas szintű megbecsülésének alapjaként értelmezendő.

Ebből a szempontból a társadalmi élet köztársasági berendezkedésének legfőbb célját a szabad egyéneknek az egyetemes szerencsééhez való szabad hozzáféréseben kell látnunk. Ez azt jelenti, hogy a köztársasági ideál felülmúlja a liberális demokráciák alapvető társadalmi elemét képező atomizált egyéneket is. Bár a köztársasági ideál a közösség másfajta meghatározásából indul ki, mint a nacionalizmus, nem fölösleges arra figyelmeztetni, hogy *a közös cél elérése érdekében kifejtett közös erőfeszítések nélkül nem lehetséges és nem is ésszerű.* Épp a közösségi élet – amelyet belülről nagyon is átszőnek a feszültségek és a töredezettség, valamint a többé-kevésbé szabadon választható identitások, amelyeket többé-kevésbé időlegesen választunk magunknak a szubkultúrák (kertészkedők, városi skinheadek, motorosok, bélyeggyűjtők stb.) szintjén – az, amely többet követel tőlünk, mint csupán az állami vagy a nemzeti szabályozás külső kényszerzubbonyával szembeni szabadságot. A köztársasági ideál ugyanis – amely megérné az emberi erőfeszítést a posztmodern társadalmakban, ahol már krónikus a magába zárkózott egyén atomizálódása – a közös ügyekben való tevékeny együttműködésre irányuló szabadság felismerését követeli meg. Nem tévednénk, ha azt állítanánk, hogy a köztársasági ideál *az egyéni szabadságot a közös jó kollektív felkutatására használja.*

A liberalizmus többnyire megáll az ilyen típusú politikai vállalkozásokhoz szükséges erőfeszítések akadályai előtt. Kezét megköti legutoljára kivívott sikere, az „élni és élni hagyni” látszólag toleráns jelszava, amellyel összhangban túlságosan is gyakran kerül sor arra, hogy különben teljesen szabad, ugyanakkor azonban erőtlén és egykedvű, a saját élvezetükön kívül semmit nem kultiváló egyének összegyűlnek ugyan, de nincs közöttük semmiféle szolidaritás. A republikánus ideál utat nyit a *szabadságba meneküléshez*, míg a nemzet a *szabadság előli menekülést* követeli meg.

Az állampolgári szövetség az állampolgárok feladatává teszi, hogy a köztársasághoz azon érdekek iránti tevékeny gondoskodással és elkötelezettséggel tartozzanak, amelyek a saját közösségükben érvényesek. Cornelius Castoriadis *A demokrácia mint módszer és a demokrácia mint uralom* című esszéjében beszédesen direkt módon fogalmaz: „Pozitív, sőt egoista érdek alapján törekszem az olyan életre, amely közelebb állna a Platón *Lakoma* című művében leírtakhoz, mint a Puzo *Keresztapa* című művében vagy a Dallas című tévésorozatban tapasztaltakhoz.”

Az a magától értetődő „beleszületés” a nyelvbe, ami a szlovénok számára a kollektív identitás történelmileg legfontosabb építőelemét jelenti, a köztársasági standard befogadására irányuló törekvés során következképpen veszít valamit exkluzivitásából. Mi-

közben jogos az az elvárásunk, hogy a betelepülők és mindazok, akik a közéletben aktívan tevékenykednek, az állampolgári részvétel minimális feltételeként használják a szlovén nyelvet attól függetlenül, hogy milyen nyelven beszélnek otthoni környezetükben vagy partikuláris közösségük szövetében, ennél többet nehézségek nélkül nem várhatunk el tőlük. Azt ugyanis, hogy a szlovén nyelv többé-kevésbé funkcionális elsajátítása önmagában feltétlenül megkövetelné az emberektől, hogy a szlovén kulturális hagyományok teljességét is erőnek erejével sajátítsák el. Hogy ne legyen félreértés: a szlovén kulturális hagyomány természetesen vitálisan függ annak a tudatnak az ápolásától, hogy a nyelv nem csupán technikai-formális kommunikáció, hiszen *bizonyos specifikus világlátást* hordoz magában. Nem csupán informatív funkciót tartalmaz, de nagyon is határozottan esztétikai, érzelmi és pszichikai funkciókra is épül, amint azt jól tudja azon szlovén irodalmi műalkotások olvasója, amely műalkotásokban a hatékony azonosulás foka a történelmi, szociális, földrajzi és mitikus referenciákban való automatikus otthonosság függvénye. France Bučar *A szlovén állam tíz éve* című esszéjében pontosan mondja, hogy nemzeti identifikáció nélkül az egyén nem reménykedhet a személyiség státusában: „Nem szükségszerű egyébként, hogy az egyén éppen egy bizonyos nemzettel azonosítsa magát, még azzal sem, amelyikbe beleszületett. Nem lehet meg azonban a nemzetiség nélkül, mert – legalábbis eddig – egyedül a nemzetiség a nyelv és a kultúra közvetítője. A nyelv és a kultúra nélkül azonban a személyiség elképzelhetetlen. Az egyén elutasíthatja nemzetiségi hovatartozását, sőt akár meg is tagadhatja. De nem léphet át olyan csoportba, amelyik ne valamely másik nemzetiségi kultúrán és nyelven alapulna.”

Semmi szükség nincs tehát arra, hogy tagadjuk azon nemzeti identitások érvényességét és fontosságát, amelyek az értelem létrehozására irányuló mechanizmusok egész során haladnak keresztül. Ugyanígy arra sincs szükség, hogy ragaszkodjunk a hagyományos nemzeti identitáshoz, ha az organikusan kizáró jellegű. A köztársasági magatartás azért méltó a megfontolásra és az elsajátításra, mert inkább befogadó jellegű. A Másik – kiismerhetetlen autonómiájában való – megismerése és tiszteletben tartása ugyanis az állampolgári identifikáció keretében történik, méghozzá olyan módon, amely a közös jóról való tudás kiépítéséhez nyújt támasztékot. Azok az utcabeli szomszédaim, akikkel közösen figyeltük a szlovén függetlenség megünneplésének tűzijátékát, ezt, ha nem is tudták, de ösztönösen gyakorolták. A különböző egyéni életrajzoktól függetlenül, amelyek egyébként a boszniai Sanski mosttól Suha krajínáig, a kaliforniai partoktól azokig az autochton Zelena jama-beliékig terjednek, akik ugyanabban az utcában születtek, ahol a máshonnan való „jövevények” velünk együtt kommentálták a ljubljanoi vár fölötti szikrák kavalkádját; eltekintve a különböző nyelvektől, amelyeken saját házuk védelmében szeretünk és gyűlölünk, az általunk olvasott könyvek, illetve hallgatott vagy nem hallgatott CD-k eltérő kiválasztásában meglévő „rokonságtól” függetlenül, eltekintve titkos ambícióink megvalósításának eltérő anyagi lehetőségeitől, tehát ezen fontos partikuláris identitásainktól függetlenül, a gyengén megvilágított és szinte teljesen csendes elővárosban állván már csupán azzal, hogy az utcát az önállóság eszméjével kapcsolatos önkéntes, bár nem artikulált szolidaritással tíz percre „megszálltuk”, lényegében már meg is erősítettük, hogy „szlovénnek lenni többé nem szükségszerűen tisztán és csupán etnikai és kulturális identitás”, hanem a szlovén állam sorsába való közös beágyazottságot jelent.

Annak a napnak a tiszteletét, amelyen tíz évvel ezelőtt formálisan megszületett a Szlovén Köztársaság – amely államunk hivatalos elnevezése is, s amely önmagában jól dramatizálja a köztársasági és a nemzeti ideálok összefonódását, azon *kollektív nyilvános rituálé* tiszteletét, amelynek alapján erősödik az önálló szlovén államról szóló narratíva –, a mi utcánkban inkább a nyugodt gesztikulációban és a baráti társalgásban figyelhetjük meg, mint a retorikai víziókban, inkább a test tartásában, mint a nyelv játékában. Ez egy-

általán nem különös: mindezt közönséges emberként, hétköznapi állampolgárként tettük az alvó előváros közepén.

Az államra és az államiságra azonban azon a június 25-én magasztos fény vetült. A tizedik évforduló, a fiatal állam, az önállóság ideája a nagy kollektív ünnepségen: azok a szlovén politikusok, akik *par excellence* nyilvános személyiségek, s akik nem tartották helyénvalónak, hogy megjelenjenek az állami függetlenség tizedik évfordulójának ünnepélyes szertartásán, amelyen – és ezt el kell ismernünk – valóban csekélyebb konkrét esztétikai sikerrel, de azért az állampolgári magatartás érvényes elvével összhangban manifesztálódtak a köztársasági ideálok értékei, ezek a politikusok az én véleményem szerint elbuktak azon a vizsgán, amely beletartozik a demokrácia teljességébe. Ez a vizsga azért fontos, mert legalábbis felmutatja az azon tény állandó reflexiójára való felkészültséget, hogy a közös jó keresésének éppen a szlovén függetlenség a feltétele. Mégpedig befelé, a szlovén állam keretén belül éppúgy, mint kifelé, a globális integrációs folyamatokban. Ebben a közös keresésben pedig a partikuláris politikai sérelmek egyre gyakrabban mutatkoznak a megosztás kritériumaiként, amelyek a „szlovénság” mint a legfőbb igazság sikos lejtőjére vezethetnek minket. Ha a jelenkori szlovén államban a republikánus ideál elérésére irányuló erőfeszítések utópikusnak tűnnek, mert a valóság jelentős felhatalmazást adott a nacionalizmusnak, akkor nekünk az ifjú Marx nyomán meg kell ismételtnünk, hogy csupán a rémülten lebegő éjszakai pillangók elégedhetnek meg az univerzális nap helyett az éjszakai lámpás fényével.

SZILÁGYI IMRE fordítása

Cseppkőbarlang – Vilenica

EGY FIATAL ÁLLAM ÉVTIZEDE: SZLOVÉNIA 1991–2001

1991 előtt a szlovénoknak nem volt önálló államuk. Elődeik a 6. század második felében észak felől kezdték benépesíteni a mai Ausztria déli területeitől az Isztriai-félszigetig húzódó vidéket. Ezt a vidéket a 15. század folyamán a Habsburgok szerezték meg maguknak, s a szlovénok legnagyobb része 1918-ig az osztrák örökös tartományok (Krajna, Karintia, Stájerország) lakójaként az ő alattvalójuk volt. A szlovén nemzeti mozgalom első képviselői 1848-ban azt követelték, hogy a császár a történelmi tartományokat átalakítva a szlovénokat egyesítse egyetlen (alapvetően) szlovénok lakta tartományba, ahol az iskolai oktatás és a hivatalok nyelve a szlovén. Ezt az 1918-ig fenntartott követelést az udvar nem teljesítette, a szlovénokban pedig nőtt a félelem, hogy ennek hiányában nem tudnak ellenállni a német–osztrák expanciónak, s elnémetesednek.

Részen ez a félelem volt az oka annak, hogy 1848-tól keresték a Monarchia délszláv népeivel a kapcsolatot, majd ennek az eszmének a jegyében hozták létre 1918. október 29-én közösen a Szlovén–Horvát–Szerb Államot. Ez az állam az olasz katonai expanzió miatt kénytelen volt a Szerb Királyság segítségét kérni. A segítség megérkezett, de az ára az volt, hogy 1918. december 1-jén az említett két egységből létrejött a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság. A szlovénok ebben a – szlovén kultúrának és gazdaságnak a Monarchiánál nagyobb lehetőséget biztosító – centralizált államban, amely a különböző népekből erőnek erejével akarta létrehozni a jugoszláv nemzetet, nem érezték igazán jól magukat, de az olaszoktól és (kisebb mértékben) az osztrákoktól való félelem nem tette kíváncsiságot és lehetővé a kiválást. Ezt a félelmet a második világháború idején bekövetkezett olasz, német és osztrák megszállás csak növelte. A félelem, a kommunisták fegyveres hatalomátvétele, illetve az 1945 után kialakított jugoszláv föderatív rendszer – amelyen belül Szlovéniának, különösen az 1974-es alkotmány elfogadása után, meglehetősen nagy belső önállóság jutott, és a szlovén gazdaság fejlődése is biztosított volt – az 1980-as évek második feléig elfogadhatóvá tette a Jugoszlávián belüli életet. A szocialista gazdasági és társadalmi rendszer 1980-as években felszínre került válsága, az a tény, hogy Szerbiában az erőszakos politikai eszközöket alkalmazó, a köztársaságok önállóságát csökkenteni akaró Milošević került hatalomra, illetve a nyugat-európai integrációs folyamatok a szlovénokban megnövelték a nyugati világ iránti érdeklődést és az önállóság iránti vágyat. Amíg a szlovénok 1915-től, majd Jugoszlávia fennállása idején a két közép-európai szomszéd magatartása miatt elutasították a közép-európai gondolatot, s a Balkán felé fordultak, a 80-as évek második felében a Balkánon tapasztalt jelenségektől megrémülve Közép-Európa felé keresték a kiutat; ennek egyik megnyilvánulása volt az 1986 óta évente megrendezett Vilenica Közép-Európai Írótalálkozó. A nagyobb önállóságot Jugoszlávia konföderációvá történő átalakításával szerették volna elérni, az ennek érdekében folytatott hosszas, de sikertelen tárgyalások után 1991. június 25-én kikiáltották a függetlenséget, amit az Európai Unió tagállamai 1992. január 15-én elismertek.

Szilágyi Imre (1949) történész, politológus, a Teleki László Intézet tudományos főmunkatársa. Az *önálló és demokratikus Szlovénia* című monográfiája 1998-ban jelent meg Budapesten, a Teleki László Alapítványtól.

A korábbi jó és rossz tapasztalatok birtokában, de az önálló állami lét működtetésének területén tapasztalatlanul, bizonytalansággal vegyes optimizmussal kezdték meg az önálló életet. Ezt az első időben megnehezítette, hogy a délszláv térségben uralkodó viszonyok miatt elvesztették a volt jugoszláv köztársaságokban korábban meglévő hagyományos piacaik jelentős részét. Ráadásul meg kellett küzdeni a társadalmi, gazdasági rendszer átalakításából fakadó nehézségekkel is. A szlovénok mindkét területen alkalmaztak néhány szokatlan megoldást is.

1990-ben a volt ellenzék hatpárti koalíciója, a DEMOS került hatalomra, amely legfőbb céljának a szlovén önállóság, a polgári demokrácia, valamint a piacgazdaság kiépítését tekintette. Az első két célt 1991 decemberére, amikor az új szlovén alkotmányt is elfogadták, lényegében elérték, a harmadik elveiben nem tudtak megegyezni. Ezért és bizonyos ideológiai nézeteltérések miatt a DEMOS 1991 decemberében felbomlott, 1992 áprilisában pedig a parlamenti erőviszonyok átrendeződésével új kormány alakult a liberális demokraták vezetésével, akik – egy rövid, mintegy öt hónapos időszakot leszámítva – változó koalíciók élén azóta is kormányon vannak. Ez a térségben egyedülálló jelenség több okkal is magyarázható.

Egyrészt a párt sajátosságaival: a párt abból az egykori szocialista ifjúsági szervezetből jött létre, amely a 80-as években a másként gondolkodás egyik központja volt, hamar liberalizálódott, ugyanakkor megőrizte az egykori ifjúsági szervezet infrastruktúráját, ami viszont lehetővé tette a hatékony működését. Ez, valamint hogy a pártban megtalálhatók mind az egykori pártalkalmazottak (amelyek az MSZP-hez teszik hasonlóvá), mind a radikális (baloldali-) liberális értelmiségiek (ami miatt részben az SZDSZ-hez, részben a korai FIDESZ-hez hasonlít), mind az élet számos területén dolgozó technokraták (ami miatt részben az MSZP-hez, részben a mostani FIDESZ-hez hasonlít), azt mutatja, hogy bizonyos értelemben néppártot hoztak létre, s ez önmagában is széles választói háttérrel biztosít. Végül a párt vezetője, Janez Drnovšek meglehetősen ügyesen, olykor már az elvtelenséggel határos pragmatizmussal vonta be a kormányzásba hol az egyik, hol a másik jobboldali pártot, két ciklusban pedig a reformkommunistákat is. Ennek a politikának kétségtelen előnye volt, hogy csökkentette a kormánypolitikával elégedetlenkedők számát, illetve hogy sikerült a liberális demokratákat a politikai paletta közepén tartani. Ugyanakkor a hosszas hatalomgyakorlás elbizakodottá, néha korrupttá, nemegyszer arrogánssá tett néhány liberális politikust (ez persze igaz a koalíciós partnerek egyes politikusaira is), s ezért még a velük szimpatizálók közül is sokan úgy vélték, hogy a szlovén politikai életnek jót tenne egy kis változás.

Erre 2000 tavaszán nyílt lehetőség, amikor a jobboldali pártok a parlamenten belüli viszonyok átrendeződése következtében kormányra kerültek. A jobboldal az új választások előtt néhány hónappal meglehetősen erőszakos volt a gazdaságban, a politikai életben és az egyházpolitikában, s egyoldalú intézkedésekkel megpróbálta az általa kiválasztott politikusokat hosszú távra bebetonozni számos kulcspozícióba. Ezek a megoldások felháborították a szélsőséges megoldásokat elutasító szlovénokat, s ennek eredményeképpen a liberális demokraták minden korábbinál több szavazatot kaptak. Igaz, az egyébként megszokott jobboldal úgy véli, ez az eredmény annak köszönhető, hogy a liberálisok kezben tartják a tömegtájékoztatót. A jobboldal bizonyos politikusai 1990, de még inkább 1992 óta úgy vélik, hogy a liberális demokraták és a reformkommunisták ilyen módon, illetve a régi párttagokra kiterjedő informális hálózat révén s különböző manipulációs technikákkal tarthatták meg a politikai és a gazdasági hatalmat. Ezt az elképzelést leginkább a meglehetősen erősen antikommunista szociáldemokrata párt képviseli, amely a kilencvenes évtized második felétől erősebb, mint a reformkommunisták pártja. Én a liberálisok sikerét egyebek között abban látom, hogy határozottan, de mégis óvatosan bonctörték le a korábbi rendszer elemeit, s ennek bizonyos hátrányok mellett számos előnye is látható. Az egyik legfontosabb előny a gazdaság területén jelentkezik.

A tulajdonátalakítás során ugyanis különböző elemeket ötvöztek. A bonyolult mechanizmusú privatizációt a vállalati vezetés a saját belátása szerint hajtotta végre, de ezt egyrészt szigorúan ellenőrizték, másrészt a lakosságot sem zárták ki belőle. Az első fázisban az úgynevezett társadalmi tulajdont privatizálták, s ebbe a folyamatba ingyenesen szétosztott részjegyek révén valamennyi szlovén állampolgár bekapcsolódhatott. Ezt részben az tette lehetővé, hogy a szlovén gazdaság jobb állapotban volt, mint a térség többi gazdasága, részben az, hogy az ország nem volt úgy eladósodva, mint például Magyarország. Bár ez a megoldás lelassította a privatizáció folyamatát, s az országnak viszonylag sok pénzébe került, egyes szlovén közgazdászok (és például Berend T. Iván) szerint még mindig kisebb megrázkódtatást okozott, mint a régió többi országában lezajlott privatizáció. Talán még ennél is figyelemreméltóbb, hogy a szlovén gazdaság hamar kiheverte az átalakulással és a piacvesztéssel járó nehézségeket, s a privatizáció lassúsága ellenére (az állami tulajdon privatizálását csak nemrég kezdték meg) Szlovénia az egyik leggyorsabban fejlődő ország a térségben, dacára annak, hogy 2000 elejéig nem igyekeztek bevonni a külföldi tőkét. E nehezen megmagyarázható jelenség mögött több indok húzódik. Először is, Szlovéniában történelmi okok miatt, s mert az ország a Nyugat felé a szocializmus idején is nyitott volt, fejlődött a munkakultúra. Másodszor, a választott átalakítási modellt, minden problémája ellenére elnyerte az emberek rokonszenvét. Harmadszor, a szocialista öngazgatás idején szerzett tapasztalatok alapján, valamint a jelenkori német mintát követve az alkalmazottakat is bevonják a vállalatok ellenőrzésébe. Ide tartozik, hogy a szociális szempontokat az átalakítás során is igyekeztek figyelembe venni (bár a munkanélküliség sokáig igen magas volt), s végül, hogy Szlovénia számos nyugati kritika ellenére igen óvatos pénzpoltikát folytatott, s ennek pozitív lett az eredménye.

Az Európai Unió az éves országjelentésekben kritizálja ugyan a lassú privatizációt, a külföldi tőkebefektetők korlátozását, Szlovéniát mégis a csatlakozni kívánó országok első vonalában tartják számon. 1992 óta ugyanis Szlovénia egyik legfontosabb deklarált célja, hogy bekapcsolódjon az európai integrációs folyamatokba. Ezt az európai országok által vallott értékrendszerre is hivatkozva, az egyenrangú partnerség elvének fenntartásával szeretné elérni. A szlovénok az elmúlt tíz év legfájóbb élményeként tartják számon, hogy az Európai Unióval folytatott tárgyalások menetét erősen befolyásolta egy kétoldalú probléma, az Olaszország és Szlovénia közötti vita. A vita gyökerei a második világháború utáni évekre nyúlnak vissza, amikor Jugoszlávia az elűzött/elmenekült olaszok ingatlanjait állami tulajdonba vette. Olaszország szerette volna elérni ezen vagyonok visszaszármaztatását, aminek a szlovénok ellenálltak. Olaszország emiatt többször megvétózta Szlovénia uniós tárgyalásait, s végül Szlovénia 1997-ben igen sajátos feltételeket volt kénytelen aláírni. Kötelezte magát, hogy a társulási megállapodás érvénybe lépése (ennek időpontja: 1999. február 1.) után négy évvel az Európai Unió állampolgárai a kölcsönösségi elv tiszteletben tartása mellett földingatlant vehetnek Szlovéniában. Ráadásul azok, akik korábban a mai Szlovénia területén három évig állandó lakással rendelkeztek (ez alapvetően az olaszokra érvényes), már a megállapodás érvénybe lépésétől kezdve rendelkeznek ezzel a joggal.

Mindez azt jelentette, hogy Szlovénia később már nem védhette úgy földingatlanát, mint ahogy ezt például Magyarországnak sikerült elérnie. Emiatt és néhány uniós kötelezettséggel együtt járó más ok miatt Szlovéniában az értelmiség és a lakosság egy részének körében viszonylag erős az euroszkepticizmus, s az is előfordul, hogy maga a miniszterelnök tesz szkeptikus megjegyzéseket. A felmérések szerint azonban a lakosság mintegy 55-60 %-a mindezek ellenére is támogatja az integrációt.

A szlovén politikusok erősen törekednek a regionális együttműködések kihasználására: a Közép-Európai Kezdeményezésben éppúgy részt vesznek, mint a CEFTA, a SECI és a Délkelet-Európai Együttműködés munkájában. Hozzá kell azonban tenni, hogy a

kezdeti időszakban voltak fenntartásaik. Az 1990-es évek elején nem használták ki a vi-segrádi találkozókban rejlő lehetőséget, mert úgy vélték, hogy ez kívülről nézve a kevés-bé fejlett országok klubjába sorolná őket, márpedig ők épp arra törekedtek, hogy a kül-föld érzékelje, Szlovénia mennyivel fejlettebb, mint a régió többi országa. Szlovénia ugyanis önmagát elsősorban nem a régió országaihoz, hanem a már uniós Portugáliához méri. Emiatt csak lassan ismerték fel, hogy a Nyugat azt akarja látni, hogy a régió orszá-gai képesek az együttműködésre. Erős fenntartásaik voltak a SECI-vel, illetve a Délkelet-Európai Együttműködéssel kapcsolatban is, mert (akárcsak a magyar politikusok) attól tartottak, hogy ezzel vissza akarják őket zárni a Balkánra, egy balkáni szövetségbe. Ennél egyértelműbben támogatták az olasz-szlovén-magyar együttműködést, amelyhez 2000-ben Horvátország is csatlakozott.

Bár a szlovénok igen fontosnak tartják a jó szomszédság-politikát, itt sem megy min-den zökkenő nélkül. A legszorosabb éppenséggel a Magyarországhoz fűződő viszony, amit a vezető szlovén politikusok immár tíz év óta folyamatosan nagyon jónak minősíte-nek. Az Olaszországgal kapcsolatos vitát már említettem, s bár a tüske megmaradt a szlo-vénokban, a viszony azóta látványosan javult. Ausztriában alapvetően Haider kijelenté-sei borzolják a szlovénok kedélyeit, de tény, hogy a második világháború végén elüldözött/elmenekült németek problémáját (ez a beneši dekrétumok kérdésköréhez ha-sonlítható) még nem oldották meg. Szlovéniában nagyon fontosnak tartják a Horvátor-szághoz fűződő viszonyt, de ezt, számos nagyon jelentős eredmény ellenére, a két ország között a pirani öbölben meghúzandó határvonal kérdésében tíz éve meglévő érdek- és nézeteltérés komolyan megterhelte.

A fiatal nemzetállam dinamizmusa nem csupán a gazdaságban, de a kultúrában is ta-pasztalható. Leglátványosabbnak a történettudományban bekövetkezett változásokat lá-tom, ahol a korábbi kritikátlan nemzeti- és osztályszemlélet helyét a modern kritikai szemlélet váltja fel, és ez egyáltalán nem vezet nacionalista megoldásokhoz. Hasonlóan pezsgő világ az esszéíróké, közülük Aleš Debeljak nevét Amerikától Japánig sokfelé is-merik. Az utóbbi időben a szlovén filmművészet is több külföldi elismerést szerzett ma-gának. Meglehet, igaza lesz Debeljaknak, s a 21. században a szlovénok „a számszerű ki-csínység, a korlátozott gazdasági és katonai erő” tudatában valóban hasznosíthatják azt, ami a leginkább a rendelkezésükre áll: „az emberi, kulturális és tudományos tőke. A szlo-vénok számára tehát itt az alkalom és egyúttal a lehetőség.”

EGYETLEN IRODALOM SZÜLETIK KÜLÖNBÖZŐ NYELVEKEN

Gállos Orsolya beszélgetése

G. O.: – A Vilenica-találkozó eddigi magyar vendégei, akik lehetnek vagy ötvenen, osztják a véleményét, hogy ez a nemzetközi rendezvény sokat tett nemcsak Szlovénia, hanem a közép-európai térség megismeréséért is. A tízéves Szlovénia írói – úgy tűnik – szinte ugyanazt az elszigeteltséget és magányt élik meg, mint a nyelvi elszigeteltségben élő magyar kollégáik. Mit tehet a kis irodalmak promóciójáért ez a találkozó?

I. O.: – Szlovénia számára rendkívül sokat jelent Vilenica, elsősorban az identitás, a gyökök szempontjából. A program indulásakor, 1986-ban Szlovénia már erősen ráébredt közép-európai kötődéseire, arra, hogy nemcsak a Balkán része, hanem Közép-Európáé is. Ezt a felismerést Szlovénia egésze megérte, már benne volt a levegőben, erősödött ezeknek a kapcsoknak a keresése, és közeledett a szétesés, Jugoszlávia felbomlásának pillanata. Vilenica ekkorra olyan információs központtá vált, amely megismertette Szlovéniát a világgal, hozzájárult a kiválás meggyorsításához és az önálló állam elfogadtatásához.

– Nem sok mindez egy egyszerű írótalálkozótól?

– Vilenica rendezvénysorozata sohasem csak egyetlen szinten működött. A program tulajdonképpen négy régióra terjed ki, nemcsak földrajzi, hanem szellemi értelemben is. Először is a Karsztra, erre a Trieszt fölött elterülő magasföldre, valahol Közép-Európa és a Mediterráneum, Szlovénia és Itália határán. Itt található Vilenica, ami egy karsztbarlang, a neve szerint „Tündérbarlang”, ahol magát a díjat átadják, és itt van Lipica, a híres méntelep. Itt és a környékbeli városokban, falvakban folynak a felolvasások és a kerekasztal-beszélgetések.

Sežana városkában korábban is voltak költőtalálkozók, ahová meghívtak bosnyák és olasz költőket is. Veno Taufer szlovén költő, Vilenica alapító elnöke 1986-ra a programot európai szintre emelte, és már közép-európai országokból is hívtak vendégeket – Esterházy Péter is akkor járt itt először, két év múlva ő kapta meg a nagydíjat. A megboldogult Marjan Rožanc is sokat tett ezért a találkozóért.

A karszti régió mellett a tágabb színhely maga Szlovénia, melynek fővárosába is ellátogat a találkozó közönsége. Vilenica harmadik szereplője, amint az alapító okiratban is áll, Közép-Európa. Erre a régióra koncentrál a díj is, ennek az írói szerepelnek elsősorban az antológiánkban. Negyedik szempont, hogy a találkozót be akarjuk kapcsolni a világ kulturális, irodalmi áramlataiba.

Programjainkon ez a négy terület mutatkozik be, leginkább párbeszédben, vitázva, gyakorta egybefonódva. Vendégeinknek bemutatjuk a szlovén Karsztot, ahova odavisszük a világot. Szlovénia nemzetközi szubjektumként van jelen ezeken a programokon, hiszen megmutatja magát a világnak.

– A közép-európai vonatkozásnak igen nagy szerepe volt a nyolcvanas évek második felében. A magyarok számára ez a szovjet bloktól való elkülönülést jelentette – Esterházy Péter fogalmazott

Iztok Osojnik (1951) költő, műfordító, képzőművész, a Vilenica Közép-Európai Írótalálkozó igazgatója, a Szlovén PEN Központ titkára.

így valahol. Bizonyára ezt jelentette a lengyeleknek vagy a litvánoknak is. A szlovénok pedig az egyre mélyebb válságba merülő Jugoszláviától határolódtak el ezen kötődéseik felmutatásával. Ezért volt fontos Közép-Európa például a horvátok számára is. A csehek meg csak itt találkozhattak emigrációban élő kollégáikkal. Ezeket a prioritásokat mára mások váltották fel az említett népek körében. Az önök számára mennyire fontos még a közép-európai kiindulópont?

– Másként fontos, mint tizenöt évvel ezelőtt – és pedig a globalizációra való tekintettel. Közép-európaiak vagyunk, de az egész világot szólítjuk meg, az egészszel szembesülünk. Olyan fórummá kezd most szerveződni Vilenica, ahová azért jönnek el a nagyvilágból, hogy információkat szerezzenek Közép-Európáról.

Ezért hívtuk össze a múlt szeptemberben az irodalmi fesztiválok első embereit. Találkozó tiz-tizenkét szlovén szerző vett részt különböző irodalmi fesztiválokon, idén is tudunk négy-öt-ről, akiknek tágabb körben való megismertetéséhez a mi többnyelvű antológiánk is hozzájárult. Ilyen módon nyitunk ablakot a világra, amelyen át a világ betekinthet az itteni irodalmakba.

– Egy hálózat működtetéséről hallottunk a legutóbbi találkozón. Hogyan kell ezt elképzelniünk?

– A hálózat 2001-ben épült ki az Interneten. Van egy honlapunk (<http://www.vilenica.org>), van egy hálónk harminc-negyven előfizetővel, akik adatokat kapnak a szerzőkről, művekről, ezen koordináljuk az időpontokat, az életrajzi-bibliográfiai adatokat, az új könyvek bemutatóit, és mi magunk is szervezünk bemutatásokat. Aki Vilenicán, az antológiában szerepel, ezen a portálon keresztül más irodalmi fesztiválok szervezőinek is bemutatkozik.

Kapcsolatba léptünk az Európai Közösség kulturális referatúrájával. A nápolyi irodalmi fesztivállal közösen Triesztben rendeztünk őszi irodalmi találkozót. Szinte még be sem látható, mi mindent lehet ezen a kapcsolatrendszeren át elérni. Az azonban már bizonyos, hogy Vilenicán keresztül e régió élő irodalma nagyobb véráramba kerülhet. A szlovén irodalmi rendezvény az élő irodalom által segíthet egész Közép-Európának oly módon, hogy bekapcsolja az aktuális dialógusba. Ezért építünk hálózatot, tehát aktívak vagyunk, mi is kezdeményezünk.

– Netán amolyan kis Frankfurti Könyvvásár az, amit meg akarnak valósítani valamiképp?

– Vilenicán mintegy nyolcvan szerzőről adunk áttekintést. Ebből kiindulva próbáljuk kialakítani a találkozó munkaprogramját. Konkrétabb, szűkebb témaköröket jelölünk meg, műhelybeszélgetéseket szervezünk, egy sor könyvbemutatót, sajtókonferenciákat tartunk. Még nagyobb hangsúlyt helyezünk az egyes irodalmakra.

Legutóbb a magyar próza reprezentánsai, Garaczi László, Kukorelly Endre, Németh Gábor szerepeltek két este is Vilenicán Farkas Zsolttal, aki kísérettanulmányt írt róluk. Mindez a Sodobnost című szlovén folyóirat szeptemberi számában látott napvilágot, Parti Nagy Lajos írásával együtt, a szlovén lap és a Magyar Lettre Internationale csereakciójának keretében. Utóbbi szlovén blokkot publikált, és irodalmi estet rendezett őszi Pécsen és Budapesten.

Visszatérve a kérdésre, Vilenica különleges könyvvásárrá válhat azzal, hogy szerzők, kiadók, kritikusok, fordítók találkoznak, s együtt megalkotnak egy programot, és találkozókon, beszélgetéseken cserélnék eszmét.

Arculata alapján nem változik, ám ez a találkozó a világ változásaival összhangban átalakul. Azért hívunk íróvendégeket most már az egész világból, mert általuk léphetünk távolabbi térségekbe. Egy nemzetek feletti projekt van kialakulóban.

– Nem hallok öntől a globalizációs félelmekről, amelyek azért Szlovéniában is sokakat szorongatnak. Nem tart ennek a veszélyétől?

– Egyáltalán nem. Számomra a jelen kommunikációs lehetőségek azt jelentik, hogy minden irodalom egyenlő esélyt kap, függetlenül attól, hogy hol születik. Két élő szlovén klasszikus többnyelvű kötetét készítjük el ezekben az években: Lojze Kovačič prózaíróét

és Dane Zajc költőét. Kevésbé ismert jelentős szerzőinket szeretnénk ezzel megmutatni a világnak. Van, aki sikeresen menedzseli önmagát, és nemzedékeket is átugorhat, míg jelentős idős szerzők – az említettek mellett például Veno Taufer, Srečko Kosovel – észrevétlenül maradnak. Kiadtunk egy Trieszt-kötetet a városhoz kapcsolódó irodalmi alkotásokból, készítjük a Karsztón élő írók monográfiáját.

– *Át lehet lépni ön szerint a nyelvi határokat? Ez a magyar irodalom egyik örök kérdése.*

– Mi bemutatkozási lehetőséget biztosítunk. Minden találkozóra kiadunk egy antológiát a meghívott szerzők műveivel, eredetiben és két-három fordításban. Látható az eredeti és a fordítás, a különböző nyelvek eleve jelen vannak itt kezdettől fogva. Ugyanakkor a különbözőség tudata is állandó, de a találkozás lehetősége is.

– *Hogyan akarják továbbfejleszteni ezt a tizenöt éve működő programot?*

– Egyedül vagyok a kivitelezésben, valamint az ötletek kiigyalásában és valóra váltásában is. Tavaly, a legutóbbi találkozón azonban áttörés történt. Azok helyébe, akiknek ez a program elsősorban az önreklámozást jelentette, megjelent egy csomó ember, aki megértette, hogy itt többről van szó, és hajlandó dolgozni a közös ügyért. Egy sor fiatal csatlakozott a program megvalósításához.

Vilenica sikere attól függ, mennyi energiát fektetünk bele. Szlovénok a szervezői, de ez a mi közös közép-európai projektünk.

– *Honnan ez az irodalomszervezői hév? Mint költő ön is foglalkozhatna kizárólag a saját érvényesülésével.*

– Sokat dolgoztam az idegenforgalomban, nagy rendezvények létrehozásában vettem részt, mint a Ljubljana-i Fesztivál, vagy az utóbbi években a Szlovén PEN Központ találkozói a Bledi-tó mellett. Sokat utaztam, nincs ország Közép-Európában, ahol ne jártam volna. Hosszú időt töltöttem Japánban és Indiában. Mindegyik kultúra hatott rám, amelyekkel kapcsolatba kerültem. A magyar is, nagyon erősen. Ha Budapesten voltam, végigjártam a múzeumokat, történetében is meg akartam ismerni a várost. Nagyon otthon érzem magam benne, a kocsmákban, a könyvesboltokban. Budapest az én városom is, és nemcsak azért, mert az apai nagyapám ott tanult jogot.

Nagyon sokat kaptam – bármi furcsán hangzik – Bartók Béla zongoraversenyeitől, A csodálatos mandarin zenéjétől. Egy új beszédritmust nyitott meg előttem. Bartók hatására hagytam el verseimben a klasszikus ritmust és rímet, mert erőltetettnek éreztem. Nélküle nem jutottam volna el oda, ahol most vagyok. A *Spleen Berlina* (Berlini spleen)-kötetem sem született volna meg nélküle. Egy más térből szólított meg. Ugyancsak nagy hatást gyakoroltak rám a kelet-európai zsidó művészek. A prágaiak például.

Családom, őseim Közép-Európa különböző pontjairól származnak, és én eszerint formálódtam. Az intellektuális bázisom nem nemzeti, szlovén, hanem interkulturális. A szlovén ügyekért dolgozom, de túl akarok lépni a szlovén korlátokon.

Közös irodalomnak érzem, ami ebben a térségben megszületik szlovén nyelven, magyarul, bárhogyan. A nyelv hozza a miliőt, a *couleur locale*-t, de amiről szól, az a közös múltból ered. De komikus dolog közös múltról beszélni, amikor együtt élünk egy közös jelenben.

Nagyon kis hely, nagyon sok helységnév

Apropos szlovénok

„Ó, ha nem szórakoztatna a helyzet, minden bizonynyal meg lennék rémülve.”

(Witold Gombrowicz)

„Érdekes, hogy a szlovén nőknek vastag az ujjá.”

(**)

1996. augusztus végén meghívtak a medanai bor+költészet-fesztiválra. Asziszem, lassacskán az lesz, hogy már csakis költészeti fesztiválok miatt utazok bárhova. Nem szívesen, de boldogan. Bennem több tapintat van ezzel kapcsolatban (mint pl. Gombrowiczban, vesd össze: *Költők ellen*), nem zavarom meg az áhítatot. Mármint amit a költészet kitermel. Goriska Brda, itt bort termelnek ki, nincs mese, inni kellett. Vagy iszol, vagy ügyeskedsz. Vagy egyszerre, plusz még költészet. Ügyesen iszol, odanéznek, gyorsan megiszod, nem néznek oda, gyorsan kiöntöd. Akadnak lendületesebb dolgok is, egyszer például a kapu előtt pár méterre kissé váratlanul visszahúztam a labdát, és az egyik német kolléga a lendülettől szépen keresztben végigcsúszott a betonon, nem volt szép látvány. De nem lett semmi baj, utána a fiúk elkezdtek másképp nézni. Minden picit megváltozott. *Én* tudom – de te azért ne hidd el –, még a verseim is. Ez onnan jutott eszembe, hogy néhány hete világbajnoki selejtezőn a szlovénok *nagy küzdelemben* kinyomták a románokat. Szlovéniában cirka annyian laknak, mint Pesten, ha kivesszük, legyen, a Ferencvárost. Nem attól függ. Hanem a kedélytől függ. Kedély és tartás. Most egyáltalában nem a futballról akarok írni. Nem arról akarok beszélni, hogy hát azt meg minek nézem, vagyis mi helyett, de az van, hogy nemigen referál az ún. valóságról semmiféle más absztrakció ilyen nyílt brutalitással, lenyűgözően világosan, *egyszerűen* hibapont nélkül.

Először 1989 augusztusában voltam Ljubljanában. Egy évvel előtte Belgrád. És Budva, egy, no igen, költészeti fesztiválon. 1977. július 30. és augusztus 21. között végig a tengerparton, Trogir, Split, Dubrovnik, Sutomore, Stari Bar, Ulcinj, Budva, Sv. Stefan, aztán Titógrádon, Skopjén keresztül Ohrid. Először is minden ki volt iszonyúan Titózva, bementél bárhova, ott lógott a Tito. Ez ment Jugoszláviában. Meg a hozzánk képest, *apám, tiszta nyugat*. Volt minden, nutella, székszfilmek, félnyugati árak, félkeleti árak, lehetett tudni, ők hozzáférnek a nyugathoz, hogy nem egyszerűen százszor jobban hozzáférnek, hanem egyszerűen hozzáférnek. Plusz Titók a falon, minden falról bekeretezett, morc Tito fi-

Kukorelly Endre (1951) költő, író. Legutóbbi kötete: *Kicsit majd kevesebbet járkálok* (2001).

gyeli a nyugati zajlást. És árasztja magából a balkánszagot. Befogod az orrod: Nyugat. Nem fogod be: Balkán. Amíg hozzá nem szoksz. Vedd másféleképp a levegőt, *magyarul* szokj hozzá. Vagy pedig menj el.

Csodálatosan szép helyek. Voltam többször, szép volt. Tenger meg mindenféle. Őszintén szólva én viszolygok a Balkántól. Erre így, ilyen durván még sose gondoltam, most jut eszembe, ahogy leírom. Nyilván túlzás, egyébként se a Balkánról legyen szó, hanem a szlovénokról, no de mindegy. Innen nézve. Majdnem. A Balkán szörnyű. Szerintem. Szép lassan terjed a Balkán, lentről fölfelé, jön fel, mint vályogfalban a talajvíz. Jön föl a penész. Szlovénia levált, és most túl van már. Tényleg *iszonyú jól megy nekik* (ez egy a szerkesztőségtől származó javaslat arra vonatkozólag, hogy *például* mégis, miről írjak), és nincs szag. Szigetek, utána ki lett alaposan szellőztetve. Na és mi van a magyarokkal? Csak nem a hozzászokás? Vagy most nem rólunk van szó? Hanem miről?

Amikor először jártam Vilenicában, irodalmi fesztiválon, felolvastam néhány szöveget, és kaptam egy díjat. Vilenica Kristálya, egy vastagabb szelet cseppkő, fölszeleteltek néhány cseppkövet, kissé srégen, mint a szalámit, nekem is járt belőle egy. Kaptam virágokat is, és a nők elkezdtek másképp nézni. Pénz nem járt hozzá. 1992. szeptember, Lipicán laktunk, elvittek csomó helyre. Pirano. Azt ne hagyd ki. Sežana, Ajdovščina, Divača, Tomaj, Dutovlje, Ljubljana. Ült a közönség Štanjel nevű városkában egy kerthelyiségben, fügefák alatt, én is, teljesen gyanútlanul, őszintén szólva, majdnem leestem a székről, amikor bemondták. Leautóztunk Triestbe, át Duinóba, ha megtalálod a megfelelő öblöcskét, és onnan beúszol vagy kétszáz métert, látszik majdnem Rilke. Ceglo, most csomó helységnév jön, ezt a részt ugord át, Dobrovo, Zali Breg, Šmartno, Gonjače, Kojsko, Gradno, az Isonzo partja, Plave, Deskle, Kanal, Ročij, Čigij, Volče, Idrsko, Most na Soči. Kobaridban első világháborús múzeum, olasz denkmál. Errefelé esett el a nagyapám 1914-ben. Ladra, Kamno, Vrsno, Volarije, Gabrje, Dolje, Tolmin, a triglavi Nemzeti Parkban a Tolminka vízesés. Nova Gorica, Vipava, Podnanos. 1998: Vilenica. Triest, Duino, Rilke. 1999 januárjában Lendván könyvbemutató. 2000. május közepén Muraszombat, Maribor. 2000. június: Ljubljana. 2001. szeptember: Vilenica. Triest-Duino-Rilke. Piran, Koper. Ezeket láttam. Egyszer vagy néhány-szor. Ezerszer is megnézném újból. Néhány hete pedig láttam a tévében, ahogy Hagi föláll a kispadról, elfordítja a fejét, a kamera felé, de csak véletlenül erre, nem néz, mondjuk, *bele*, nem is *el*, hanem sehová se. Nem néz sehova. *Látod*, milyen az, amikor tulajdonképpen nézel ugyan, és mégse nézel: hogy majdnem inkább látsz, mint nézel. A футбол szörnyű. Szerintem most épp nem tudsz nem rám gondolni, ugye, te szegény Hagi. Ha szabad így általánosítanom velem kapcsolatban. A magyarokra kell gondolnod, és a hiábavalóságra kell gondolnod, sőt. Tulajdonképpen a halálra. Tulajdonképpen én csak ennyit láttam a Szlovénia–Romániából, azt, hogy épp *vége* van, és ennek a hihetetlen nagyarcú románnak az üveges tekintetét. És ebben a tekintetben mintha magamat is. El kell, azt hiszem, tényleg *nagy küzdelemben* szigetelődni attól, amit Balkánnak neveznek. A lélekben. Szép nyugodtan. Ez lelki ügy. A lábremegés, mármint. Ne engedj semmit. Ne szívárogon át semmi. És akkor ez-az szinte magától megy majd.

(2002. január 5.)

Állati düh és menüett

Todi

*A lépcsőn ültem és szőlőt ettem.
A macskák mocskosan kergetőztek a fügefák körül.
Ideje volt, kezdődött az óra, és mi még egyre*

*lustán, álmosan és véresen. Mikor utoljára
mentem fel ezen a lépcsőn, éjszaka volt.
A füledt nap után nyíltni kezdték a virágok.*

*Éjszaka? Igen. És mintha dézsából öntenék,
poshadt víz támadt az aszályra. Szüntelenül
skicceltem és skicceltem és skicceltem és*

*a vízköpők alatti álldogálással telt
az életem. Húsvétra az égből arannyal
átizzított golyók hullottak, aztán*

*lerakódtak szürke békalencseként. Szöglet és
szöglet között nem volt mélyedés. Itália
közepén Gyílaszt olvastam. Az evezősök*

*alattomosak és gyorsak voltak. Ordítottak, mikor
kötést cseréltek felhólyagzott tenyerükön. És a halak
glóbuszokat lökdöstek orrukkal, alábüktak*

*és elmerültek a planktonban. Augusztusban
erőt akarsz. Pedig valóban hosszú, zöld
spárga tekeredik hasadra a fejezetek között is.*

A halottak hajója

*Ládákból ácsoltak, elég karikás a szemem,
és hogy mikor árbocoznak fel, arról
semmi hír. Meglátogattam Gvozdon.*

Tomaž Šalamun (1941) költő, a szlovén avantgárd meghatározó alakja. *Póker* című kötetét 1993-ban adta ki a Jelenkor Kiadó.

*Lerázták a házát. A körték kukacosak
voltak és zsírosak, sose vallotta be,
mert az összes kukacot földbe taposta. A kukacok*

*a földben nyugszanak. Lábat nem esznek. Ócska sufni! Ahol
Stupica lakott, akit már akkor vettek
a zágrábi iparbárók. Šalata*

*és Tuškanac tele van vele. Én krallozok.
Hol megnyalom a kezem, hol megörökítem.
Léggömbökből, krumpliból és égő ujjakból.*

*A klónnak nem kell bölcső. Akkor is lereszelem
a zongora közeléből. Nem döglenek a legyek. A drót
nem harap magába. Ezért nem is rozsdásodik. Csak*

*Althusser használta. Akiket átszítáltak, szépek.
A metróra várok. És a túloldalon (Odéon)
vár az a fekete zsvány, aki elcsábított, úgy*

*csínált, mintha trombitán játszana. Minden
boite-ban megfordultunk. Aztán gyalog haza
a rue de Rivolin, hatalmasan és üdvözülten.*

Egy ifjú nápolyi sikerei Párizsban

*Eladok két kiló körtét.
Vörös karmokat vittem a méheknek.
A héják árvákat rabolnak el,
és kitisztítják csipás szemüket.
A szivacs sokkal alkalmasabb
tisztítás céljára. Habár a
csipa mélyebbre húzódhat a
résbe, mert a gomba felületes.
A kétségbeesés betonból van,
Daphnisz és Khloé.
Bejártuk őt,
még vizes a vihartól.*

CSORDÁS GÁBOR és GÁLLOS ORSOLYA fordítása

A fájdalom metamorfózisa

*Fal, vörös repkénnyel befutva, mely áttelel,
s mögötte még futó pillantás tapogatja az üres
utcat, egy ember, aki talán megöregszik, talán,
mondom, mert a vágást új bőr növi be,
mely néha, tudjuk, megsajdul, enyhébben, sokkal
enyhébben, mint a misztrál, mely tükörtelen szobákon
fúj át, a heverő ráncában egy könyv meg a
madárrajokra tört ég, és szétszórt jelek,
ötletszerűen, mint az Adria szigetei, költők felbontott
levelei, és fiúk, köztük én, várakozással és boldog
illúziókkal tele, hogy a végtelenségig rágjuk a kat
zöld levelét, és a nyál rajzolatát megcímezzük isten
sok nevére, és szétkenjük így, szertelen
mozdulattal, mely több függőnyt félreránt, mint a patakcsobogás
vigasza holmi hegyekben, melyekbe egyszer
mindenki elkívánczik, forráscsobogás, vízcsobogás
táplál bennünket, táplál engem, a réteket és a házakat,
a dugót a palackokban és a tavaszi havat, szomjat
támaszt a gyermekben, aki eltévedt az idegen udvar
szokásai között, és reménnyel tölt el minket, hogy aki
életben marad, az mind egyszerre szent és kissé eszelős.*

Elsüllyedt szerelem

*Megperzselsz, ez a gyöngém. Bevallom:
nem bírom ki, hogy minden, tényleg minden, mint
a szavak és a testek, végül kézzől kézre járjon.
Mint egy séta, le a Hármashídig,
a könyvesboltok és a homlokzatok észrevétlen
díszei közt, a kemény és örülten ragyogó
vonókon, el a sebtében felújított paloták,
a zenekar mellett, mely naponta játszik
a pavilonban, egy másik parkban,
mikor eltévedtem az utcákon, és tudatlanul*

*bolyongtam az ég tágas kupolája alatt egy másik
képzeletben, mely úgy fenyeget és csábít, mint te,
aki pisztrángalakot bűvöltél tulajdon
csípődre és megjósolod az atomok mozgását a génekben.
Megperzselsz, ez a gyöngém. Mint egy
jegy, melyet a sors metszett belém. Kézzől
kézre. Hiába minden, hisz jól tudom, mégoly
őszinte is a sírás, az arcokon nem csorog igazi könny,
mert van olaj, amit nem mos le a zápor, és a dagály
hiába ostromolja a lélek gátjait. Semmi más
nem marad: szerelmesen és alázatosan
átengedlek az áramlatnak, hogy belevéssz
a fájdalomba, a furcsa, metsző kéjbe és a semmibe.*

CSORDÁS GÁBOR és GÁLLOS ORSOLYA fordítása

A L E Š Š T E G E R

Eudaemon Arabia

*MÁR JÓ IDEJE nem beszélek. Minden átsiklik rajtam
Anélkül, hogy bármilyen reakciót kiváltana
Vagy nyomot hagyna bennem. Nyelvem enyém, mint a fehérnemű,
Amit az esti fényben kitergetsz a balkonon.
Az ing, mely valaha átölelt,
A zokni – harapása még látható
Bokámon – most üres,
Hiányzó léptem a holt nadrágszár lobogásában.
Már jó ideje nem beszélek, és a nyelvemmel
Együtt eltávozott tőlem a szerelem is.
Kezed neve. Most siklott át homlokod
És halántékom csillogásán, megigazította lehulló hajtincsedet,
Kivette szádból a ruhacsípeszt, még egyszer odacsíptetett engem.
Úgy lógoz kiterítve magam előtt, mint a révedezés.
Felhő vagy. Izzó peremei
Halkan síklanak a szöveten.*

FEHÉREN LOBOG A FÜGGÖNY a műezzin hangjában.
Ha félrehúzkod, látod a teret az esti fényben.
Szél kavarja a szemetet és a gyerekzsívoajt.
Mikor a visszaszámlálások még nem ismerik az órák statikáját.
Valahol ott kell lennie az útnak,
Hogyan törd szét tulajdon súlyodat, bomolj ki magadból,
Mint érett gyümölcs a keserű héjből.

Amíg ezt elgondolod, az idő
Könyörtelenül mélabúvá és porrá éget.
A műezzin a ruhaujjából rázza ki,
Kikapcsolja a hangszórót a minaret tetején,
És elindul lefelé a csigalépcsőn,
Fáradtan és zavartan a gondolattól,
Hogy az idegen nő iránti szerelem
Benne is beárnyékolhatja az istene iránti szeretetet.

Te is visszaveszed súlyodat az ő súlyától, aki alszik.
Még mindig narancsillatot fúj,
Együtt vettétek egy vak árustól
A szálloda előtt, hogy még világtalanabbul
Keressetek gyöngyöket a magok között, mindent feledve.

Mikor kialszik a széndarab a vízipipa tetején,
De a szobát még mindig átítatja annak illata,
Ami bódító és eleven volt,
A ragacsos maradék ujjaid hegyén
Elveszett gyümölcsét szólítja: Eudaemon Arabia.

ÉJFÉL, és még mindig pokoli a hőség.
Szeretkezés közben hallottad a kutyák lihegését,
Az ablak alatt hűsöltek a homokban.
Fekete rabnőd fölhevült teste
Úton az orgazmus felé feladta szilárd halmazállapotát,
És folyékony lávává változott.
Egy pillanatra megint úgy érezted,
Kimáshatsz rajta a kráterből,
Melyet a széttobbant szavak vájtak beléd,
De mikor reggel fölébredtél, néma peremének
Árnyéka már takarta szemedet. Halotti lepel.
Pusztulás terjengett mindenütt.
És a költészet már csak mint átok érkezett,
Ha az ópium és a rum órái után elhevertél a parton,
És figyelted a bárkákat, ahogy részeg testükkel

Ringatták az óceánt, anélkül, hogy megnevezhetted volna őket.
A nyelv viharos tombolása közepette haldokoltál a szomszártságtól.
Józanul csak akkor taláztat érdekesnek a játékat,
Mikor a tintát fölváltotta a vér. A minél több vér.
Ezért ahelyett, hogy részt vettél volna a szalonhívságokban
És parnasszista kortársaid nyafka presztízsharcaiban,
Férfimódra csaltál a töltények árát és a lőpor minőségét illetően,
Ruhaujjadból húztat elő a kártyát, matrózokkal verekedtél.
Tönkrement kereskedőként minden pénzed fegyverbe fektetted,
A kétségbeejtő afrikai hónapok után az egészet eladtad bagóért,
És Marseilles-be visszatérve becsempészted Abesszíniát
A jobb térdedben.
A pokoli búztól,
Mely az utolsó hetekben áradt lábcsonkodból,
Titkon még ma is irtóznak sokan,
A kik nagy hangon dicsőítik radikális tetteidet,
A lázadó lélek szabadságáról prédikálnak
És hirdetik a neved.
Holtan sem lehet panaszod semmire.
Száz évvel az ismeretlen távozta után
Adenben mindenki tud a franciáról,
Akit Rambow-nak hívtak. Vagy Rambónak. Valahogy így.
Olyan volt, mintha a bordély ajtaja fölé
Korsót kötnél, mérgezett vízzel tele,
Míg el nem szakad a kötél, amelyen lóg,
Aztán tizenennyolc év telik el,
Míg a korsó a küszöbnek vágódik és eltörik,
És parányi jégkristályok szóródnak szét az időben.

CSORDÁS GÁBOR és GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Párbeszéd C. Miłoszsal

*Bárhol meghalhatsz.
Világosban vagy sötétben.
Reggel, felkészülten és hűségben.
Este, zaklatottan vagy leterítve.*

*Lehet váratlan.
Lehet mentőérés.
Lehet távol otthoni szobádtól,
a könyvektől, melyek őrzik ujjaid nyomát,
a teáskanáltól, a zenétől, a dohánytól.*

*És talán nincs visszhangja.
Talán nincs vendégség.
Talán nincs fehér terítő.
Talán nincsen mérleg.*

*Lehet, hogy máshol van.
Lehet, hogy távolabb.
Lehet, hogy a legtávolabb.
Lehet, mit tudhatod.*

*Hajdanán hittek, és a sírba tettek mindent,
amit az elhunyt érintett, szeretett:
játékot, íjat, ruhát, istenek arany képmását...
Vagy legalább vasbilincset, a rabszolgák vagyonát.*

Ma jobbára senki sem hisz már.

*És talán már senki sem
figyel oda, miképp teszi le az edényt,
takarítja a padlót, rakja össze lapjait
és rendezni emlékeit.*

*Igyekeztem,
bár nem mindig sikerrel.*

Primož Čučnik (1971) szlovén költő, kritikus, műfordító, szerkesztő. *Két tél* (Dve zimi) című verseskötete 2000-ben a legjobb első kötet díját kapta Ljubljánában.

Hittem, hogy sikerül.

*És lehet, hogy csak babona
vagy a vigasz iróniájával megbékélt
sötétek kegyetlen magánya,
hogy mindenek ellenére szükség van
valami rendre, valami szépségre.*

Két tél

*Minden távol van bennem. A sötét sarkokba,
ahol sivárság és üresség lakott,
víz költözött. A köveket mossza.
Az esőcseppeket befogadta a tenger,
és a vihar átmosta lelkiismeretemet.
Egyedül maradtam, büntelenül.
Valóságosnak érzem magam.*

*Arra járok, amerre pikkelyek
csillognak, de nem azért, hogy tudjam,
hanem hogy lássam. A második tél belép
a lélekbe is, a testbe is. Csupasz, tette kész,
szabad, mindenre elszánt itt mind a kettő.
A második tél hallá változott,
kopolyújával nyitogatja tekintetemet.*

*Egy pillanat... és minden, ami bennem
távollevő, az első kétellyel visszatér.
A köveket mossza a víz.
A hold nem szólal meg.
Hallgatom, hogy csobog a víz.*

Kissé meghalni

*Esteledés,
hosszú átmenet zöldből sötétszürkébe.
Toronyházak mozdulatlan sziluettjében már kigyúl a fény.*

*Makacs zene süt az erkélyajtón át.
Végtelen pro és kontra zúg a levegőben.*

*Száraz fenyőág
még húsvét óta egy üvegvázában.
Kockacukor csillogó kristályokban.
Legjobb volna,
ha váratlanul történne,
gyorsan,
vagy ha kiállnánk a partra,
a jeges, vizes halálba.*

*A stadionokban megint torkok szakadnak.
Belégzéskor biztatás,
kilégzéskor várakozás:
a görögök Trója alatt.
Nikomakhosz Nagy Sándor udvarában.
Szókratész szemközt a bölcs Diotimával.*

*Nincs zuhanás,
időverem,
a halálban nincs szakadék.
Valami elmozdul,
ha a tapintható dolgok nyelvén írsz.
Szavaid a felszínen siklanak,
Elmerülnek és elrejtőznek,
felroppennek és elenyésznek.
Akár az ember.*

*Most,
hogy kimondok egy bizonytalan van-t,
látom, tudom
és hiszem,
hogy meghaltam kissé.
„Légy szabad”,
mondom,
„érintsd meg” –
„fogd meg, ha akarod”.*

REIMAN JUDIT fordítása

Pannónia

Pécs

*Késő este merültünk el
 a kerámiák csillogásába és a fagyba.
 Az utca végén a házak között
 befordultunk az idegen nyelven írt
 könyvekkel teli polcok közé.
 Jól ismert szerzők írták valamennyit.
 Ami nem azt jelenti, hogy mindet becsüljük is.
 A közeli hotelben Bartók verte a blattot,
 innen a staccato ritmusok,
 amiktől mondataim valahol mélyen sohasem
 zendülnek meg már ütők nélkül.
 És Krleža?
 Az egész napos hadgyakorlat meg a manézs
 után a cukrászdában, az utca túloldalán
 három nyelven olvasta az újságokat,
 kávé szűrte és az ifjú hölgyeket leste,
 köztük e sorok magyarra
 fordítójának nagymamáját.
 Az utca távoli országok illatszereitől és fűszereitől
 illatozott,
 és a megyei levéltárban fennmaradt
 egy komor tekintet a dóm alatti katakombákból,
 valakit zavart, hogy pezsgővel köszöntötték
 Ferenc József császárt,
 aki egy éjszakára a közeli fogadóban
 hajtotta a fejét szaténpárnára,
 mely most a helyi múzeumban dacol a molyok hadával.
 A közeli gimnáziumból zsivajgó lánycsapat érkezik
 sötét formaruhában, kikandikál alóla didergő lábuk.
 A város összegörnyedt a viharfelhők hirtelen rohamától,
 mint a Notre Dame toronyőre, vagy a lány a galériából,
 ahol felléptünk. Különös volt
 felolvasás közben szétnyílt
 combjai közé meredni, az izmos oszlopok közé,
 melyek meghazudtolták e pannon Mona Lisa
 ártatlan arckifejezését. A végén eltűnt*

*az éjszakában, a levegőben hagyva a vágy nyomát,
amit a hosszú könyvsorok,
mint házak az utca két oldalán,
sem tudtak vagy akartak eltörölni.
Néha elég lehetne lenni csak.*

Baranya

*A hosszú, gyors utazás a síkon át,
akácok és jegenyék között
elaltatja a gondolatot az emberben, és a szívet
tompá fátadtsáa gyołcsába bugyolálja.
A homlokzatok közt, a városokban,
mint felnyitatlan könyvtáblák között,
hallgatat történetek figyelnek.
Az ember távolból nézelődik,
az üldögélés a kávéházban vagy
az olvasás a szállodában az álmok
párhuzamos világában zajlik, melyeket
senki sem álmodik, s melyektől
nem fog megváltozni a valóság.
Mint egy csodás ősz madarak
nélkül, vagy mint a történetek, melyek nem
estek meg a névtelen vendéggel
egyetlen éjszakán.*

Egy korszak

*Valaha régen, a hosszú haj és a szakáll korában
a szavak fejest ugráltak a fénybe
a szabadság és eredetiség folyójában
úszók kemény elszántságával. Volt egy ég,
melyen madarak kiáltottak a kiforratlan
szellemek szemérmetlen öntudatával,
hangjuk a tavasz torkából és dobjaiból
érkezett. A elsőől az utolsó szóig
valóra vált várakozás keltette életre őket.
A városok elidőztek a valóság kusza
töredékeit hordozó történetek útvesztőiben,
a valóság meg a gondolon kívül állt, mint a tiszta
időbeliség alakzata. A szív úgy
bolyongott köztük, mint egy hajléktalan
Párizs hídjai alatt vagy New York utcáin, mielőtt
a kutyaurülékek elszánt üldözője a szemétszigetre*

száműzte volna. Minden, ami fontos és
összetört és szétesett több darabra,
összefonódik a test és a város minden szövetével,
lüktet idelent, a hideg és derült éjszaka
farkasálmaiban. Az erőtlenség végleges,
a vadállatok másfajta vadászatának mértéke
a kudarc. Az utcák új utcákban
folytatódtak, és az ember új folyóágon
evezett fölfelé. Tekintetével kísérve
a szerény vízforgalmat, és tovább
a síkon át, ahol csak egy pillanatig tartóztatták
az égerek meg a nyárfák, és aztán soha semmi.

A történelem iróniája

A Vlagyimir Majakovszkij utcában Budapesten.
A lerombolt üzlet előtt, szemközt az építkezéssel, melynek
pora átizzadt ingemen keresztül a bőrömrre tapad.
Fent a széttört kékségben fehérlik az ég.

Mint Chagall képein. Darja mosolyog az asztal fölött.
Rózsza, margaréta, gyöngyvirág, orgona és duzzadó
fejű aranyeső csokrai között. Megállít
Anna Ahmatova fényképalbumának emléke. A Balkánon

háború dúl. Vlagyimir Majakovszkij utca. Csak a név
olvasható a táblán a teherautók között a porban.
Ahmatova fiát megölték Szibériában. Harminc év múlva, a

fájdalom, az állati félelem, a vad kétségbeesés és a rövid
versek végtelen sora után, az emberi emlékezet dicsőségére
egy bizottság költészetét állami díjban részesíti.

CSORDÁS GÁBOR és GÁLLOS ORSOLYA fordítása

MURÁN INNEN, MURÁN TÚL

Regionalitás a mai szlovén prózában

A szlovén irodalmi regionalizmusok egyik legmarkánsabb változatának története a 18. század utolsó negyedében kezdődött, amikor megszülettek az első, muravidéki nyelvi sajátosságokat és szellemiséget hordozó szövegek. Az első muravidéki folyóirat a Prijatelj volt, amely 1875-től 1879-ig jelent meg Budapesten. A kezdetektől 1919-ig beszélhetünk a Mura és a Rába folyók közötti irodalmi kultúra saját fejlődéséről, hiszen az Osztrák–Magyar Monarchia széteséséig erős helyi jelleggel rendelkező irodalom kizárólag vagy muravidéki tájszólásban, vagy saját, tájszólások feletti muravidéki irodalmi nyelven jött létre. A területnek a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz való csatolása után kettős folyamatról beszélhetünk: jelen vannak egyrészt a muravidéki irodalmi nyelvű szövegek – a helyi tudat mellett ez a nyelv a muravidéki identitás legkorábban kiforró és máig egyik legerősebb összetevője –, másrészt egyre erősebb a törekvés az egységesülő szlovén irodalmi nyelvi testhez való csatlakozásra. Két különböző, műfaji szempontból teljesen mondható, talán a mai napig érzékelhető hatású nyelvi kódra van szó, amelyekben a kortárs írók közül többen otthonosan mozognak. Az irodalmi és nyelvi folyamatokat természetesen nem hagyta érintetlenül a politikai akarat sem, gondoljunk egyrészt az újra és újra felbukkanó „vend kérdésre”, amelynek hátterében magyar oldalról az a törekvés állt, hogy a muravidéki „vend” kultúrát leszakítsák a szlovénról. Sajátos szerepet játszott a hagyomány értelmezésében és újraértelmezésében az evangélikus egyház, hiszen a muravidéki evangélikus közösség a 20-as években nemet mondott az össz-szlovén nyelvre mint identitásképző tényezőre. Az evangélikus közösségi tudat megnyilvánulásai tehát ellene hatottak annak a szándéknak, hogy az irodalmi szlovén nyelv érvényessége az egész nyelvterületre kiterjedjen, ugyanakkor ezzel párhuzamosan jelen van egy nem-katolikus folytonosság – hozzátehetjük, hogy nem csupán a Muravidéken, hanem a mai Szlovénia egészében is.

A muravidéki (pannon) kultúrkör szellemi arculata kialakulásának folyamatában magától értetődően nagy szerepet játszottak a szlovén irodalmi kánonképzés körüli törekvések és küzdelmek. Modellértékű ebből a szempontból Stanko Vraz (1810–1851) alakja, aki a pályáját Jakob Fras néven szlovén nyelvű, déli stájer-prlek regionális tudattal és nyelvi háttérrel rendelkező alkotóként kezdte. Miután a ljubljana irodalmi kör tagjai arra hivatkozva, hogy az olvasók nem értik a prlek tájszólást, kizsárolták az irodalmi életből, Vraz nyelvet váltott, és horvátul kezdett írni. A szlovén nyelvterület keleti részén élő íróknak tehát azzal kellett szembenéznük, hogy az a nyelv, amit ők használnak, és az a kultúra, amit képviselnek, nem kerülhet be az irodalom fősodrába, mert a szellemi központból tekintve a vidékiség, a provincializmus másodrendűségének jegyeit viseli. Az irodalmi nyelv és a nyelvjárás közötti normatív határ eltüntetéséért éppen azok az írók tettek egyébként a legtöbbit az 1980-as évektől kezdve, akik irodalmi nyelven írták az első műveiket, és így kerültek be a szlovén kánonba. Ezek az írók párhuzamosan alkotnak prlek vagy muravidéki nyelvjárásban és irodalmi nyelven, de elfogadottságuk feltétele az volt, hogy nevet (és díjakat) szereztek irodalmi nyelven született műveikkel.

Szójártó Imre (1962), a Maribori Egyetem magyar lektora.

A huszadik század 30-as éveiben fellendülésről beszélhetünk a muravidéki irodalmi életben, ennek a terméke az első irodalmi folyóirat, a *Mladi Prekmurec* (1936–1940). Ekkoriban léptek fel azok az írók, akik elsőként voltak képesek egyszerre táplálkozni a regionális gyökereikből és eleget tenni az irodalmi szlovén nyelven való megjelenés követelményeinek. A baloldali mozgalmakhoz kötődik Miško Kranjec (1908–1983) neve, akinek rendkívül terjedelmes munkásságából 1949 és 1956 között keletkezett trilógiáját szokták kiemelni: *Povesti o oblasti* (Regények a hatalomról). (Az írónak két regénye és egy elbeszéléskötete magyarul is megjelent: *Az élet tengelye* [1969] és *Mese a jó emberekről* [1974], illetve *A Mura hullámain* [1978].) A korszak másik nagy öregje Ferdo Godina (1912–1994), regénye az 1945-ös *Bele tulpike* (Fehér tulipánok). Jelentős ugyanakkor az a közösség is, amelynek írói emigrációban fejtették ki tevékenységüket. Közéjük tartozik Franc Bükvič (1923) *Vojna in revolucija* (Háború és forradalom) (1990) című, a Muravidék újkori történetét feldolgozó regényével vagy Jožef Novak (1896–1972) versesköteteivel. Megjelentek ugyanakkor az első közvetítők, akik közül a legnagyobb hatású a Nyugathoz több szálon kapcsolódó Pável Ágoston (1886–1946). A muravidéki irodalommal és a magyar–szlovén irodalmi kapcsolatokkal foglalkozó irodalmárok következő nemzedékéhez tartozik Vilko Novak (1909) és Štefan Barbarič (1920–1998), a kortársakéhoz pedig Franci Just (1959).

A pályájukat a háború után kezdő szerzők közül Branko Šomen (1936) munkásságát érdemes kiemelni, aki a jugoszláv fekete-fehér film kibontakozásának időszakában az Ekran című lap főszerkesztője és az irányzat támogatója volt. A Muravidék esztétikailag formált arculatát és a Muravidékről szóló regények alaphangját teremti meg ifjúsági regényei, köztük a több nyelvre lefordított *Med v laseh* (Méz a hajban) (1983) és folytatása, a *Hoja po vodi* (Vízenjárás) (1990). Az utóbbi kötetnek a Muravidékről teremtett képe köszön vissza a kortárs regények némelyikében: „Nekem pedig úgy tűnt, hogy a nagybátyáim és nagynéném, az unokafivérem és unokanővérem az enyémtől különböző világban élnek, mert a dolgokat körülöttük nem értettem: tele voltak ismeretlen és sötét erőkkel, a régimódiság szagát árasztották.” (38. old. – Ahol a fordítót nem jelölöm, ott a szövegek saját fordítások. – Sz. I.) A Muravidék hasonló megjelenítése – a regényben és az idézett mondatokban már Muraszombat, a viszonylag leginkább városias település képe is élesen elválik a régió többi részétől – nem csupán a gyerek-főhős korlátozott szemléletének eredménye (a narrátor ugyanis saját, felnőtt szempontját is érvényesíti), hanem a térség hangulatából fakad: Muraszombattól keleti irányban egyfajta érthetetlen, archaikus maradványokkal terhes vidéket látunk a regényben.

Ha a muravidéki régió irodalmának fogalmát kiterjesztjük azokra a szövegekre, amelyek a térség történetéből és szellemiségéből merítik anyagukat, akkor azt mondhatjuk, hogy a legátfogóbb képet Kajetan Kovič (1931) *Utazás Trentóba* (Pot v Trento) (1994) című regénye adja. Látni fogjuk, hogy a nem muravidéki származású, de szövegeikkel a térséghez kötődő írók mindegyike kapcsolódik valamilyen egyéb módon a régióhoz. A terület hermetikus jellegét és mítoszképző erejének gyengeségét jelzi, hogy nem tudunk olyan szövegekről, amelyek a szerző személyes érdeklődése vagy érintettsége nélkül születtek volna – a folyamat ellenkezőjére azonban számos példát hozhatunk: több regény élményanyaga kapcsolódik be az elsősorban borgesi ihletésű metafikciós terek rendszerébe. A térség legendáriumának megteremtésére a muravidéki magyar irodalomban történtek kísérletek, ilyen Szunyog Sándor (1942–1998) verseiben a Halicanum motívumrendszere, amellyel Szunyog Lendva (a magyarok által lakott térség központja) és környéke lírai arculatát rajzolta meg.

Kajetan Kovič *Utazás Trentóba* című regénye kettős értelemben vett utazást tartalmaz, hiszen főhőse egyrészt bejárja a térség számos pontját, másrészt ez az utazás az időben is megvalósul. Az *Utazás Trentóba* földrajza azt jelzi, hogy a könyv főhőse, Franc M. afféle regionális világpolgár, aki otthonosan mozog a Friulitól a Monarchia Vas megyéjéig terje-

dő vidéken. Útjaira azonban nem mindig saját elhatározásából kerül sor, sorsát a katonai behívók éppúgy irányítják, mint a szerelmek vagy a megélhetés kényszerei. A pikareszk szabályai szerint a főhős kalandjai a mellérendelés elve alapján következnek egymás után, kapcsolatukat a véletlen és a hős elhatározása egyformán határozza meg. Az *Utazás Trentóba* ebben az értelemben több is és kevesebb is egy kóperegénynél, hiszen szerkezetét éppen a nagytörténelem és a személyes sors metszéspontjai határozzák meg, epikai törvényeit egyfelől a mindenkori történelmi események, másfelől az egyszemélyes mítosz fordulatai alakítják. Kovič mélységesen hisz mindezen történesek szerves mivoltában és dokumentálhatóságában, viszonyát hozzájuk a regényvilágban való személyes szerepével hitelesíti.

A *Jelenetek Franc M. egyszerű életéből* alcímű szöveg családregegyként is olvasható, noha központi alakja természetesen Franc M., de elődeinek és leszármazottainak arca is felvillan benne. Éppen ez adja a regény egyik legfontosabb rétegét, az a kérdés ugyanis, amit a narrátor több oldalról közelít meg: hogyan nyílt meg a múlt, milyen anyaggyűjtői módszer és mesélői viszonyulás teheti lehetővé, hogy érvényes, ugyanakkor tagolt, tehát szórakoztató történetté formálódjon. Miként érhetők tetten a múlt történései, miféle szemlélet rendezi ezeket epikai alakzatokká? – ezek Kajetan Kovič könyvének alapproblémái. Az *Utazás Trentóba* ebben az értelemben a dokumentum és a mítosz erővonalai mentén halad, és ez a két elv éppúgy meghatározza az írói módszert, mint a narrációs technikát. A folytonosság és a lezárt legenda kettős kódjával működik ily módon a regény, ez adja egyfelől hitelét, másfelől bensőséges jellegét: „...a részvétel erősebb kötőerő, mint a látvány” – olvashatjuk egy helyen mintegy arra válaszul, hogy vajon a szerző-narrátornak milyen kötődései vannak a mű világához. (Itt és a továbbiakban Körtvélyessy Klára fordításában idézem. – Sz. I.)

A könyv ezért egy másik értelemben is kettős utazás leírása, hiszen meséjének Franc M. élete éppolyan hangsúlyos része, mint Franc története megírásának folyamata. Az író figurája köti össze ugyanis a letűnt kort a jelennel, a mindörökkre megfakult emlékeket a szemtanúk tanúságtételével. Két, egymással a könyv több pontján összefonódó szálról van tehát szó, az egyik a főhőshöz tartozik, a másik pedig a mesélőhöz, akitől azonban a szerző a könyv bevezetőjében elhatárolja magát.

Az *Utazás Trentóba* meghatározó pontja Franc és Enrica szerelme – éppen ez a fiataalkori szerelem a fent említett kettős utazás kerete és ürügye, hiszen Franc M. bonyodalmas sorsában ez azon kevés mozzanatok egyike, amelynek egyszerre van epikai és tapasztalati hitele. „Enrica volt regényem egyetlen olyan alakja, akit a könyv írása közben elevenen láttam. Csakhogy melyik Enricával találkoztam? Változatlanul azzal, aki 1916-ban volt, vagy csak az 1933-ból valóval? Vajon találkozásunk nem újabb bizonyíték arra, hogy az élet nem lehet egyenlő az irodalommal, hogy mindenfajta írás, még ha nem is az író fantáziájának gyümölcse, szerzője látomásából született?” – olvashatjuk a regény zárásában (346. old.). Enrica alakjában találkozik személyes élmény és dokumentum, viszonylagosság és tapasztalat. Ezekből a forrásokból táplálkozik Kovič műve: a regény narrátora számos írásos anyagot áttanulmányozott, meghallgatta továbbá a család tagjainak és a hősével kapcsolatba került embereknek a történeteit, de maga is igyekszik további információkat beszerezni. Ezért az erős mesélői jelenlét, ez okozza a narrátor megsokszorozódását, hiszen a rendelkezésre álló anyagot több szempontból értékeli. Gyerekkori énjével ugyanis másként látja a dolgokat, mint íróként; ebben a szerepében egyébként nem tud függetlenedni attól, hogy maga is a regénybeli család és a tágabban értelmezett közösség tagja. A narrátor a könyv több helyén krónikának, másutt „adatgyűjteménynek” mondja a regényt.

A regény látóterébe kerülő három nemzedék közül tehát a Franc M.-é a leghangsúlyosabb, Franc életét pedig a Monarchia rendje, majd széthullása határozza meg. Ilyen értelemben az *Utazás...* a Monarchia regénye is, Franc pedig sorsával, utazásaival, nyelvtudá-

sával és minden egyébbel a Monarchia metaforikus alakja: „Hol van most Franc?, kérdeztem magamtól. Még mindig életrajzára vár? Vajon gondolta volna, hogy életének a legmélyére is behatolok? A fájdalomig? A szépségig? A korai álmokig? És végül a kései emlékekig? Talán azért választott engem, mert tudta, hogy akárcsak ő, én is az általa ismert öt nyelven igent mondok az életre, hogy a nem helyett mindig azt fogom válaszolni, hogy da, ja, ano, igen és si, és hogy leereszkedem lelke legmélyére, a legrejtettebb zugba, amit Trentónak is nevezhetünk” (347. old.).

„Szlovénia tyúkfejébe” – ahogy a Muravidéket a térkép által mutatott formája alapján szokták nevezni – Franc 1930-ban költözik a családjával. A regény elsősorban a terület vallási, nyelvi és etnikai (a szlovén és magyar lakosságon kívül a cigányok és a horvátok alkotnak itt jelentős csoportot) különbözőségét ragadja meg. Az itt élők alkalmazkodóképessége és életereje az, ami valamiféle lélektani közösséget teremt: „Tíz év telt el az új állam megalakulása óta, de az innenső vagy a túlsó parthoz való tartozás [A Muráról van szó – Sz. I.] még mindig egy bizonyos magatartást diktált” (217. old.).

A Muravidék esztétikailag alakított rajzának egyik meghatározó vonása a kiúttalanság, a tárgyaltalan félelem és a veszélyérzet. Ez a hangulat uralkodik az élményanyagát a Mura túlsó (jobb) partjáról, Prlekijából merítő Vlado Žabot (1958) regényeiben, elsősorban a *Volčja noč* (Farkasok éjszakája) (1996) címűben. Hasonló ábrázolási hagyományt követ Feri Lainščeknek (1959), a muravidéki kortárs irodalom talán legnevesebb és legsokoldalúbb képviselőjének számos munkája. Lainšček a 80-as évek elején kezdett publikálni, de nem tartozik az ekkoriban tekintélyt szerző Nova revija című folyóirat köréhez. Nem annyira irodalmi csoportosulásoktól és áramlatoktól való függetlenség jellemzi, hanem az ezekhez való sokszálú kapcsolódás. Muraszombatban kifejtett kiadói, irodalomszervezői és folyóiratszerkesztői tevékenysége (a *Separatio* című lapról van szó) teszi az északkelet-szlovéniai szellemi élet egyik meghatározó alakjává. A rábavidéki szlovéniséggel fenntartott kapcsolatainak eredménye a Milan Vincetičsel (1957) és Milivoj Rošsal (1959) közösen, Szentgotthárdon megjelentetett prózakötet, a *Srebrni brejg – Srebrni bereg* (Ezüst part) (1995). Hasonlóképpen nyelvjárásban íródott egyébként Milan Vincetič *Šift v idini – Parnik v ajdi* (Gőzhajó a hajdinában) (1999) című könyve. A lokális tudat izgalmas megnyilvánulásaiként említhetjük továbbá a rábavidéki szlovén nyelvjárásban megjelenő sajtót.

Feri Lainšček kötetei közül kiemelhetjük a magyarul is megjelent *Akit a köd hozott* című regényt (Ki jo je meгла prinesla) (1993) és a *Vankoštancot* (1994). Az előbbi a bibliai végítélet parafrázisát adja, miközben a végső kataklizmát a világ alapállapotaként, állandó jegyeként mutatja be. Az özönvíz után megmenekült Mokuš nevű falu lakóinak sorsát mindörökre megpecsételik azok a bűnök, amelyek alól semmiféle szenvedés nem ad feloldozást; ezek közül a bűnök közül metaforikus értelmet kap a pap törvénytelen, vak gyerekének története, akit az anyja a templom küszöbére tesz – a gyerek azonban nem lesz kiválasztottá. A regény az idők archaikus rétegeinek maradványait nemcsak a szereplők lelkében kíséri meg kimutatni, hanem magában a természetben is: a tájat a žabotihoz hasonló mocsári hangulat üli meg. A *Vankoštanc* sötét groteszkje a szlovén nyelvterület másik, karintiai peremén alkotó Florijan Lipuš (1937) szövegeivel tart kapcsolatot. A térség metaforikus jellemzését adja Lainšček *Raza* (Repedés) (1986) című regényének egy mondata: „Európa lábtörlője, amit ráadásul senki sem használt.”

Lainšček helyét a szlovén irodalmi életben jelzi, hogy 1991-ben *Namesto koga roža cveti* (Akinék a helyén virág terem) (1991) című regényével elnyerte a Kresnik-díjat, amelyet az adott év legjobb regényének ítélnék oda. Irodalmi munkásságáért 1995-ben vehette át a Prešeren-díjat. A *Namesto...*-ből Andrej Mlakar rendezésében *Halgato* címmel muravidéki roma amatőrszínészek részvételével film is készült, amely a regény nyomán egy szerelmi történetet dolgoz fel. A film dialógusainak nyelvi megformálása (Branko Šömen munkája) körül vita robbant ki azért, mert a kópiákat irodalmi szlovén feliratokkal látták el.

Regionális tartalmak egészen más narratív szerkezetben jelennek meg Lainšček *Trik z urvijo* (Kötéltrükk) (2001) című regényében és Milan Vincetič néhány munkájában. A *Kötéltrükk* fikciós tere pontos körvonalakkal rendelkezik: Varsó és a Pannon síkság között helyezi el a szerző azt a történetet, amelynek idő- és történelemfelettségét éppen a Muravidék megkövült viszonyai adják. A többi szövegben tehát perifériaként, a világ végeként megjelenített térség itt az elbeszélői energiák központjává válik, bár a mítoszalakítás gesztusai nélkül. Az egyetemes viszonylagosság világában így válik ez a tér vonatkozási ponttá, ahogyan azt Džev, a regény egyik főhőse megfogalmazza.

A muravidéki magyar nyelven születő irodalomban valószínűleg éppen ezen a ponton találhatjuk meg a muravidéki regionalizmus egyik jellegadó elemét, olyan erőközpontját, ami a térség egységesen értelmezett irodalmát meghatározza. Az a térség, amelyet a centrum (Közép-Szlovénia, a főváros) felől nézve Prekmurjének, Murántúlnak neveznek, az ország egyik legkevesbé ipariásodott és városiasodott területe, amely szervesen alakult ki, és noha számos megkülönböztető jeggel rendelkezik, önmeghatározási nehézségekkel kell szembenéznie. A mai Muravidék etnikai-nyelvi-kulturális arculatát a folyamatos érintkezések és elvándorlások mellett három nagyobb – gazdasági és politikai indíttatású, tehát több esetben erőszakos – lakosságcsere is alakította, ami a politikai-geográfiai keretek bizonytalanságán túl az átmenetiség állandósult érzését váltja ki a szerzőkből. A muravidéki magyar írók szemléletének középpontjában Lendva és a Lendvahegy áll. A magyar nyelv közösségmegtartó és -erősítő szerepe mellett a hely és az ahhoz való viszony határozza meg a szerzők tájékozódását. A szlovéniai magyar irodalom helyzettudatának meghatározó eleme tehát az egyébként jelentésekben gazdag térség, és csak másodlagosan az anyanyelv. A magyar nyelv szerepe egyébként ritkán tematizálódik a szövegekben. A helyről mint átmeneti állapotok és peremhelyzetek összességéről alkotott vízió szoros rokonságot mutat a szlovén szerzőkével: „Huzatos hely, vad hordák / tanyája” (Bence Lajos, 1956); „Utak kereszteződnek / Pannónia szívében, / szlávok és avarok, / kelták s hadat üzenő rómaiak keresik az utat...”, „Gyepűvidék, senkiföldje” (Zágorec-Csuka Judit, 1967). A magyar és szlovén nyelven születő muravidéki irodalom képviselői és szövegei között azonban annyira esetleges és gyenge a kapcsolat, hogy közvetlen hatásokról alig beszélhetünk. A nyelvek közötti átjárás termékének tekinthetők az *Összhang – Sozvočje* című kétnyelvű kötetek, amelyek az ausztriai szlovén írók részvételével az alpokalji regionalizmus körébe kapcsolhatók, valamint ilyen Zágorec-Csuka Judit új, szlovén nyelvű verseskötete.

A muravidéki érdekltségű szlovén nyelvű irodalom egyik legnagyobb teljesítménye Milan Vincetič *Obrekovanje Kreča* (Kreč megrágalmazása) (1995) című novelláskötete. A novellák egységét a címükön (*Kreč meghódítása, Kreč elsötétülése, Kreč elárulása, Kreč megváltása* stb.), valamint a baljós jelentéseket hordozó helyszínen kívül a záró *Nyereményjáték* adja meg, amely tulajdonképpen egy keresztretjtvény. A kötet egésze, azon kívül, hogy Borges apokrif lektori ajánlólevelét tartalmazza, a dél-amerikai író egyik fiataalkori útiélményére játszik rá, így teremtve meg a Galíciától a Pannon síkságig húzódó fikciós teret. A falu egyszerre látomásos és antimitológikus meséjének legerősebb motívuma, „kötőanyaga” a mész: a mészhez kapcsolódik a falu eredeti neve, mésszel szórják be a polgármester holttestét, ezzel festik le továbbá 1945-ben a magyar feliratokat. Kreč a kötetben a reflektálatlan ösiség világaként mutatkozik, amelynek törvényszerűségeire a történelem mint magyarázóerő nem alkalmazható – Tobias Cak, a helyi „lángész és frenológus” megkérdőjelezi a nemzedékek közötti vérszerinti kapcsolat meglétét is. A történelem előtti és nélküli faluban a munka nem vesztette el a szakralitással tartott kapcsolatát, ugyanilyen jellege van a nemiségnek, de az ember-medvék cirkuszi előadásának is, például a *Kreč elsötétülése* című részben. Ugyanakkor ironikus fénytörésben szüremkedik be a szövegbe néhány muravidéki történés, ilyen az a „vend oklevél”, amit a polgármester

1941 júniusában aláír. Ezek az időpontok azonban nem nyújtanak valódi fogódzót, hiszen történelmi hitelük nincs. A novellák ideje az örök viszonylagosságé: „Két nappal később a padlásról összeszedett egy hat évvel azelőtti naptárt. Elbűvölte a tizenkét akvarell tájkép, amelyeket szenvedélyesen átfutott anélkül, hogy letörölte volna róluk a port; a fűzfák, a három derűs hegyi napfelkelte, az eltűnt iránti határtalan nosztalgia kapóra jött neki. Hát még a bejelölt dátumok. Hogy ezek Rina biztonságos vagy termékeny napjai voltak-e, arra nem emlékezett, ám mindenképpen az asszony keze nyomát viselték. Amikor a naptárt szögre akasztotta, amely alatt még felismerhető volt az esküvői fényképük helye – a fényképet valami vándor fényképész felnagyította, és viola, rozmaring meg szulák arabeszkjével díszítette –, beleszúrta egy évszámba, amely a retusálás miatt (Rina kétségtelenül elszámította magát) csaknem eltűnt. A dátumok is megegyeznek – állapította meg elégedetten, és kihúzta a zsebéből a zsebnaptárját, amelynek fedőlapján pornográf karikatúra volt látható.” (34. old.)

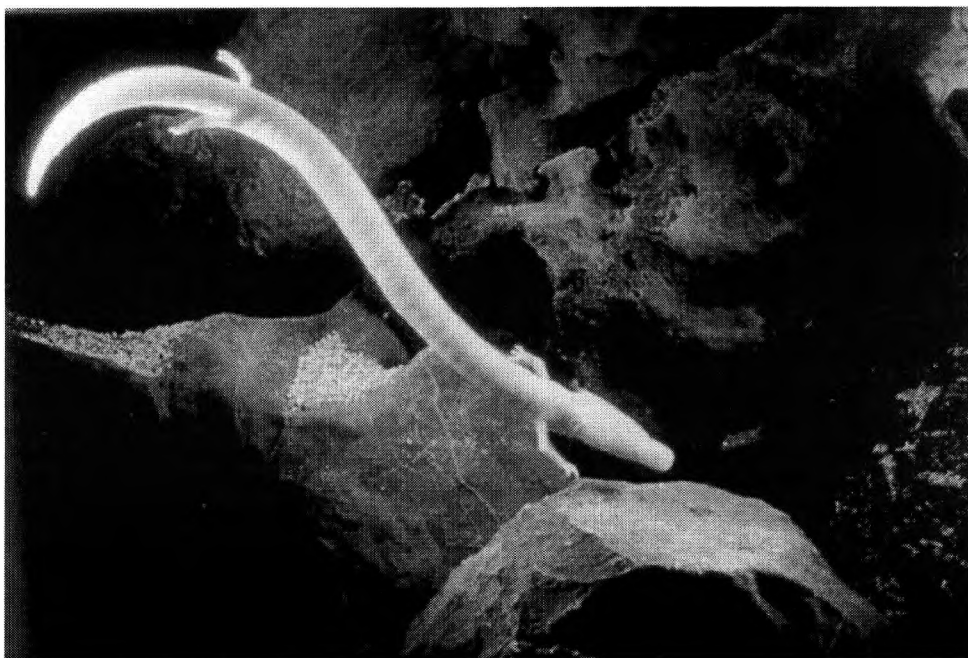
A novellák egyszerre rímelnék a krisztusi szenvedéstörténet állomásaira és a teremtésre, az alábbi hely pedig a kinyilatkoztatást parodizálja: „Az ötödik nap délután az Isten megteremtette a medvét a medvehúsból, kedves kreči polgártársaim, üvöltött bele egy rozsdamentes, ütött-kopott tölcserbe, talán egy autódudába...” (21. old.) Valamiféle tagolatlan „előnyelv” megteremtésének kísérletét találjuk abban a feladványban, amely az eszkimó szó megfelelőjeként orosz szóalkotási eljárás segítségével hozza létre magyar elemekből a „hidem” – tulajdonképpen „hideg ember” szót. A befejező szöveggént közölt, a kötet novelláinak rejtélyeit fogalmi megközelítésekkel feloldó feladvány motívumkészlete nem fedi le a novellákét, ami a teljes szövegnek további értelmezési lehetőségeket ad.

A régió kortárs képét, földrajzát és külső kapcsolatrendszerét teremti meg Feri Lainšček *Petelinji zajrtk* (A kakas reggelije) (1999) című regénye a dolog legprofánabb értelmében: a regényben szereplő diszes társaság tagjai Szombathelyre és Zalaegerszegre járnak autóalkatrészeket vásárolni, egyéb üzleti ügyeiket Varasdon intézik, a nagyvárost pedig Maribor jelenti számukra. A leginkább parodisztikus figura Batistuta, a muraszombati gimnázium filozófiatanára, akit hol a barátnője, hol a családja rak ki ideiglenes lakásaiból. A szöveg meghatározó vonatkozási pontját és idézetbázisát egy Severina nevű popcsillag horvát nyelvű slágerei alkotják; az énekesnőt Malačiči, az „egy férfi – egy zenekar kombinációjában” fellépő vendéglősi zenész és Lepec (Szépfíú) közvetíti ki a muraszombati közönségnek – az utóbbi figura menedzser, lánykereskedő és focistaközvetítő. Lainšček a regényben olyan mesélői magatartást valósít meg, amely lehetővé teszi az autójavító és -kereskedő szubkultúra nyelvi ábrázolását.

Befejezésül két olyan regényről, amelynek gazdag muravidéki és magyar vonatkozásai is vannak. Ernest Ružič (1941) munkásságával költőként és újságíróként is kapcsolódik a Muravidékhez, szerepelt az *Összhang* című antológiában 1989-ben. *Violični dim* (Lila füst) (2001) című regénye az olyan típusú törekvések kudarcát képviseli, amelyek egy bizonyos tárgyi világot, helyszínt, utalási rendszert, kultúrkört kísérelnek meg felhasználni, a megidézett világ (és alapvető elbeszélői technikák) ismerete nélkül. Magyar életrajzzal rendelkező, a regény szerint szlovénul nem értő debreceni egyetemi oktató (vajon szükséges-e ennek hitelesítéséhez a magyar „kisdoktori” fogalmát lábjegyzetelni?) főhőse a következőképpen gondolkodik felesége terhességéről a regény 174. oldalán: „Még ha a mi nyelvünk (tudniillik a magyar – Sz. I.) ismerné is a kettes számot (tudniillik ahogy a szlovén – Sz. I.), akkor is többes számban beszélnék, hiszen Andreával meg vagyunk győződve róla, hogy immár hárman vagyunk.” Problematikusnak látszik továbbá a regény egészében egy egyes szám első személyű és egy narrátorhoz tartozó szövegtest összekapcsolása csakúgy, mint Kajetan Kovič itt is idézett regényének egyik, Szabó Dezső-i hangulatú részletére való rájátszás.

Zdenko Kodrič *Barva dežja* (Az eső színe) (2000) című regénye bekerült a 2000. év Kresnik-díjának utolsó körébe, ahol végül Drago Jančar kapta az elismerést. *Az eső színe* elismerő fogadtatása elsősorban annak volt köszönhető, hogy a regény érzékenyen ragadta meg Ludvik Vrečič (1900–1945) muravidéki származású festőművész emberi és alkotói pályafutását. A regény művész-történetként olvasható egy olyan alkotóról, aki, noha két országban (Magyarországon és Szlovéniában) volt ismert, nem érvényesülhetett sehol; másik vonulatát pedig Ludvig-Lajos és Sándor barátsága alkotja. Sándor figuráján keresztül Kodrič bemutatja a 20. század első évtizedeinek olyan törekvéseit, mint a modern török állam létrejötte vagy a magyar Tanácsköztársaság – Sándor ugyanis politikai kalandor, anarchista és feltaláló, aki mindezen események megfigyelője és résztvevője. A regény központi motívuma az az óra, amelyet a regény elején egy orosz katona elvesz a festőművésztől, hogy aztán a történet végén megölje miatta.

Lajos kiállítása Ljubljanában nem aratott sikert, pedig a kor meghatározó egyénisége, Rihard Jakopič műtermében, az ő gondoskodása mellett dolgozhatott. A regény mikrofiliológiai pontossággal mutatja be a tárgyi környezetet csakúgy, mint a festő emberi és művészi harcát, amelyet egyre szűkülő mozgástérben vívott: „Az ötödik oldalon elolvas egy címet: *Képek a Muravidékről*. Bizonyos A. G. ír a kiállításáról Rihard pavilonjában... Fenyegető felhők a komor mező felett, fekete, félelmetes fák a derűs mező előterében. Fekete árnyak a házak között, csak cigányok ülnek az árnyékban. Ha csokor virágot fest, a háttér akkor is fekete és barátságtalan, mint a történelem, amelyből kiszakad a szabad Muravidék...” (221. old.)

Az egyik szlovén nemzeti jelkép, az „emberhal”, azaz vakgöte (*Proteus anguinus*)

Milivoja feltámadása

Ha a térde elzsibbadt volna, ami az utóbbi időben gyakran előfordult, Aldy az első fán végzi. A gumik sivítottak, a motor felbőgött, a bibliobusz hátsó része majd leszakadt. Még szerencse, mormogta, mielőtt az ajtót kinyitotta, hogy a könyvek a helyükön maradtak, az ördög se tudta volna őket újra ábécérendbe tenni.

– Nem tudja, hogy... – sziszegte, és komoran a volánnak dőlt.

– De tudom – hallatszott az apáca összeszorított ajkai közül –, de...

– Csak az iskola előtt állunk meg, nővér, maga pedig elem ugrik egy ilyen veszéyes kanyarban – húzta össze Aldy a szemöldökét.

– Értse meg, uram – ellenkezett az apáca –, épp hogy elkaptam magát...

Aldy végigmérte: az apáca körülbelül harminc lehetett. Az arca még sima, bár gondosan eltakarta. Festéknek, krémnek semmi nyoma. A bőre egy árnyalatnyit parasztosan vöröses. Erős szemöldöke van és apró anyajegy a tokján.

– Nem bánom, nővér... Igyekezzen, mert nagyon feszített az órarendem, azaz a menetrendem. Minden percem drága...

– Ne aggódjon, uram, tudom, hogy nem volna szabad...

Anélkül, hogy lehajtotta volna a jobb oldali ülést, az apáca benyomult a könyvespolcok közé. Aldy a visszapillantóban figyelte, ahogy minden könyvet különös tisztelettel megforgat, úgy tűnt, inkább tapintja, mint nézi őket, inkább a súlyuk alapján értékeli, mint a címek szerint, amelyek miatt a prioritásra a fejét csóválhatja, esetleg olyan patáliát csap, hogy beleremegnek a kolostor falai.

– Hiszen érti, uram... – felelte a szeme, mely Aldy nevét betűzte a fémlemenzen, amikor letett elé egy tekintélyes csomag könyvet.

– Köztünk marad, nővér – előzte meg –, de legközelebb...

Egy pillanatra találkozott a tekintetük. Biztosan álmodom, gondolta Aldy, ez a nő, ez az apáca biztosan látomás, vagy olyan kísértet, mint amilyenről olvastam valahol – a szerzőket szívesen elfelejtette –, amelyik egy szellemasszony alakjában jelent meg valami alagútban. Talán maga az Isten küldte az apácát, elébefújta a tenyeréről; ezt az apácát, akinek nincs illata, és félénken pillogat, bocsanatot vagy feloldozást várva, amit ő nem tud megadni.

– Minden héten ugyanabban az időben, nővér...

– És ugyanazon a helyen, Aldy úr, Isten színe előtt ígérem, hogy egy percet sem fogok ellopni magától...

Szinte dühösen dobálta a könyveket nagy, fekete táskájába.

– Egy hétre untig elég lesz...

– Milivoja – hajolt a férfi füléhez –, ezt írja a számítógépbe, Milivoja...

– Milivoja? – szóttagolta csodálkozva.

– Ezt írja be, a nevünket, tudja, nem magunk találjuk ki. Hát akkor, kedves uram, az Isten adjon magának erőt – tette hozzá, és a kezét nyújtotta.

Milan Vincetič (1957) költő, író. Prózakötete *Divan* címmel 1983-ban, novelláskötete *Obrežovanje Kreča* (Kreč megrágalmazása) 1995-ben jelent meg.

Néhány pillanat múlva csak egy himbálódzó fekete táska maradt belőle, amellyel az ágakat csapkodta félre, amelyek, legalábbis Aldynak úgy tűnt, szinte ravaszul a nyomában leselkedtek még azután is, hogy gondolatban elismételte az apáca szokatlan nevét, amelyet nyilván a völgy komor csigaházként megbúvó kolostorában vett fel.

Aldy egész éjszaka gyötrődött. Reggel felé egy pillanatra elbóbiskolt, aztán valami hirtelen felijesztette.

– Úristen, Aldy, orvoshoz kell menned! Egész éjjel hánykolódtál.

A függönyön keresztül áttört a nap. Mint a tojássárgája, én meg szédülök a világoasságtól, mormogta magában, és lenyelt egy aszpirint.

A felesége ezalatt a konyhában zörgött. Tisztán hallotta a sistergő teafőzőt, amit egy jó másfél évtizeddel ezelőtti kijeви utazásuk alkalmával vettek maguknak. Az ajtónyílásban kirajzolódott az asszony alakja, néha feltűnt színes köténye, amit Aldy a leginkább gyűlölt, különösen, ha pizsamára kötötte fel. Egyébként az asszony a korához képest jól tartotta magát, a két spontán vetélés és a kegyetlen császármetszés, igaz, nyomot hagyott rajta, de az arcát valahogy megkímélte. És a haját is, amelybe legelőször szeretett bele. Aldy, a könyvtáros, megrögzött álmodozó volt. Nem csak azért, mert vonzódott a szépirodalomhoz, miközben az iskolatársai a műszakira meg az orvosira hajtottak – ez a talaj fölötti lebegés, amely gyakran kínzó kívüállásba csapott nála, a titokzatosság árnyékát vetette rá.

– Talán egy kis teácskát, Aldyka – hallatszott a konyhából.

A legjobban az asszony becézgetéseit utálta, amelyekkel a kislányukat is elkenyeztette.

– Inkább tyúkleveskét, Cirilka – csicseregte gúnyosan, és a fal felé fordult.

Szó szerint az orrlukában érezte a gyomrát. De ez nem az az undorító szájszag a gyomorégés után, nem, valahonnan a tudatalattijából tört elő a bűz, aminek nem ismerte a forrását.

– Hogy vezethetnél így, Aldy, hiszen lázas vagy... Inkább...

– Maradj a könyvtárban, azok között a penészes polcok között, mondd mindjárt. Tudod egyáltalán, drágám, hogy a könyvek mindenféle betegséget terjesztenek? Úgyhogy kesztyűs kézzel kellene hozzájuk nyúlni, nem pedig simogatni őket, mintha szentek lennének. Tudod egyáltalán, hogy hol hentelegnek velük, hogy a vécében meg a kazánházakban lapozzák őket, összekenik lekvárral és...

Az asszony egyszerűen a szájára tette a kezét, és szemével a gőzölgő tea felé mutatott, amelybe belecsavart egy fél citromot.

Összeszűkült szemével Aldy tőkéletesen lestrapáltnak tűnt, mintha az éjjel ezer életnyit öregedett volna. Furcsa reszketegség költözött a szemébe, valami köd, ami egy perc alatt megtévelyíthatja.

– Már megint?

– Nem, Cirila, nem. Sehol senki, ha tudni akarod. Ami történt, megtörtént, öreg vagyok már ehhez. Kitomboltam magam, te is tudod. Volt valaha az a Betka, mindketten tudtunk róla, ma már ezer Betkica sem tudna visszatartani... Megvan az én...

– A te könyvbuszod, Aldy, a könyvbuszod – vágott vissza az asszony, és nekidőlt.

– Jó, a könyvbuszom, ha neked így tetszik – súgta, és ajkával beszűröcsölte a hajzuhatagot – inkább könyvtárbusz, hogy mindkettőnknek igaza legyen – helyesbített, és az asszonyt úgy magához szorította, hogy az csendesen felnyögött.

Aldy az első pillanatban úgy érezte, hogy véletlenül kandikál ki a haja az apácafőköthő alól. Valójában egy kis tincs illetlenkedett elő, amit a nővér idegesen visszatűrt.

– Képzelse – kezdte, mielőtt kinyitotta volna neki az ajtót –, egész idő alatt magára gondoltam. Vagyis inkább a nevére, nincs benne egyetlen naptárban sem...

A férfi végigmérte az apácát: biztos lassan szedegette össze ezt a mondatot.

– Az Aldy nagyon ritka név – kezdte bizonytalanul, miközben a nő a polcok között keresgélt –, egy tévésorozatról vették a szüleim.

– Talán az is sofőr volt? – fordult oda kíváncsian az apáca.

– Nem, nem, kedves nővér, hm, nagyon különös ember volt, csak ne nevesen ki, tetőcserép-kopogtató volt a foglalkozása.

– Tetőcserép-kopogtató? Hát az meg milyen foglalkozás?

– Nagyon mulatságos, nővér. A film ugyanis egy tégláégetőben játszódott, és ennek az Aldynak az volt a dolga, hogy egy gumikalapáccsal kopogtasson meg minden cserépet a futószalagon.

– És ez a derék Aldy volt a szülei példaképe? – villant meg a szeme.

– És tudja, mi lett belőle a film végén?

Az apáca nagy csomag könyvet szorított a melléhez. Csupa szerelmes regényt. Nem ócskaságokat, hanem afféle elalvás előttre valókat.

– Ezekben nem talál ilyen Aldykat, mi? – nézett az apácára.

– Még mindig nem mondta meg, mi lett belőle a sorozat végén – kötötte az ebet a karóhoz a nővér.

– Nem fogja elhinni: zongorahangoló.

– Aki a végén boldoggá tesz egy kékvérű nőt, és az csak őmiatta szereti meg Bachot és Sosztakovicsot – az apáca elfintorította az orrát, mint egy tinédzser.

– Ilyesmi ezekben a regényekben történik, nővér – vágott vissza Aldy.

Az apáca elvörösödött, és arrébb lépett. Ruhája redői között kirajzolódott az alakja. Még tartja magát, futott át Aldy agyán, a teste kétségtelenül nem kislányos, mondta ki kis híján fennhangon, éjszakánként, amikor tikokban olvassa ezeket a történeteket, nyilván elbódítja a bűn, amelyet Jegyese, a Megfeszített és Áldott kétségtelenül megbocsát.

– És mi van, ha ezt az egész történetet egyszerűen csak kitalálta, Aldy? – törte meg a csendet a nővér.

– Egy hét múlva ebben az időben, ugye? – emelte fel Aldy a tekintetét, miközben a nővér méltatlankodva szedte össze a könyökével ügyetlenül leverte könyveket.

Cirilának átkozott orra volt: már az ajtóban észrevette, hogy Aldy túl sokat ivott. A bekapcsolt televízió előtt szendergett a karosszékekben. A lábát feltette az asztalkára, és vidáman horkolt.

– Már csak az hiányzott, hogy mustárral kend össze a szőnyeget, Aldy, és a heverő alá szórd a kolbászt, te disznó!

Aldy mintha nyílvessző járta volna át: a füle zúgott, a tarkója szárazon pattant.

– Űristen, hol vagyok? – meresztette ki a szemét, majd talpra ugrott.

– Na hol, a legelőn – emelte fel a hangját az asszony, és átlépett egy üveget. – Azt hiszed, átverhetsz? Azt hiszed, nem tudom, miért játszod meg magad? A ma-

dárka taktikát váltott: elhitette magával, hogy az asszony azt gondolja, a szesztestvérekkel volt, és nem annál a cefkánál, akiről már a verebek sem beszélnek!

Ugrándozott Aldy szeme előtt. Mintha egy kartonfigura lenne. Mintha csak a rikácsoló hangja hallatszana valahonnan, amely összefüggéstelen szavakat és még összefüggéstelenebb mondatokat dobál a felszínre.

– Hihhi, asszonykám, nem az a bűn, ami bemegey a szájba, hanem ami kijön belőle...

– Honnan hirtelen ez a nagy okosság, he? – vágott közbe Cirila.

Aldy egy pillanatra elbizonytalanodott. Majd szinte magától felkőnyökölt.

– Hehe, asszonykám – fordította el a szemét –, nem fogod elhinni, kit fojtanék meg még előttem... Kit, kit, hát az őreget, aki rám ragasztotta ezt a röhejes nevet! Hidd el, azokon az isten háta mögötti vidékeken, ahova betérek a verdámmal, bárki belém köthet ezért, az iskolásokról nem is beszélve, akik...

Ösztönösen a melléhez nyúlt, azt gondolva, hogy nem vette még le a fém szolgálati jelvényt.

– Ezért gondolsz ki magadnak mindig új történeteket, Aldyka – fogta vissza a hangját az asszony.

A férfit elöntötte a forróság, de leküzdötte.

– Arra a tetőcserép-kopogtatóra gondolsz, mi? Azt hiszed, hogy az ujjamból szoptam? Az ördögbe is, megmutatom azt a filmet! Aztán az öregemet rángatom elő, hogy könnyebb legyen meggyónnia...

A részegsége láthatóan elszállt. Mozdulatai összeszedettebbek lettek, a szeme azonban égett.

Mielőtt magához tért volna, beledugta a fejét a mosdókagylóba.

– Hihhi – vihogott –, el se tudod képzelni, kinek adtam be ma azt a mesét a filmbeli Aldyról!

Majd újra émelvegni kezdett.

– Hehe, egy pingvinnek, kedvesem, egy kis pingvinnek, az agyad eldobod... – vigyorgott, mint a telihold, pedig a fejét beverte az ajtóba.

A jeges víz sem segített rajta.

– És tudod, mi volt a neve, asszonykám? Milivoja – szótagolta hahotázva. – Mi-li-vo-ja...

Az utolsó, amire emlékezett, a köd volt. Olyan, aminek a szélei nyálkásak. Sisteregve költözött a koponyájába, ehhez képest a másnaposság csupán ártatlan nátha.

Milivoja csak a harmadik megálló után érkezett meg. Ráadásul el is késett. De nem úgy tűnt, mintha kifulladt volna. Biztosan távolról leselkedett utánam, villant át Aldy agyán, vagy a priorissza szagolt ki valamit. Egyik éjszaka biztosan észrevette.

– Nem, semmi olyasmi nem történt, Aldy, amire gondol, csak az ünnepek jöttek közbe... Nem, idekint észre se vették, de odabent... Hiszen érti... És ünnepek idején mindent szigorúbban vesznek...

Csak az arca volt egy kicsit sápadtabb. És a tekintetében nem látszott az a nyugtalanság, mint az első alkalommal. Az ajka néha finoman lebiggyedt, a keze is bizonytalan volt, amikor belenyúlt elmaradhatatlan fekete táskájába.

– Magával is történt valami, látom a szemén...

Aldy a földre bámult. Ez az apáca, ez a pingvin, ez a Milivoja nővér, akár a

keresztneve ez, akár a szerzetesi, ez az ördög szülötte. Ott bent, abban a cellában, ahol csak egy szekrény, egy priccs és egy fészület fér el, kimosták az agyát. Ezekkel a regényekkel vigasztalódik, amelyeket most rak a polcra.

– Higgye el nekem, ez az egész egy nagy hazugság, Aldy.

– Ezekben a regényekben, nővér...

– Nem, nem, általában gondolom, Aldy – emelte fel a hangját –, minden, amit magunk körül látunk és érzékelünk, ellentmond a józan észnek.

Az elhagyatott sarokban, a tejüveges vitrinben egy kávéstermosz várta őket.

– Jót fog tenni, nővér, elidőzünk itt egy kicsit. A menetrendet tizennégy naposra állítottam át.

Aldy megfigyelte, hogyan emelte fel a csészét. Ujjai finoman átfogták a porcelánt, és amikor először szűröskölt a kávéba, arcán élvezet tükröződött. Hallgatás költözött közéjük, kapcsolatot teremtett közöttük, az apáca összeszűkült szemmel figyelte a férfi állát és széles orrlyukát, amelybe szó szerint bekanyargott a pára.

– Ezek a regények tényleg egy kaptafára készülnek, Aldy, de nekem társaságot jelentenek. Az elmékedések és imádságok után balzsamként hatnak, úgy tűnik, bocsásson meg, mintha megszabadulnék a béklyóimtól, hogy egyszerűen rájuk bízhatom magam, hogy utazásba kezdek, amely...

Milivoja kissé lehajtotta a fejét, és elfújta egy szemtelen hajtincset.

– Zavarja? – szólalt meg Aldy lassan, és óvatosan félretolta a tincset.

Bár alig érintette az ujjbegyével, az apáca láthatóan megborzongott.

– Olyan gyorsan olvas, Milivoja nővér, hogy legközelebb le kell cserélnem az összes könyvet – próbált mosolyogni Aldy.

– Bocsásson meg – nyögött fel alig hallhatóan, és hirtelen felállt. – Még egyszer elnézést, Aldy, nem akartam...

A férfi nem értette, a másik miért kér bocsánatot: váratlan mozdulata nem kelthetett bűnös érzéseket. Udvariassági gesztus volt, amelyet gyakran tesznek a regényeiben. Vagy éppen emiatt.

– Bárhogyan is, nővér, egy hét múlva ugyanebben az időben, ugye?

Úgy bólintott, mint valami árnyék. A pingvinruha alatt magad is eltűnsz, nem csak a hajtincseid, Milivoja nővér, dörmögte Aldy a szakállába, és zavarában bekapcsolta az ablaktörlőt.

A videolejátszó ezúttal nem rendetlenkedett, különben rég a szemétben végezte volna. Cirilának egészen felderült az arca, mert a távirányító engedelmeskedett.

– Tiszta komédia, Aldy, ez a szerencsétlen tökfész, aki egész életében a tégláégetőkben kalapál... Hogy az istenbe találunk ki ilyeneket? – kelt ki magából az asszony.

– Hívd fel az anyósodat, majd elmagyarázza... – vetette oda Aldy.

Az asszony végigmérte: komor volt és elégedetlen, látszott, hogy a szeme sarkából sem figyeli a tetőcserép-kopogtatót, aki minden ütésnél mulatságosan fintorog.

– Kapcsold ki ezt a baromságot, Cirila – szisszent fel Aldy.

Az asszony szándékosan elengedte a füle mellett, és kávéját töltött.

– Képzeld, Aldy, amíg nem voltál itthon, végignéztam a filmet... Tudod, minden ekörül a kopogtató körül bonyolódik, mielőtt...

– Kívülről tudom az egész marhaságot. Eleget hallhattam minden este: Aldyka, Aldykám, belőled is nagy ember lesz, mint abból ott, a sorozatban...

– Aztán az Aldykám csak *busdriver* lett, akinek hátramenetben kell vennie az emelkedőket, nehogy a drágalátos könyvecskéi szétszóródjanak a padlón – sziszegte pajzánul Cirila, és finoman belepöckölt férje fülébe.

Az legszívesebben orrba vágta volna az asszonyt. Mit szívja itt a vérét? Ő se sokra vitte: az orvosi karrieréről szőtt álmai már az első évfolyamon összeomlottak. Másrészt szerencséje volt: a városi ambulancián soha nincs tülekedés, mindennap rengeteg ideje van a pletykára vagy egy kis likőrre az utca túlsó oldalán.

– Nézd, nézd, Aldyka – szögezte ujját a képernyőre az asszony –, ez a kretén negyedórája nem mozdul a helyéről... A végén belőle is vörösés téglaport őrlnek...

Majd eldőlt, úgy nevetett.

– Cirila, hagyd abba! – sziszegte, és belevágta a poharat a videóba. A kép egy pillanatra eltűnt, majd remegés futott végig a házon.

– Talán én vagyok az oka, Aldy! – kiáltott az asszony. – Én kapartam elő ezt az ostoba filmet, vagy te? – rikácsolt vadul.

Hirtelen mozdulattal lesöpörte az asztalkáról az italt, majd dühösen félrelökte a fotelt. Felkapott egy söprűt, és dühösen csépelni kezdett vele mindent, amit ért.

– Cirila – kiáltott fel Aldy –, az isten szerelmére, hagyd abba!

– Hagyd abba, hagyd abba! – rontott neki. – Hagyjam abba, he? De te nem hagyd abba azzal a szajhával! Azt gondolod, vak vagyok és süket? Mondd meg szépen – csaholta –, ki adta neked ezt a szart Aldyról, he?

– Na ki, na ki, Cirila?! A videotékából bányásztam elő! Ezer éve nem vette ki senki! Azt akartam, hogy szórakozzunk egy kicsit...

– Szórakozzunk, szórakozzunk – zokogta Cirila –, te már jó ideje szórakozol...

– Azzal a pingvinnel is csak vicceltem, Cirila – ölelte magához, és a füle mögé nyalt.

Az asszony egy pillanat alatt megenyhült. Beszipogta a könnyeit.

– Nézd, nézd, Aldy, a videó újra működik! Nézd, ezt a japán ketyerét az ördög sem pusztítja el – kacagott fel, mintha mi sem történt volna, és jó tíz percet előretekert a filmből.

– Még mindig kopácsol, Aldy – mutatott a képernyő felé –, és még mindig ugyanolyan ostoba képet vág...

– Mint néha mi ketten – súgta, és magához húzta az asszonyt.

– Vigyázz, vigyázz – motyogta Cirila –, nehogy eltörd a bordámat, nem vagyok pingvin...

– Dehogynem – cuppantott egyet a szemhéjára, és kipillantott a függönyön keresztül.

Az éjszaka amúgy is rendesen megnyúlt, legalább egy kicsit rövidebb lesz, gondolta, és önkéntelenül kikapcsolta a tévét.

Az apácákon a cipőjük a legszörnyűbb. A nővér is kitaposott férficipőt hordott. Olyat, ami a nők bokájából tuskót csinál. Olyat, ami hasábfá-szerűvé teszi a női lábat. Ráadásul, uramisten, az az ódivatú és az időjáráshoz túl vastag harisnya!

– Nincs mit tenni, Aldy – pihegte –, a főnökasszony majdnem elkapott. Átkutatták a cellámat, de én mondom, fölöslegesen csaptak ricsajt, pedig ott volt az orruk előtt...

Milivoja hangja egyre férfiasabbá vált. Nem válogatta meg a szavait. Időről időre az ablakra függesztette a szemét, mintha égi Jegyesét kérné, hogy ezeknek, ezeknek az övéinek ott lent, világosítsa meg az eszét.

– És tudja, hova dugtam a regényeinket? – csillant fel a szeme. – A legnagyobb feszületbe az imateremben. A szerzetesek, akik korábban a kolostorunkban laktak, ravaszabbak voltak nálam. A feszület hátfalába üreget vájtak. El tudja képzelni, Aldy?

Szinte látta maga előtt: az éjszakai csendben Milivoja, mint egy szellem, kilibben az oszlopok közül, hallgatózik, hogy az öreg priorissza hortyog-e már, feláll egy székre hogy elérje a könyvet, majd az alsószoknyája titkos zsebébe teszi.

– Magam varrtam, Aldy, nézze meg...

Mintha ezer éve ismernék egymást, szégyen nélkül emelte fel a felső szoknyáját. Aldy érezte, hogy előnti a vér a fejét, hogy sehogyan sem tudja elszakítani a tekintetét a titkos zsebről az alsószoknyán, amely alól átsejlett Milivoja fehér bőre.

– Rendben van, nővér – nyelt egy hangosat –, elhiszem magának...

A keze magától indult meg, és felhúzta a felső szoknyát a térd fölé. A nővér meg sem moccant, csak a felső ajka rebbent.

– Fel kell találunk magunkat, Aldy – sóhajtotta.

– Fel, fel, Milivoja – bólogatott.

Első ízben nem szólította nővérnek.

Kint alkonyodott. Két szeletre vágjuk, két szeletre a citromot, aztán belecsavarjuk a teába. Vitaminok, vitaminok, olvasta ki a nő szeméből, aztán eléje tett egy tucát regényt.

– Magának választottam, Milivoja. Ezeket kölcsönzik a leggyakrabban. Aztán megmondaná – emelte fel a szemét –, hol találta azt a visszataszító filmet Aldyról?

– Nekünk is megvannak a titkos csatornáink – válaszolt csendesen.

Egyszerű nőnek tűnt. Átlátott a ruháján: enyhén felhúzott váll és mell, kissé ráncos has, magasan keresztbe rakott lábak.

– Maga is egy filmhősről kapta a nevét, Milivoja?

Az apáca elmosolyodott. Szempillája alól a dévajság szikrája lobbant.

– Nem, nem, az én történetem egészen más. Nekünk ez most talán nem fontos. Vagy talán mégis? – biggyesztette el az ajkát, és kávé telt.

Nyilván nem is sejtette, hogy Aldy a kávéba kevert vodkával oldotta meg a nyelvét. És a mozdulatait. Ujjai szinte maguktól tapogatták ki a könyvköteget, mely lassan az elmaradhatatlan fekete táskába vándorolt.

– Á, semmiség, ennek a titkos szekrénybe kell mennie – mosolyodott el, és magasra emelte a szoknyáját.

Most volt a legmerészebb. A férfi talán a combjaitól szédült meg, ahogy finoman összedörzsölődtek.

– Majd elfelejtettem, Aldy, valamit hoztam magának! Ez is a titkos szekrényből való – mondta élénk pillantással.

Mielőtt Aldy magához térhetett volna, Milivoja egy műanyag pingvint állított a kis polcra.

– A kabalánk – csücsörítette az ajkát –, rugóra jár. Szépen odaragasztja a műszerfal fölé, jó társaság lesz, ha valami adódna – rakta oda a kis figurát, majd úgy megfricskázta, hogy néhányszor a szélvédőnek ütközött.

Amikor a kapcsoló felkattant, Aldynak elállt a lélegzete: a vörös fény valószínűtlenül tette a feleségét, egy pillanatra úgy érezte, valami vidéki bárba került. Cirila pedig, mintha mi se történt volna, bekapcsolta a zenét, és kihívóan ringatózni kezdett. Estélyi lebernyegén keresztül, amely mély sóhajtások között lecsúszott a válláról, kikandikált a melle, néha kivillant a köldökékszere.

– Csak kettőnk miatt – lehelte –, csak miattad, Aldyka, ugrottam be a szexshopba... Igen, igen – mondogatta inkább magának –, egy hónappal ezelőtt nyitották meg, és a kolléganőmmel, hiszen tudod, azzal a liba eladónővel nem tudunk nem bemenni... Megmondjam – emelte fel a hangját –, mit vett magának? Olyan bizgentyűt – villant ki a könyöke –, amelyik olyan viccesen surrog, és még spriccel is...

Ráadásul túl merészen volt kifestve. Cirila viszkít töltött, és közben észrevette, hogy a férfi tekintete lesiklott a mellei között.

– Csak nem vagy rám mérges, Aldy? – csücsörítette az ajkát kihívóan, a másik kezével pedig a férje inge alá nyúlt.

Aztán ügyesen félresiklott előle.

A levegő telítődött Cirila vágyaival. Mint aki teljesen kivetkőzött magából, áttetsző csipkebugyija majd szétrepedt, miközben a melltartója szerencsétlenül fennakadt a csilláron. Ezután ringatózva leült, és magasan keresztbe rakta a lábát. Kezével jelezte, hogy a férfinak közelebb kell jönnie, a fogával át kell harapnia a harisnyakötőjét, és lehúzni a harisnyáját.

Úgy tett, ahogy az asszony kívánta. Érezte a lába közének kipárolgását és a parfümöt a harisnyáján, érezte, ahogy megremeg a bőre és megemelkedik a melle, érezte, ahogy Cirila durván beletúr a hajába, amely ragadt az izzadságtól. Az asszony felkiáltott, mintha valami démon szállta volna meg, és odanyomta a nemi szervét az arcához. Valahonnan egy másik világból zene hallatszott, úgy tűnt, elkapja szenvedélyes mozdulatainak ritmusát, amelyeken az asszony többé nem tudott uralkodni.

Hunyorított egyet, és dühödten odébb lökte az asszonyt: mielőtt az a felborított asztalon keresztül hanyatt esett volna, elfordult, és eltakarta a szemét.

– Bunkó – sikított fel, és szedelőzködni kezdett –, tetves bunkó, fatökű, az vagy, vedd tudomásul. Találok magamnak valakit, most mindjárt, megyek és idehozom, hogy lásd, hogyan kefél egy igazi férfi...

Amit csak ért, mindent a levegőbe hajigált, Aldy meg összehúzódzkodott, és kérlelte, hogy hagyja abba.

– Te puhatestű, te bunkó – rángatta dühödten a haját –, te fogsz nekem leckét adni, te, aki magadhoz nyúlsz az átkozott könyveid között?! Azt hiszed – sziszegte –, hogy nem tudom, he? Hogy fogalmam sincs, mi van veled az utóbbi időben? Hogy az a másik bármikor leszop...

Aztán görcsös sírásba kezdett: leült a szőnyegre, a lába közé hajtotta a fejét, és zokogott.

– Úristen, Cirila, magadnál vagy? – próbálta a férfi a tenyerébe venni az arcát.

– Én, én csak azt akartam, hogy legalább egyszer legyen nekünk is egy szép és különleges esténk, Aldy – folytatta az asszony –, azt hiszed, nem tudom, micsoda ribancnak láttál? Nem is sejtetted, milyen sokáig gyűjtögettem a bátorságot, erre te...

A férfi úgy ült mellette, mint egy rakás szerencsétlenség.

– Mondd meg, mit változtassak magamon, hogy újra boldogok legyünk? Levágassam a hajamat? Másik parfümöt vegyek? Lefogyjak? Csak szólalj meg, Aldyka – tette a fejét a férfi karjára –, a tiéd vagyok, csak a tiéd, nyögj már ki valamit!

– Öltözz fel, Cirila – mondta hosszas hallgatás után –, nincs ennek értelme, megfázol!

Az ablak előtt állva némán próbálta felvenni a ruháját, sikertelenül. Egy pillanatra megállt, majd beszaladt a fürdőszobába.

– Apácának megyek, tudd meg, be lesz varrva ezentúl, de csak neked, hogy rohadj meg! – üvöltötte a fürdőszobából, és szándékosan nyitva hagyta az ajtót, hogy a férje hallhassa a zihálását a zuhany alatt.

Az ég egy jó óra alatt kiderült. Az erdőn keresztül hideg, helyenként nedves szélroham érkezett, úgyhogy Aldy bekapcsolta a fűtést. Meg a rádiót, pedig utálta. Miután a térde kellemesen megpihent, bedörzsölte glicerines krémmel. Ez jót tett, ezért a lábát kovboj módjára átvette a jobb oldali ülés támláján.

Az apáca megint késett. Nyilván játszik velem, mint Cirila, tépelődött Aldy. De ennek az apácának, aki különben nem éppen eldobnivaló nő, biztosan nincs elegendő bátorsága egy sztriptízhez. Vagy mégis? Utoljára, amikor felhajtotta a szoknyáját, a szeme se rebbent. Mintha elragadta volna őt a tekintetem. Cirila nyilván sejt valamit. Vén tyúk, még azt gondolja, hogy újra megszerez a kielégítetlenségével. Szó se róla, jól tekeri, csábító is volt abban a bárgöncben, de valami hiányzott belőle. Túlságosan kurvás volt a hangulat, túl erőltetett, hogy beinduljak. Aztán meg magához nyúlt. A nyitott ajtónál.

– Halló, alszik? – hallatszott a tarkójánál.

Aldy felriadt, és megtörölte a szemét.

– Ejnye – kacagott az apáca –, elől fűt, a hátsó ajtó meg nyitva van.

Egy hajszálnyit túl lazának tűnt. Mintha kicsit bemelegített volna. Talán a titkos zsebében tart egy üvegce likőrt.

– Na és mit mond ez itt? – fricskázta meg a kis pingvint. – Azt mondja magának: Aldy, elfelejtetted az indexet, ne vedd túl szélesre a kanyart, kétszer kuplungolj, ha meredeken mész, az önindító átüt...

– Honnan veszi ezeket, nővér? – emelte fel a fejét Aldy, miközben az apáca még mindig a pingvint pöckölgette.

– Ó – legyintett, amikor leült Aldy mellé –, ezek régi sofőrtrükkök.

– Sofőrtrükkök – ismételte Aldy. – Hiszen maga nő! Ezenkívül...

– Nahát – kacagott fel az apáca –, éppen ebben a regényben szerepel egy teherautósofőr, aki inkább a nyelvével vezet, mint a kezével...

– Eh – mosolyodott el Aldy –, az írónak meg kellene kicsit nyirbálni a fantáziáját, nem gondolja?

Milivoja semmit sem szólt. Mintha meg sem hallotta volna. Aldy az apáca kezére pillantott: puha ízületek, kissé duzzadt, örökké mozgékony ujjakal.

– Ajaj, a priorisszánk! – sóhajtott fel Milivoja, és előszedett egy köteg könyvet. – Maga az ördög lakik benne!

Milivoja megtorpant. Mint aki túl messzire ment.

– Elkapta magát?

Összeráncolta a homlokát.

– Majdnem, Aldy. És ha elkapott volna, ma már a kínzókamrában lennék.

– A kínzókamrában?

– Nem fogja elhinni – vesztette el az önuralmát, mikor kitöltötte a kávé magá-

nak – ott lent a kolostorban a legkisebb balhét is megbüntetik. És mindent az öreg-lány orrára kötnek. Aztán összedugják a fejüket, és bezárnak abba a lyukba, ahol a Mindenható megbocsátja a bűneinket. Képzelve, milyen kínpadjuk van: szülőágy-ra hasonlít. Megkötöznek, persze meztelenül, fűtés nincs, és halálra csiklandoz-nak. Pávatóllal, Aldy, először a talpadat, aztán mindig feljebb, amíg...

– Túl sokat olvas, nővér...

Milivoja elhallgatott. Az arcán furcsa mosoly jelent meg, a tekintete fennakadt.

– Képzelve el, Aldy, egyszer az egyik majdnem meghalt, olyan erősen csinál-tuk... Ráfogták, hogy...

– Szerelmes? – rettent fel.

– Valószínűleg, Aldy. De ostoba volt: a férfi képe véletlenül kiesett az ima-könyvből.

Tekintete végigsiklott a férfi arcán, de az mintha megmerevedett volna. Mint-ha az ereket tapogatta volna a nyakán, amelyek pattanásig feszültek.

– A mi szerelmünk is, idekint, az is csupa kinszenvedés. Legutóbb, amikor megnéztük azt a maga filmjét... – kezdte lassan Aldy.

Az apáca megfogta Aldy kezét, megfordította, és az ujjával simogatta a te-nyerét.

– Féltékeny a felesége, Aldy?

Lassan kibontotta a főkötőjét és levetette. Szétrázta férfiasra nyírt vörös haját.

– Melegem lett, Aldy – törte meg a csendet.

Megérezte a férfi pillantását a fülkagylóján.

– Meg kellett nyíratkoznom, Aldy – fordult hozzá. – Mit szól, jól áll nekem ez a rövid frizura?

Aldy torka elszorult. Átfutott az agyán, hogy túl messzire ment. Hogy a nő, aki az ördög tudja, milyen szerepet játszik, és honnan bukkant fel, talán fokoza-tosan halad majd előre. Hogy a közöttük lévő láthatatlan fal fokozatosan eltűnik.

– Ezek a szerelmek a könyvborítók mögött, Aldy, mind-mind túlságosan papírizúek – szögezte előre a tekintetét, és odébbbrakta a lábát. – Mindezt természe-tesen nem a könyvekből tanultam. Tudja egyáltalán, mi vitt minket a kolostor falai közé? A csalódások? Lehet – válaszolt magának –, lehet – ismételte halkán.

A szeme különös, titokzatos fényt kapott. Egy mozdulattal kigombolta a blú-zát, és a férfira dőlt.

– Most senki sem lát minket, Aldy – suttogta, és a férfi ajkát kereste. – Az én égi Jegyesem sem néz most minket, Aldy – vette a tenyerébe a férfi arcát.

Aldy elveszítette az önuralmát. Finoman megremegett. A torkában keserű ízt érzett.

– Ne menjünk tovább, Aldy, nem szabad – tolta el Milivoja, mikor a férfi keze a szoknyája alá csúszott. – Ne, Aldy – nézett rá esdeklőn –, csak ezt ne... Ezt sen-kinek sem engedem, mióta...

Elhallgatott. Közben odakinn alaposan bealkonyodott. Aldy keze visszavo-nult.

– A mostani feleségével már az első alkalommal is csinálta, Aldy?

Megdermedt. Milivoja egyre a kis pingvint fricskázta dühösen.

– A legszívesebben kitekerném a nyakát, Aldy, olyan csúnya ez a krampusz! Betúrta az ingét, és kinyitotta a rejtett szekrényt, közvetlenül a rádió alatt.

– Nekem is van ám rejtkehelyem – mosolygott Aldy, és kinyitott egy doboz sört.

Milivoja nagyot húzott belőle.

– El tudja képzelni egyáltalán, mi voltam, mielőtt pingvinnek öltöztem?

Mintha a mennyezetig nyúlt volna. Egy mozdulattal intett, hogy Aldy engedje a sofőrülésre.

Férfi módjára beült, és lenyomta a pedált.

– Ha itt ül az ember, és egy ujjal forgatja a kormányt, az az érzése, hogy ő a kapitány, igaz? – meredt Aldyra összeszorított ajkakkal.

Mielőtt Aldy helyeselhetett volna, felberregett a motor. Milivoja úgy emelte fel az irányzékot, mint a harcba induló pilóták, és finoman gázt adott.

– Na látja, nem öltem meg magát... A priorisszát is szállítgatom ide-oda, bár csak egy öreg verdánk van, kirándulni viszem a városba. A püspökség előtt az autóban kell maradnom, mert az öreglány fél, hogy valaki elviszi a gépünket. Képzelteri, hogy utánunk fordulnak az emberek, amikor meglátnak a kormány-nál. Én meg, persze titokban, odamutatok nekik...

Kinyújtott középső ujjal somolygott Aldyra.

– Maga tényleg az ördögtől való, Milivoja nővér! – nevette el magát Aldy.

– Ej, Aldykám – háritotta el a másik kezét. – Maga mindennap száz kiló képzeletet szállít, hát nem dől össze a világ, ha egyszer elhiszi az én kis hazugságaimat.

Rájuk zuhant az este. A fák koronái közé nyugtalanság költözött, a madarak elhallgattak, jócskán lehűlt a levegő.

– Itt az ideje, Aldy, hogy megmondjam az igazat – kezdte nehézkesen. – Néhány évvel ezelőtt teherautósofőr voltam, mint maga. Na ja, maga buszos, mindegy.

Hunyorított, és elkezdte vaktában rakosgatni a könyveket. A fény, ami előntötte, egy pillanatra az örökkévalóságba repítette.

– Furcsa, ugye? – ismételte, és elindult a mutatóujjával a férfi ajkán. – Ahhoz is jártak ilyenek, no, férfiak, Aldy. Ahhoz a bártáncosnőhöz, aki mindennap benézett hozzánk. Az édesanyám ugyanis varrónő volt, az a fajta, aki sokkal többet tudott annál, mint ami a katalógusokban le van rajzolva. Még ma is emlékszem – kapta el a tekintetét –, öt- vagy hatéves lehettem, kucorogtam az asztal alatt, mikor az anyám méretet vett róla. Az a bártáncosnő meg oda se neki: még a függönyt sem húzta össze. Állt a műhely közepén, húsos volt és erős, az anyám meg körülövezte a mérőszalaggal. – Égő bársonyból kell lennie a fűzőnek, asszonyom, mert örökké a csupasz bőrön lesz – ismételte a bárhölgy, aki engem észre se vett –, olyan legyen, hogy a férfiaknak megpörkölődjön a szempillájuk...

Milivoja megfogta Aldy térdét, és erősen megszorította.

– Soha nem jött vissza, Aldy. Még ma is emlékszem, hogyan akadt el az anyám lélegzete, amikor én, a kislány, akinek addig csak néhányszor volt meg az a női dolog, föl akartam próbálni azt a lángvörös fűzőt.

Aldy arcára fagyott a mosoly: bizonyára az Isten játszik velem, hogy ideküldte őt, vagy ezek Cirilával együtt sütötték ki ezt a történetet. Egy pillanatra feltűnt az ő Cirilája a kurvás leplekben, Cirila, aki néhány pillanatra vörösfűzős vékony lánykává fiatalodott.

– És tudja, mi történt azután? – kérdezte nyugodtan Milivoja. – Anyám hátrahagyott kézzel és összeszorított ajkakkal megvárta, amíg levettem a fűzőt, és amikor úgy álltam előtte, ahogyan a világra hozott, azt sziszegte: igazi szajha vagy.

Aldy homlokon csókolta. Milivoja bőre nyírfasampontól illatozott.

Hagyta, hogy a szoknyája alá nyúljon.

- Uramisten, Milivoja, csak nem az a...
- De igen, Aldy, az utcalány lángvörös fűzője, akiről hosszú éveken keresztül olvastam, és megismertem a fényképen, amikor egy teherautós megölte...

Aldy megsimogatta a haját.

- Ezért mentél el sofőrnek, Milivoja?
- Ezért. Először postai csomagokat szállítottam. A furgonról átmentem kisteherautóra. Bejártam az országot. Szó szerint megbabonázott az a kép az összekaszabolt holttestről az újságban, a mai napig felriadok miatta.

Mélyet sóhajtott, hunyorgott, és hangosan nyelt egyet.

- Mindenáron meg akartam találni azt a disznót. Meg is találtam. Egész egyszerűen belebotlottam egy pihenőben. Mindenáron be akart jönni a kabinomba. Egy vasrúddal betört, és leszorított az ülésre. Hehehe, vigyorgott, te is bárnő vagy, micsoda vörös fűződ van. Nem tudom, hogyan történt. Védekeztem, haraptam és üvöltöttem, talán a cipőmmel is hasba rúgtam. Kizuhant az ajtón, még ma is látom, ahogy ujjnyi vastagon ömlik a vér a koponyájából.
- És aztán, Milivoja?

Átkarolta Aldy nyakát, és hangosan felzokogott.

- Megfogadtam, hogy soha többé nem nyúlhat hozzám senki – halkította le a hangját.

Aldy vállára hajtotta a fejét. A férfi megcsókolta a homlokát, és magához vonta.

- Bent sem veszem le soha, Aldy – suttogta, és combját a férfiéhez szorította.

Valami megszakadt benne: valami azt súgta neki, hogy az apáca bizonyára megérett a pszichiátriára, egy másik hang pedig közölte, hogy a kör, amibe beleévedtek, soha nem fog bezárulni.

Láthatóan remegett a keze.

- Ez az egész a szerelem miatt történt, Aldy, a szerelem miatt, ami egyszerűen nincs... Sem kívül, sem ott belül – mutatott lefelé –, sem abban a nyavalyás tetőcserép-kopogtatóban. Bennünk sincs, Aldy, nem lehet – hajtotta le a fejét.

Milivoja felzokogott. Aldy megcsókolta a szemöldökét, és erősen magához szorította. Az ajkával a hajába túrt.

- Túl késő, Aldy – tolta el durván.

Ügyesen kibontakozott a szorításából.

- Felejts el, Aldy – inkább olvasta, mint hallotta az apáca ajkáról, amikor az elfordult, és gyorsan magához vette a táskáját.

Áttetszett rajta az esti fény: mielőtt ráfordult volna az ösvényre, a feje körül vörös korona derengett fel, és mint egy könnyű pelyhet, felemelte a talajról.

- Azért várni fogjuk megint – pöccintette meg Aldy a kis pingvint, majd beindította a motort, mire a könyvek, amelyeket Milivoja a polcra helyezett, szétszóródtak a földön.

SZÍJÁRTÓ IMRE fordítása

MEDVE A. ZOLTÁN

MASZADA ÉS LIVADA, AVAGY PÓKER A MISSISSIPPIN

Drago Jančar: Zajgás a fejben

A zsidó és a szlovén nép történelmének, kultúrájának, de főként fennmaradási esélyeinek párhuzamossága Drago Jančar írásaiban – látenszen vagy explicit módon – időről időre felbukkan. A szlovén autonómia természetét *A szlovén exilium* című esszéjében a zsidó néppel hasonlítja össze. „A zsidóknak van saját Istenük, saját Tórájuk. Létük folytonosságát biztosítja az ortodox tételek folyamatos asszimilációja. Ez teljes emberi élettér. Nekünk van saját nyelvünk és saját kultúránk. (...) A szlovénság nem vallás. Ha a szlovénságot vallásnak fogjuk föl, akkor e vallás irracionális alapja a szlovén irodalom, mert jobb híján más nem lehet. Ezt viszont én, mint szlovén író, visszautasítom...” – írja. Andrej Inkret (és többek) szerint – mintegy Jančar gondolatmenetének utolsó mondatát a nemzeti irodalomba integrálandó – „a szlovén irodalom eleve a nemzeti mitológia sajátos formájaként alakult ki, s ezt az »auráját« mind a mai napig megőrizte” (*Széljegyzetek a szlovén költészetről*).

Jančar kultúra-, történelem- és irodalomfelfogása – akárcsak a zsidó nép sokak szerint egyetlen túlélési lehetősége – mintegy „mániásan” ugyanabból látszik kiindulni, ugyanazt próbálja rögzíteni és ugyanarra törekszik: s e – majdnem minden esetben az aktuális helyzetből szemlélt és az aktuális helyzetre adaptált – emlékezés folyamatos fenntartása¹ Elie Wiesel *Az eskü* című regényében megfogalmazottakat a szlovénságra is érvényesnek tekintti: „a zsidók fennmaradásának egyedüli esélye, ha *semmit* sem felejtenek... Semmit sem felejtetni, azaz *mindenre* emlékezni.” Az ősi Izrael emlékezete a vallás, ahogy Jan Assmann írja: emlékezetük az erősen emfatikus vallásfelfogás mentén alakult ki, melynek segítségével a nép „képes lesz átvészelní mindennemű kulturális változást, elidegenedést és asszimilációt”. A hit Ószövetségből ismert megvallása (például Dániel az oroszlánok vermében; Sidrák, Misák és Abednégó a tüzes kemencében stb.) után és mellett a zsidók egyik legnagyobb, ma is élő emlékezetre alapuló toposza a Flavius megörökítette – és most Jančar által a *Zajgás a fejben* című regényben felhasznált – „Maszada-mítosz”.

Medve A. Zoltán (1961) kritikus, műfordító, az Eszéki Egyetem magyar lektora.

¹ *Az eltört korsó* című, 1992-ben a Jelenkor Kiadónál megjelent szlovén esszégyűjteményben olvasható öt Jančar-esszé kivétel nélkül a szlovénság történelmi-politikai meghatározottságát, az aktuális helyzet háttérét és az önálló állam megalakulásának körülményeit, kilátásait vizsgálja.

Fordította Gállos Orsolya
Kiseurópa sorozat
Jelenkor Kiadó
Pécs, 2001
248 oldal, 1500 Ft

Maszada ősi erődítménye és M. város egyik börtöne közvetlen, explicit kapcsolatban áll egymással – legalábbis a regény főszereplője és a börtönbeli események narrátora, Keber fejében.² A „szent” és az „elkülönülés/elkülönítés” fogalmaknak a bibliai héberben közös az eredete – egyes bibliafordításokban, ragaszkodva a „szent” szó eredeti képzetéhez, az „elkülönül-elkülönít” formában szerepel („Mert én vagyok az Úr, aki felhoztalak titeket Egyiptom földéből, hogy Istenetekké legyek néktek; különítsétek el magatok, mert én is elkülönítem magam” – Lev. II. 45.). A vallási kultuszok szabályszerű része: a szent hely, a megszentelt dolgok és személyek elkülönítése – írja általánosabb érvennyel a *Rituális tisztátalanság* című tanulmányában Mary Douglas – alapvetően ugyanaz, mint azok az elkülönítések, amelyeket a gonosz szellemektől való félelem ösztönöz. Mindkét összefüggésben az elkülönítés az alapgondolat, csupán az indíték más. A *zsidó háború* néhány vonatkozó fejezete az elkülönülés, a *Zajgás a fejben* az elkülönítés toposzára alapul. Maszada védői elkülönültek, Livada lakóit elkülönítették.³ Flavius történetében a múlt-jelen-jövő hármasa koherens egységet alkot: Eleázár hosszú buzdító beszédében a múlttal igazolja és a jövővel indokolja a jelent. A livadai börtönlázadás – a történelem egészét tekintve – egy a számtalan lázadás közül, súlyát az „általános emberin” kívül viszonylagos idő- és térbeli közelsége adja. A Flavius megörökítette ellennállással szemben ez a lázadás mintegy spontán kezdődött. Az elbeszélő szerint a tévé kikapcsolása, illetve a kósármeccs-közvetítés megtekintésének megszakítója, a Disznó Albert néven ismert börtönőr okozta, s az elbeszélő robbantotta ki: „Ha valaki lázadást robbantott ki (...), hát ez a kis dörgentyű volt, nem pedig én, ahogyan később írták, lehet, hogy én robbantottam ki, de ő okozta.” A livadai események lényegében mindvégig megmaradtak tisztán fizikális síkon, ideológiát csak utólag, nagy nehezen gyártottak hozzá. A lázadás leírása önmagában egy egyszeri börtönlázadás története lenne. Maszada földrajzi és történelmi mítoszával összevetve és Maszada állandó megidézése folytán Jančar viszont egy újabb komplex mítoszt hoz létre.⁴ A börtönlázadás kegyetlensége ellenére sem követelt emberáldozatokat. Az eseménynek több változata is van; Maszada történetéről – Flavius emlékezésével és Wiesel regényével ellentétben – nem az egyetlen túlélő elbeszéléséből értesülünk. Tökéletes elszigeteltségben nincsen emlékezet: a kollektív emlékezetet létrehozó egyéni emlékezet minden esetben csak kommunikáción keresztül valósul meg. Halbwach gondolatmenetét követve: csak az válik emlékezetté, amit valamilyen módon továbbadunk. Minden személy és minden esemény kizárólag akkor nyer értelmet, amikor bekerül az emlékezetbe, azaz „azon nyomban tanná, fogalomná, szim-

² A két helyet nemcsak a „történelmi párhuzamok” kötik össze, hanem ellentétes földrajzi jellegük is: „A Holt-tengertől keletre kúp alakú bazaltcsúcson emelkedett Machaerus fellegrára” – kezd *Heródiás* című, Maszadában játszódó és Keresztelő Szent János lefejezéséről is szóló elbeszélését Flaubert. A „livada” szó jelentése „rét”; egy bármilyen – a „szent hegygel” szembeállítva „profanizált” – földközeli hely.

³ Maszada mítosza az 1940-es évek holokausztjában újraéledt: a német hadsereg megtámadta Egyiptomot, Szíria és Libanon szövetséget kötött Franciaországgal, olasz gépek bombázták Tel Avivot és Haifát, az angolok elhagyni készültek Palesztinát. Ekkor a zsidó vezetők azt tervezték, hogy Kármel-hegynél összegyűjtik a lehető legtöbb zsidót, és az utolsó emberükig harcolni fognak: ezt később „Kármel-hegyi Maszadá”-nak nevezték. Izrael állam megalapítása óta a hadsereg még ma is Maszadán teszi le az esküt.

⁴ Az elkülönülés/elkülönítés irodalmi toposzára példaként felhozható művek köre eléggé vegyes, és tetszőlegesen bővíthető. Csak néhány az ismertebbek közül: Robert Bloch: *Psycho*; Agatha Christie: *Tíz kicsi indián*; Defoe: *Robinson Crusoe*; Dosztojevskij: *Feljegyzések az egérlyukból*; Umberto Eco: *A rózsza neve*; Ken Kesey: *Száll a kakukk fészkére*; Stephen King: *A ragyogás*; Thomas Mann: *A varázshegy*; Arkagyij és Borisz Sztrugackij: *Sztalker*; Herman Wouk: *Lázadás a Caine hadihajón* stb. A detektív és az ún. thriller-történetek kedvelt témája – nem véletlen, hogy számtalan, erre a toposzra épülő film is készült.

bólummá válik”. Az merül feledésbe, aminek az adott jelenben nincsenek vonatkozási keretei. Keber elbeszélése is ilyen alapokon lesz jelentésteli, ezért mutat túl önmagán, s így válhat a hatalom természetéről szóló példázattá, vagy – a mindenkori aktualizálási lehetőséget fenntartva – akár egy közösség mást-akarásának történetévé.⁵

Jančar a hallott történet hiteles lejegyzésére vállalkozik. A regény kerete a szinte szó szerinti ismétléssel és a dátum megadásával („’75 augusztusában M. város lepusztult börtönében hallottam azt a történetet, amit itt megpróbálok a legapróbb részletekig elismételni”; „Így beszélt Keber. Pontosan így mondta el nekem ’75 augusztusában, M. város lepusztult börtönében azt a történetet, amit itt megpróbáltam szinte a részletekbe menően elismételni”) az eseményeket grammatikai síkon nem különíti el az elbeszélés-lejegyzés idejétől. A tulajdonképpeni régmúlt (a lázadás története) és a múlt (a lejegyzés ideje) nyelvtanilag egybeolvad – folytonosságot és egyfajta állandóságot sugall, a múltat a jelenre vonatkoztatja, s a szerzőt mint egyszerű krónikást tünteti fel. A bizonytalan szóbeli áthagyományozásból itt is egy bizonyosabb – vagy legalábbis egyfajta rögzített, a későbbiek során meghivatkozható – írásbeli emlékezet lesz: „A déli büntetés-végrehajtó intézetben lezajlott híres lázadás elbeszélője, tanúja, egyszersmind résztvevője engem választott Flavius Josephusának.” Már létezett ugyan legalább egy ismert változat; ez a mindeddig „egyetlen rendelkezésére álló verzió M. város börtöneinek verziója”. A börtönök változata, valamint a Keber elmesélte és a szerző lejegyezte történeten kívül ugyanakkor az egyes részletekről saját „belső” variáció is keletkezett. A lázadás alatti belső diktatúra saját szempontjait érvényesítve és saját szempontjainak megfelelő kontextusba helyezve beszéli el ugyanazt – „A hivatalos, vagyis a Sötéthez tartozó krónikásoknak egyetlen hatalmas verziójuk volt... Rövidesen nem sokan akadtak, akik ezt a történetet kétségbe vonták” –, mint ahogy a regény szerint a zsidó háború kirobbanásáról is több történet ismert. Az egyik szerint az indíték „egy kétértelmű jóslat (...), amely azt jövendölte a zsidóknak, hogy az ő országukból származó férfi lesz a világ ura. (...) Más történetek úgy vélik, hogy (...) egyre fokozódott a bizonytalanság, a feszültség és a zűrzavar légköre.” Közvetlenül azonban – s ezzel kapcsolatban ez az egyetlen változat él – a felkelést „egy trágár mozdulat váltotta ki. A húsvétot ünneplő Jeruzsálemben egy római katonára (...) obszcén mozdulatával megsértette a zarándokokat.” S mint azt Jančar is jól tudja, nagy a krónikás felelőssége: egy történetnek több változata lehet, ugyanaz több szempontból járható körül – ám a regény mindezek lehetőségét felvillantva mégsem az elágazó, hanem az összefutó ösvények mentén szerveződik, a megtörténtek bizonyossága a hangsúlyos: a több lehetséges verzió a tényeket erősíti.⁶

A narrátor személye Jančar könyvében – mivel minden rajta keresztül jut el az olvasóhoz – bizonyos szempontból az eseményeknél is fontosabb szerepet játszik. A lázadás elbeszélésén keresztül feltárul Keber múltjának egy-egy állandóan visszatérő szelete. Az állandóság és a fennmaradás a (most éppen) változó környezetben – ahogy az az egész könyvre is érvényes – az emlékezésen keresztül biztosított. Élete a külső szemlélő számára messze nem eseménytelen: Maszada (ahová kedvesével, Leoncéval valóban el is látogattak), Franciaország, Dominika, az Öböl, Vietnam, Ogyessza, ahová Másájához mindig visszatért és visszavágyott, különböző országok kikötői, s végül Livada – életének főbb állomásai. Keber – akárcsak a többi rab – nem az állandóság megszállottja, bár őt elsősorban talán nem is a bezártság sokkolja, hiszen életét nem előre megtervezve éli: „minden

⁵ Így természetesen akár a múlt évtized délszláv háborúja is az emlékezés-mitosz egyik konkrét vonatkozási pontja lehet. Erre a lehetőségre utal a regényben fel-felbukkanó, tág értelemben vett jugoszlavizmus, amit egy beszélgetés során – elsősorban nyelvi és kultúrtörténeti tényekkel – a regény fordítója, Gállos Orsolya is megerősített.

⁶ A több lehetséges történet vagy nézőpont kérdése nemegyszer felbukkan Jančar írásaiban, többek közt pl. a *Két kép* című elbeszélésben és az *Emlékek Jugoszláviáról* című esszéjében.

csak megtörtént velem az életben” – mondja egy helyen. Sokkal nagyobb teher számára az állandóan felszínre kerülő – akaratától független vagy azzá vált – „mániássága”.⁷ Két dolgot nem bírt elviselni: az obszcén mozdulatokat (lásd a zsidó háború közvetlen oka), valamint a rendszeresen fellépő „zajgást a fejben” (ami például a lázadás kirobbanásakor – „fölkaptam a dobozt és belebasztam az ablakba az egész kibaszott mérkőzéssel együtt...” – egy csapásra megszűnt). A „befogadói”, a minden-csak-megtörténik magatartás hirtelen és egyszeri megszakításával („elszabadult az energia, helytelen módon és teljes erővel” – véli a lázadásról az Öreg, a börtönparancsnok) nemcsak Keber aktuális fizikai fájdalma szűnt meg, de a rögzülni látszó statikus állapot is kibillent a holtpontról.

Az állandóság-változás szempontjából Lévi-Strauss két alapvető berendezkedést különböztetett meg: az úgynevezett „hideg” és „meleg” társadalmakat. Az előző jellemzője, hogy statikus, egyensúlyát és struktúráját mindenáron fenntartani próbáló, a változásokkal szemben ellenálló, berendezkedésébe a lehető legkisebb bepillantást enged. A „meleg társadalmak” ezzel szemben dinamikusak, a progressziót éltető belső különbségeket nem eltörölni, hanem inkább fenntartani igyekeznek, állandó változásra vágyanak.⁸ Livadában, mint minden börtönben, a hideg társadalom leghidegebb fajtája érvényesül, ami az emlékezést/emlékeztetést vagy a felejtés meggátolását szolgálja. A livadai börtönlázadás – egy melegebb társadalomra való emlékezésen és az utólag megfogalmazott követeléseken keresztül – egy hideg társadalmon belül esetlegesen létrehozható melegebb társadalom reményében zajlik. Am a hatalmat átvevő rabok ugyanolyan, ha nem még kegyetlenebb társadalmat alakítanak ki, mint amilyet a börtön természete addig is megkövetelt. A belső rendőrség felállításával, besúgók beszervezésével, a kiválasztottak osztályával, akiknek mindent szabad, valamint a kemény büntetésekkel – egy tipikus diktatúra létrehozásával – a megválasztott vezető (az „okos”, „bölcse”, „pénzügyes” és börtönkönyvtáros Sötét Alojz) irányítása alatt Keber és néhány társa rádöbben arra, hogy nincs menekvés, már „semmit sem lehetett visszacsínálni, szabadok voltunk, mégis foglyok”. Ugyanakkor kitartanak, de Keber kitartása mániákusan egyetlen dologra korlátozódik: azt követeli, hogy a lázadás kitörése előtti megegyezés szerint zavartalanul végignézhesse a kosármeccset. Nem a felvételt, hanem a közvetítést; ha kell, játsszák le még egyszer a mérkőzést. Már az is eredmény, ha visszaáll a „kizökkent időből” is „kizökkent idő”, a relatív eredeti állapot – a „most”-nál emberibb múlt jelenbe emelése.

Az elbeszélte időtől függetlenül a *Zajgás a fejben* ideje és tere a jelen: a vélt vagy valós tények, az, „ami van”. Az okok sora és a jelenig vezető út többféleképpen értelmezhető, a jövő – ha egyáltalán szerepet kap – az olvasói jelenig tart.⁹ Az állandó jelen mintegy észre-

⁷ A „mániásság” szintén motívumgyanús elem Jančárnál: Johann Ott szüntelen vándorlása és menekülése *A gályarabban*; Fred Baumann és *A melankólia anatómiája a Kaján vágyakban*; Jančar esszéinek „szlovénység”-kérdése stb.

⁸ Természetesen – ahogy arra Lévi-Strauss is figyelmeztet – ezeknek a típusoknak sokkal inkább elméleti, mint gyakorlati jelentőségük van: tiszta formájukban a legritkább esetben fordulnak elő. A börtönvilágban belül is megtalálható – s ott a gyakorlatban is érvényesülhet – ez a felosztás. A börtönök két nagy típusa különíthető el: az egyik a hagyományos – a rabok egy vagy több épületben vannak elhelyezve, többszemélyes zárkákban, a magánzárka büntetés a büntetésben. A másik típusban (az ún. Panoptikonban) a zárkákat egy központi csarnok köré csoportosítják oly módon, hogy erről az egy pontról valamennyi kényelmesen áttekinthető legyen. Megépítésekor arra is ügyelnek, hogy a külön cellákba helyezett rabokat – az ablakok elhelyezése és a fény útja miatt – a toronyban ülő őr mindig láthassa, ám róla a rabok soha ne tudják, kit figyel.

⁹ Más műveiben Jančar viszonylag hangsúlyosan idézi meg az evangéliumok szerint „köztes” szerepet játszó, Jézusról – „a ki utánam jő, a ki előttem lett” – mint Isten fiáról előre bizonyosságot tévő Keresztelő Szent Jánost (*A kasztíliai freskó, A történet maradványai*). A *Zajgás a fejben* esetében, holott ez a motívum – akár Flaubert *Heródiásán* keresztül is – szinte felkínálja magát, a jövőre utalásnak még a leghalványabb emfatikus nyoma sincs meg.

vétlenül a filmszerű megoldások felé irányítja Jančart: pergő cselekmény, feszes megfogalmazás, az emberi tulajdonságokat szinte csak felvillantó és állandónak láttató szemléletmód.¹⁰ Jančar „börtönregényében” konkrétan is megjelenik a film; először mint technika és forma a börtön világából menekülő Keber emlékezésében: „Odanézz: napsütés az ágak között. Mint régen a mozigépnél, mondtam. (...) valaki onnan fentről felvesz bennünket, mi vagyunk ez a film.” Majd a lázadás kapcsán: „Kicsit emlékeztetett a jelenet egy filmre, Viva Zapata, ilyesmi.”¹¹

Az emlékezésből, a történelmi párhuzamból, a grammatikai múlt állandó pillanatnyiságából és jelenre vonatkozásából, valamint az események keretbe foglalásából fakadóan a livadai lázadás konkrétságában is általános, szinte mitikus jelleget ölt. Pátosz nélküli, mellőzi az elméletieskedést, de a szóképekben való beszédet is. Kemény világot idéz, ahol nincsen akár napokig is eltartó póker-parti; „hajóút a Mississippin”. Nincs meg a második világháború utáni újrakezdés illúziója; nincsen Nagy Olvasztó-mítosz. A börtön sem a ’45-ben külföldről hazatérőknek még biztos menedéket adó épület. Jančar a kiürülés mítoszáat fogalmazza meg. A retrospektív módon abszolutizálódott szabadság, a szerelem, a nők, a kártya a legjobb esetben is csak emlék lehet. Most ez az Élet. Szinte minden a passzívumba kerül. Éles helyzetek vannak és közhelyek, kommercializálódás, profanizálódás, vulgarizálódás és trágár beszéd. Mintha mi sem történt volna, minden ott folytatódik, ahol a dolgok néhány napja kiléptek a medrűkből. A kosármérkőzést végül néhányan megnézhetik felvételtől: Livada „nem póker a Mississippin, hanem az élet”.

¹⁰ Ez a filmszerű látásmód többé-kevésbé végig is kíséri írásaiban: regényei közül *A gályarab* erős – barokkosan zsúfolt – vizualitású, a *Kaján vágyak* snittszerű. „A kép a szó gyermekkora” – írta Jančar már jóval korábban is *Avestisna* című novellájában.

¹¹ Elia Kazan 1951-es filmje a mexikói forradalom egy szeletét dolgozza fel; középpontjában szintén a hatalom természetének kérdése, a változtatás lehetetlensége, a történelem struktúrájának ismétlődése áll. A film főhőse pontosan olyan „mániás”, mint a regénybeli Keber vagy Maszada védői: Emilio Zapata semmit nem ad föl, igazát a végsőkéig védi.

VULGATA*

„Önöknek rossz ebben az országban? Semelyikben sem lehetne jó.”

Luciano Pavarotti (IDR)

„A nemzeti kulturális program társadalmiasítani fogja az úgynevezett magas kultúrát.”

Rudi Seligo, a Szlovén Köztársaság kulturális minisztere

(Delo, 2000. 10. 4.)

A *Vulgata* a Bibliának a IV. század végéről, illetve az V. század közepéről származó latin fordítása. Általa vált a Szentírás hozzáférhetővé az olvasók szélesebb köre számára, ugyanakkor fordítói eléggé leegyszerűsítették a nyelvezetét. És noha minden fordítás egyben új interpretáció is, Walter Benjamin szerint a fordító hozzájárulása egyúttal ismeretelméleti meghaladást is jelent. A művészek, Vuk Ćosić, Milena Kosec, Damijan Kracina, Alenka Pirman, Katarina Toman és Irena Wölle ilyen fordítói munkát teljesítenek, mely – noha „hozzáférhető”, vagyis egyszerűsített módon – megnyitja a komplex jelentésszintek sorát, vagy legalábbis megkísérli azt. Az alkotók társadalmi struktúrákat tematizálnak, ezeket a műveket kívánja összefoglalni a VULGATA című kiállítás az etnikai identitás, illetve a nemzeti öntudat szempontjából. Ilyen módon az alkotók kialakítják tulajdon viszonyulásukat a „nemzetállamhoz”, és közlik a Szlovén Köztársaság elmúlt tíz évében uralkodó kultúrpolitikai helyzetről alkotott véleményüket is. A VULGATA című kiállítás a fölérendelt társadalmi struktúrákkal való kritikus, dokumentarista és művészi konfrontáció jegyében született.

Olyan művészek szerepelnek itt, akik 1990 és 2000 között Szlovéniában éltek és alkottak: Vadim Fiškin, Bojan Gorenec, Dejan Habicht és Tanja Lažetić, Ivan Ilić, Marko A. Kovačič, Darij Kreuh, Maja Licul, Marko Peljhan, Tadej Pogačar, valamint az Irwin csoport tagjai. Az utóbbit – a Neue Slowenische Kunst (NSK) művészeti mozgalomával együtt – a nyolcvanas években az egykori Jugoszlávia területén a nemzeti kultúráról és a művészetről folytatott ideológiai diskurzus úttörőjének tarthatjuk. Az Irwin ezért járulhat hozzá a kilencvenes évek Szlovéniájában lezajlott művészeti fejlődés megértéséhez.

A VULGATA kiállításához készült tudományos-vizuális anyagként szerepel Vesna Močilnik vizuális antropológus videója is. A szerző a művészet és a tudomány közötti térben a videóval mint médiummal teszi próbára a vizsgált tárgy, az egyén szavahihetőségét. Ez a munka kapcsolódik a VULGATÁ-nak a kollektív és az individuális közötti feszültség terét vizsgáló központi témájához.

* A VULGATA című kiállítás 2001 novemberében volt látható Budapesten, a Trafó Galériában. Gregor Podnar művészettörténész a tárlatot létrehozó ljubljanaei Škuc Galéria kurátora. Az itt olvasható írás részlet a kiállításához készült kísérőtanulmányából.

A látogató először egy szlovén átlagcsalád nappalijába lép be, amit Marko Štepec, a ljubljanei Legújabbkori Történeti Múzeum kurátora és muzeológusa rekonstruált s egyúttal definiált is. Marko Štepec mint (szlovén) történész a katalógusban leírja álláspontját, s ezzel körvonalazza a mindennapi anyagi kultúra bemutatását. Átlagcsaládjá számára kiválasztott dekoratív képei a szemaforok kontextusában haszontalan tárgyakból szinte „hasznos” köznap tárgyakká válnak: most valóban díszítenek, ráadásul még képzőművészeti múzeumban is kiállítják őket.

I.

Beszédes az a példa, ahogyan a Szlovén Köztársaság, mint minden „korszerű” független állam, önmagát formálja, legitimizálja és deklarája a nemzetállamiság elvei alapján. De milyen elvek azok, amelyek felhasználják az érzelme, a nemzeti érzelme erejét, hogy bizalmat és szolidaritást ébresszenek az állam iránt, cserébe az „egyéni” jogokból, a hadkötelezettségtől a nyugdíjak megadóztatásáig terjedő területén adott engedményekért? A nemzeti érzelme irracionális elegye eleve figyelmeztet, ha el akarjuk kerülni a félreértéseket – mintegy a kiállításához adott használati utasítás jegyében –, definiálnunk kell a „nemzet” mibenlétét.

Szlovéniában, az egy nagy és több kicsi etnikummal rendelkező „klasszikus” államban, mely meg van áldva a nacionalizmus eszméjének globális örökségével, a művészek az utóbbi évtizedben az állam, a nép és a művészet „intézményesülését” illető témákkal foglalkoztak. A legismertebb példa erre az NSK „határtalan”, deterritoriális állama, amit az Irwin csoport vezetett be a művészeti kontextusba, valamint a P.A.R.A.S.I.T.E., Tadej Pogačar Modern Művészeti Múzeuma. Nincs azonban szó politikailag elkötelezett művészetről, ahogyan azt ezzel a jelzővel kínálja a modern művészet, inkább olyanról, amely a legtágabb értelemben reflektál a politikai kérdésekre, és ennek ellenére – vagy éppen ezért – tudatosítja a társadalmi rendszerhez való kapcsolódását, egyszersmind kerüli a felvilágosító didaktikus vagy „politikailag korrekt” gesztusokat. A VULGATA kiállítása a ljubljanei Modern Galéria északnyugati helyiségeiben dokumentatív és szelektív áttekintést kínál azon művészek tevékenységéről, akik a nemzeti identitást tekintve, kritikusan és általában humorral kommentálják az állami intézmények, a nemzeti értékek, jelképek és normák működését. Mindehhez vulgáris, azaz közvetlen, populáris, „közérthető” művészi eljárásokat alkalmaznak. Intézmények elfoglalásával/alapításával, melyek az igazságot állítják elő (simulacrum), vagy a hagyományos jelképek lefordításával (dekódolásával) alkotnak struktúrákat, párhuzamosan létező „valóságokat”.

Két ilyen példa a Hazai Kutatások Intézete (szlovén rövidítése IDR) és „munkatársa”, Alenka Pirman, valamint a Szlovén Köztársaság Geoművészeti Statisztikai Kutatóintézete (RIGUSRS) a Čosić–Pirman–Wölle kutatócsoporttal. A kultúranthropológiai módszerek rokonsága nyilvánvalóan azonosítható a „művésszel mint kultúranthropológussal”, aki „Mást” (ez esetben témakört) keres a társadalmi és interdiszciplináris kontextusokban. A „Mást” a mindennapi életben, a terepmunkák során folytatott kutatások segítségével találja meg.

Az IDR 1997-ben *A legerősebb tüdejű szlovénok versenyén* pontosan megkülönböztette a szlovénokat és a nem szlovénokat, nehogy „nem tiszta” értékekkel torzítsák a kíváncs méréseket és kutatási célokat (két nem szlovént menet közben ki is zártak). E „rendkívüli rendezvény” alkalmával, a Maribori Művészeti Galériával együttműködve két öreg spirométert használtak „a tüdő vitális képességének kontrolljára”. Alenka Pirmant, az IDR önkéntes tudományos munkatársát a két spirométer a hajdani szocialista testnevelésre emlékeztette. A versenyen, amit 1997. október 7–21. között tartottak Mariborban, a

Városháza Kiállítóteremben, a látogatók a spirométerrel megmérték a tüdejük kapacitását, majd kitöltöttek egy statisztikai lapot. Az IDR ilyen reklámszöveggel csalogatta a látogatókat: „*Elég a felkészülésből! Ideje bebizonyítanunk, hogy a mi tudónk vitális kapacitása eléri az európai csúcst!*” A győztes egy bújártanfolyamon való részvételt és a maribori bújárklub egyéves klubtagságát kapta jutalmul. Tekintettel a fiziológiai körülményekre, nem meglepő, hogy egy fiatalember lett a győztes. Érdekes módon ez a „monoetnikus tanulmány” igen komoly jelleget öltött. A szélesebb „szlovén” közönség és a helyi hírközlő szervek számára a belső művészi szempont mellékessé vált, vagy éppenséggel nem is vettek róla tudomást. A díjátadás és Alenka Pirman beszéde alkalmával, aki a statisztikai eredményekről és a diszkvalifikációról is szólt, senki sem kommentálta később a hírközlésben a verseny politikai, sovinszta és szexista konnotációit, kezdve az EU-eufóriától egészen a rasszisztikus spirometrikus „koponyamérésekig”. Az „adott” társadalom identifikációs attraktorai, ahogy Alenka Pirman mint elhivatott „nacionalizmuskutató” manipulatív módon eltervezte, annyira súlyosak voltak, hogy az IDR felhagyott ennek a populista szempontból sikeres projektnek a folytatásával. Az IDR további kutatásai során hasonló jelenségekre bukkant. 1998-ban beszüntette működését.

Hasonló, de ennél is rövidebb a RIGUSRS útja, mely az *Adalékok a szlovén mediterrán művésztípológiájának és topológiájának definíciójához* című publikációjával nagy feladatot tűzött ki maga elé. A publikáció a ŠKUC Egyesülettel együttműködésben jelent meg, az Európa és a Mediterráneum fiatal alkotóinak 1997-ben, Torinóban megrendezett biennáléja alkalmával. A RIGUSRS a Szlovén Mediterrán Méternek (SMM) nevezett, kitalált nemzetközi mértékegységgel „bebizonyította”, hogy a torinói biennálé szlovén résztvevői „fizikai és pszichoszociális” tulajdonságaik alapján joggal sorolhatók a mediterrán művészek közé. A Vuk Čosić, Alenka Pirman és Irena Wölle alkotta művészi kutatócsoport e publikáció alkalmával mások is csatlakoztak. Borut Brumen etnológus és a mindennapi jelenlét Luther Blisset áltudományos cikkekkel támasztották alá a „statisztikai” eredményeket. A bevezetőben Joško Pajnernek, a ŠKUC Egyesület akkori elnökének nevét is „kölcsonvették”.

Működésének zárásaként a RIGUSRS 1997. november 28-án Piran főterén, a Tartini téren megrendezte „a Szlovén Mediterrán Méter mobil etalonjának ünnepélyes keretek között történő ideiglenes felállításával történő nyilvános bemutatóját”. A rendezvényen Ciril Horjak, Vuk Čosić és Alenka Pirman ünnepi beszédet tartott – olasz szinkrontolmácsolással. Közben bemutatták a mobil etalont (SMM), ezt Miran Škerlj, a Nyílt Társadalomért Intézet keretében működő Tengermelléki Információs Központ vezetője ünnepélyesen leleplezte. Ezután Ciril Horjak elénekelt a *Bárka* című gyermekdalt (Janez Bitenc feldolgozásában), majd a vendégek között meglepetés-tojásokban szétosztották az SMM mérőszalagokat. A Szlovén Televízió forgatócsoportja felvette a performance-ot, és részeket mutatott be belőle.

Damjan Kracina, az emberhal „első szlovén autochton” tipográfiájának megalkotója (1997–98) – a tipográfiát felhasználtuk a VULGATA-kiállítás címlapján is – kettős dekódolását adja a nemzeti jelképeknek. A nemzeti öntudat kialakításában fontos kommunikációs eszköznek tartott nyelvet már az első lépésnél kiemeli a szintaktikus összefüggésekből. Ezt úgy éri el, hogy felerősíti az írás, azaz a betűk materiális jel mivoltát. Az egyes betűk vizuális alakot öltenek, úgyszólván „önmagukért” beszélnek. Az univerzális, angol nyelven is érthető szavak egyszerre „szlovén jelleget” nyernek (azok számára, akik ismerik Szlovéniát), hiszen a tipográfia az emberhalat formázó elemekből áll össze. A Karszton élő emberhal (vakgöte) – akárcsak a lipicai mén vagy az isonzói pisztráng – jellegzetes „szlovén” állatnak számít, mivel a Szlovén Köztársaság területén „honos”. Nemzeti jelképek lévén például pénzerméken és bélyegeken is megvannak örökítve. A szlovén identitás a szlovén nyelvel mint a XIX. század nyelvi nacionalizmusából eredő fontos nemzeti attribútummal ezúttal szokatlan fordulatot él meg: az válik „autochton szlovén” jellegűvé, amit nem szlovén, ha-

nem angol nyelven írtak le. A „szlovén” emberhal angolosításával Damijan Kracina vizuális-kommunikációs szinten bemutatja, hogy a nemzeti jelképek multivokálisak, ami azt jelenti, hogy a helyzettől függően megváltozhatnak (többjelentésűek), és jelentésük nem „örökös”. A következő lépés, a nemzeti jelkép másik dekódolása a nemzeti kultúra „megöröszését” adja a globalizáció folyamatában. A „nemzeti” emberhal tipográfiát haszonelvű reklámcikknek mutatja fel, és ezzel eléri a „nemzeti” objektívizálását. „A szlovén” tipográfiát mint „nemzeti örökséget” alkalmazza piaci szellemben, mint ahogy az a holland klumpával, a német krumplival vagy a párizsi Eiffel-toronnyal is megtörténik. A folyamat a nemzeti jellegzetességek sztereotipizálásához, valamint az egy-egy népről alkotott saját és idegen kép rögzüléséhez vezet. Ezzel kapcsolatban feltehetjük a kérdést, vajon a fogyasztói kultúra és annak kommunikációs struktúrái nacionalizálnak, avagy inkább internacionalizálnak? „Az első autochton szlovén” tipográfia univerzális módon alkalmazható, és elvileg bárki megvásárolhatja.

Hasonló Az Isonzó gyöngyének esete, bár negatív konnotációval. Damijan Kracina és Katarina Toman reklámakcióját a Júliai Alpokban, a Trenta „Nemzeti” Parkban eredő Isonzó folyó (szlovén neve Soča) kristálytisztá vizével hajtotta végre. A művészek a nemzet „természeti értékére” és annak „művészi” áruba bocsátására való tréfás, könnyed utalásként képzeltek el a projektet, visszhangja azonban kényes problémákat élesztett fel a helyi politikában. Az alkotók 1998-ban Tolminban, a főút mellett elhelyeztek egy 4x2,5 méteres óriásplakátot a folyó és a palackozott víz képével. A helyi hatalmasságok a képet összefüggésbe hozták egy másik folyó, a Zadlaščica kristályvizének az olaszok számára történő átengedésével. Az említett példában két probléma fonódik össze: egyfelől a Szlovénia „kiárusításáról” szóló lózungok, másfelől az Olaszország és Szlovénia közötti határ kérdésének az első világháborútól kezdve egészen a Szlovénia EU-csatlakozását előkészítő tárgyalásokig elhúzódó történelmi problémája. Noha az óriásplakát kihelyezését először engedélyezték, de a gazdasági és a nemzeti érdekek összeütközése miatt a reklám-pannót hamarosan be kellett vinni a tolmini Ciril Kosmač Könyvtár udvarára. Damijan Kracina és Katarina Toman „reklámja” a nemzeti és a gazdasági javak ütközési pontját mutatta fel. Projektjük (akaratlanul is) éles megvilágításba helyezte a nemzeti jelképeknek a művészek és a közönség általi dekódolását. E reklámhadjárat lezárásához tartozik kettejük közös kiállítása Kluže várában, Bovecben, ahol a két művész az Isonzóból származó vízzel kínálta meg a vendégeket. Ezt „nem hivatalosan” az 1999-es velencei biennálé szlovén pavilonjának megnyitóján is megismételték. Az Isonzó gyöngye képeslap formájában is átkelt az államhatáron.

Az eddig bemutatott művészi projektekhez hozzá kell fűznünk, hogy olyan kulturális környezetben jöttek létre, melyben a művészeti piac nem áttekinthető, és a kultúrpolitikai szempontból felelős állami támogatás nem befolyásolja, hogy az alkotás milyen módon és meddig szerepel a nyilvánosság előtt. E rendszertényezők a modern művészet számára Szlovéniában ugyanis egyáltalán nem léteznek. A művészek elhatározásától függ, hogy alkotóként mennyire húzódnak háttérbe, és szembeszállnak-e a művészet, az állam, a nemzet intézményesítésével; ez – mint mindig – egyéni cselekedet, ami etikai szempontból nem kevésbé hiteles, mint a politikailag nyíltan elkötelezett művészet. Szlovénia függetlenségének 1991-es kikiáltása után nem sokkal az akkori kormány vitára bocsátott egy politikai tervezetet, ami többek között rögzítette volna a tradíció és az innováció közötti egyensúlyt. Miközben a kultúra modern formáinak támogatásáról volt szó, a döntéshozók sajnálkozva állapították meg, hogy az elmúlt évtizedekben a tradíció és az innováció közötti arány túlságosan eltolódott a modernista és experimentalista művészeti irányzatok felé. Noha ez a követelmény a „középből” kormány idején, a kilencvenes évek második felében de facto megszilárdult, a „modern művészet” számára Szlovéniában új idők következnek. Mint az összes „fejlett” országban, megalkotják a nemzeti reprezentatív

művészet modelljét, amelyet integrálni fognak az állam egyéb területeibe, és hatékonyabb, hierarchikus művészeti rendszerrel fogják honorálni a művészeket – ellenállás nem lesz. De már a VULGATA által képviselt művészi projektek is megmutatták, hogy a társadalmi struktúrák nem szilárdak, hanem szüntelen változásban vannak. Ebben az értelemben az antropológusok, e sorok szerzője éppúgy, mint maguk a művészek, tudják, hogy a hivatásos alkotók a kultúrában a nemzeti kulturális identitás előállítóivá lesznek – alkotásaik politikai interpretációkat nyernek.

Ilyenformán nem véletlen, hogy a VULGATA kiállításának ezt a részét először a laafeldi/potr-nai Pavlova hišában/Pavel Hausban mutatták be 2000-ben, de nem azért, mert a Szlovéniából származó művészet az ausztriai Stájerban élő szlovénok „kultúrházában” különös nemzeti stílust képviselt volna. A Kulturno društvo za Štajersko Artikel VII (Artikel VII Kulturverein für Steiermark) ugyanis az „interkulturális találkozások információs központjának” helyiségeit nyitja meg a legkülönbébb csoportok és művészeti irányzatok előtt. A ház munkatársai tudatában vannak a többes indentitásnak és a ténynek, hogy a csoportokhoz való tartozás mindig viszonylagos, amit a VULGATA kiállítása is szemléltetni kíván. Engedjenek meg ezzel kapcsolatban egy anekdotát: a szomszédos Szlovéniából érkező turistacsoport elmegy az osztrák stájerországi vendéglőbe. Ennek tulajdonosa szlovén származású, és Szlovéniából származó olcsó munkærőt alkalmaz. A vendégek anyanyelvükön rendelnek négy natúrszeletet. A vendéglős szlovén nyelven veszi fel a rendelést, kimegy a konyhába, és alkalmazottjánál német nyelven rendeli meg a négy natúrszeletet.

II.

„A frázist, hogy nekünk, szlovénoknak ne volna önálló művészetünk, éppen úgy ad acta kell tennünk, mint tettük azt a másik szállóigével, miszerint történelmünk sincsen.” (France Stele, 1923)

Lesötétített helyiségben tették közszemlére Darij Kreuh és Marko Peljhan munkáit. A „testhez mint médiumhoz” és a „médiumok testéhez” való viszonyukban a legfeltűnőbbek a kettejük közötti különbségek. Ezeket klisészerű jelszavakkal lehetne összefoglalni, így beszélhetünk Marko Peljhan művénel az utópisztikus testiségről, mint a *Makrolab* elnevezésű autarkh modellkutatása „vitális” metaforájának szinonimájáról, valamint a virtuális valóságok megtestesüléséről, melyet Darij Kreuh készüléke, a *Barcode* hoz létre.

Darij Kreuh *Barcode* nevű közös projektje leginkább didaktikus *rite de passage*. A kísérleti személyeknek, mielőtt belépnének Kreuh fekete dobozába, előírászerűen közölniük kell a testmagasságukat és a testsúlyukat. Ezen adatok alapján egyéni digitális vonalkód keletkezik, amit a fekete dobozban leolvas egy lézerszkennel, majd az adatokat számítógépre viszi. A 3D szemüveggel felszerelt látogató háromdimenziós projekciós térben találja magát. Szinte fizikailag átélt beszorítottságát elektronikus zene és ének is hangsúlyozza.

Az audiovizuális eredmény hasonlít ahhoz a modellhez, mellyel a brit szociálantropológus, Alfred R. Radcliffe-Brown a húszas évek óta kommentálja a társadalmi jelenségeket. Radcliffe-Brown a strukturális-funkcionalista modellből kiindulva a társadalmat élő szervezethez hasonlítja, melyben minden egyes szerv és valamennyi sejt a test megőrzésén dolgozik. Ahogyan a test részei alkotják a testet, oly módon alkotják a „társadalom testét” a kulturális rendszer elemei. Eközben az egyének és csoportok közötti kapcsolatok beláthatóak és rendezettek, biztosítják a konfliktusoktól mentes ideális társadalmat, vagyis a közösség harmonikus egyensúlyát (equilibrium). Darij Kreuh hasonlóképpen írja le a Virtual Sonic Societyt, amit integráló rendszerként vetít a *Barcode* készülékének vetítővásznára: „A társadalom önszervező rendszer, melynek alapelve a kapcsola-

tok harmóniája és a rendszer egyensúlya. Az egyes társadalmi elemeket amorf háromdimenziós elemek (fehér fény) képezik, melyek hangokat közvetítenek és a virtuális térben léteznek. Az elemek térbeli helyzete függ a tömegüktől és a teljes rendszer beosztásától, mely orbitális. Az egyes elemek alapfunkciói felismerhetőek a társadalom minden tagja számára, a harmónia keresése a különböző tömegek közötti kapcsolatokban mint az egyensúlyi állapot, a betolakodók felismerése és elnyelése...” A betolakodót – ez esetben a zöld pontot, mely, akárcsak egy szabványos árucikk, a látogató testméreteiből nyert vonalkóddal kapja meg koordinátáit – kiűzik ebből a virtuálisan eszményi társadalomból. Kreuh készüléke, a *Barcode* képpel és hanggal figyelmeztet a digitalizált világ felügyeleti mechanizmusaira. A szabványos fogyasztói előírások és a digitális ellenőrző technológia közepette ez a hasonlat a valóság leképezését mutatja. Kreuh *Barcode*-ja nem hagy alternatívát a világ totalitáris elgondolásán kívül.

„Létezik görög, német, francia művészet, de nem létezik pusztán csak művészet. A mi művészetünk annál jobb lesz, mennél inkább szlovén művészetté válik.” Ez az Irwin csoport által hangoztatott idézet „látványos” bevezetést ad a *Was ist Kunst* című sorozathoz, mely 1985-ben kezdődött egy ljubljanoi magánlakásban, majd évek során fejlődött tovább. A VULGATA kiállításán bemutatott új verzió mintha csak az Irwin 1984-es programját adná vissza, a retro-elvet regulatív matricaként mint a munkafolyamat vázát (és nem mint stílusát) feltételezi, melyre szükség van a szlovén képzőművészet történelmi tapasztalatának elemzéséhez, és azt hatványozott eklekticizmussal, valamint a nemzeti kultúra megerősítésével kapcsolja össze. A *Was ist Kunst* különböző képek konstellációja, melyeket jellegzetesen Irwin-módon fekete gyanta és hangsúlyozott, reliefszerű sarkok kereteznek. Amikor a képeket Pétervárott állították ki, a keretezést megkettőzték. Az eljárás kapcsolódott Kazimir Malevics *Utolsó futurista kiállításához*, művészettörténeti (re)konstrukcióként figyelmeztetve az avantgárd egyik kulcsművére. Az Irwin csoport tagjai kiválasztottak, illetve kölcsönvettek tíz-tizenkét képet – huszadik századi szlovén művészek alkotásait –, azokat pannóra helyezték, mely a művekkel ellentétben fehérre volt festve. Olyan szlovén művészek, mint Ivan Grohar (1867–1911), Rihard Jakopič (1869–1943), Gabrijel Stupica (1913–1990), Emerik Bernard (1937), Sergej Kapus (1950) és Bojan Gorenc (1956) művei szerepelnek e projektben. Tehát nem olyan artefaktumokról van szó, melyeket ők hoztak volna létre, mint a *Was ist Kunst* korábbi sorozataiban. „E képek egyesítik és kijelölik a számos vizuális rendszerből ismert vizuális jeleket, és bár időben egybeesnek a modernizmussal, a művészettörténet figyelme gyakorta elsiklik olyan vizuális rendszerek felett, mint a szocialista realizmus, a kései létező szocializmus, az avantgárd, a nemzetiszocializmus, a katolicizmus. E jelek intertextuálisan hatnak, és nem mondhatjuk, hogy csak az Irwinnel jelentek volna meg”, szögezi le Robin E. Held. De – mondhatni intratextuálisan – a csoport munkásságának mindig a tulajdon történelméhez való kötődése volt az egyik fő eleme (például felhasználták a Laibach együttes ikonográfiáját, ami a Neue Slowenische Kunst mozgalmának kezdeteire emlékeztetett). Az egy bizonyos geopolitikai területről származó műalkotások idézése, illetve ezek bekeretezése – a *Was ist Kunst Slovenija* vagyis a „hazafias művészet” esetében – vakmerő kísérletet tesz a „saját” Irwin-művészettörténet monumentalizációjára és historizációjára, ami a helyi, szlovén kontextusban nem ismeri a kifejezett megkülönböztetést, mivel az újabb, illetve a kortárs művészet társadalmi és intézményes értéktöbblet nélküli eszközzé válik – a néhány művészeti intézményben (a ljubljanoi Modern Galériától az Artist-Run-Space Galériáig) meglévő bemutatkozási lehetőség ellenére is. Ha például Marcel Duchamp mint az európai művészettörténet kulcsfigurája a helyi művészettörténeti felfogás szerint mindössze kétes értékű sarlatán, akkor az említett projekt kontextusba helyezi a létező nivellációt, figyelmeztet a hivatalos „nemzeti” művészettörténet hiányosságaira. Ezzel a *Was ist Kunst Slovenija* önmaga is tudatos kultúrpolitikai cselekedet, ami magában hordja az ön-

nivellálás veszélyét, mikor az Irwin tulajdon alkotói és interpretátori szerepét a politika terébe fordítja. Ellentmondásos, hogy a retro-elv alapján az Irwin reinterpretálja a modernista műveket/művészeket is – a szlovén nemzeti kultúra megkérdőjelezhetetlen ikonjait –, és teszi ezt „a szlovén képzőművészet történelmi tapasztalatának elemzéseként”. A retro-elv kötődik a jelek szabad áramlásához (a nemzeti jelekéhez, jelképekéhez is), melyeknek értékét mindig újra meg kell határozni és meg kell alkotni, hisz – reménykedjünk – azok nem determináltak. Felvetődik a nemzeti és a nemzet kérdése, melyet Rastko Močnik úgy jellemezett, mint a „nulla intézmény” különleges fajtáját, amely mint „a társadalmi integrációra való formális és álművészetes készség” csak abban az esetben működőképes, „ha valamely sajátos ideológia határozza meg”. Eszerint a nemzet, illetve a nemzeti kultúra üres edény, amely formálható, és magába fogadhat különböző, látszatra egymással ellentétes ideológiákat/tartalmakat, amint az Irwin-csoport munkája szépen szemlélteti. Munkájuk hangsúlyozza a szlovén nemzeti kultúra állítólagos „specifikusan” eklektikus jellegét, amely idegen formák amalgámjaként azt alakítja, ami szlovén – ami alakulóban van –, s ezzel csak a nemzeti kultúra kétségtelen sztereotípiája áll elő. De Irwinék kulturális eklekticizmusa és munkássága (mint Močnik elmélete) sem adhat magyarázatot a szlovén nemzeti kultúra történelmi modelljére, mivel minden nemzeti kultúra, minden üres edény alapján véve a „kölszönzött formák” eklektikus jellemzőivel bír, és eltulajdoníthatja e formák autentikusságát/sajátosságát. Az Irwin-képek európai művészetből átvett motívumai és a német nyelvű címet viselő *Was ist Kunst* sorozatából kölcsönzött képek éppen annyira szlovénok, mint amennyire jogosan norvégok ma a 20. század eleji norvég népviseleten látható földközi-tengeri motívumok. A nemzeti (művészet)történet tiszta, totalitáris ideológiává változik, amikor a feledés emberi képessége lehetővé teszi, hogy tulajdon létét önmagával magyarázza.

„A más fészkebe fészkelő madarak módjára az emlék olyan helyen keletkezik, ami nem az övé. Külső körülmények folytán alakul ki és gyökerezik meg akkor is, ha tartalma (és a hiányzó részletek) belülről fakadnak. Az emlék mobilizálását nem lehet elválasztani a változástól vagy az alternativitástól. Mi több, az emlék intervenciók erejét abból a lehetőségéből meríti, hogy változik – hogy meghatározott helyen változó.” Michael Certeau gondolata járja át Tadej Pogačar fotóit, melyek az 1990-es *Utazó glóbusz* akciót dokumentálják. A fotográfiák annyira érzékenyek, mint a fekete glóbuszok találkozásai az öt fotográfia különböző színhelyein. A társadalmi rend nagy változásainak korában a kilencvenes évek elején ezek a találkozások arról a történelemről beszélnek, amely (többé) nem lineáris. A kiállítás látogatója viszont csak tíz év elteltével találkozik az utazó glóbuszok akciójával. Eleve a kiállított fényképek mérete is lehetővé teszi, hogy a képeket ne pusztán dokumentumként lássuk. A *No Event Actions*, ahogy Pogačar nevezi dokumentumainak, illetve műveinek sorát, a közönség nélküli nyilvános és privát terekben titokzatosan meghitt jellegű. Megannyi véletlen, talán észrevétlen esemény, hozzájárul az esemény/a történet meghatározásához, és viszonylagossá teszi a valóságot, amit a bemutató kisajátít magának.

Az utazó glóbuszok prototípusai Pogačar P.A.R.A.S.I.T.E. koncepciójának prototípusai. Pogačar már 1990 végén megalapította a Modern Művészet Múzeumát mint párhuzamos művészeti intézményt, 1993-ban pedig már elnevezte úgy, ahogyan ma is nevezzük. A két glóbusz megelőlegezi a Múzeum rugalmas integrálódását a fennálló szervezetbe. A glóbuszok vad vidékekre utaznak, melyek kulturális szempontból gyenge előjellel bírnak (udvarok és természeti tájak). Később a Múzeum a művészeti intézmény szimulált struktúrájával mint vendég/parazita belopódzik a különböző társadalmi, kulturális és művészi rendszerekbe (múzeumokba, iskolákba, galériákba, társadalmi csoportokba), és közben reflektál a befogadók mechanizmusaira, időnként pedig nagyon tárgyyszerű ítéletet mond róluk.

Első pillantásra Marko Kovačič mintha könnyed, áltudományos diskurzust közvetítené a plastosok civilizációjáról. *Kastropolis* című fotósorozata a „*Túlélő város*” lakóit mutatja be, akik előadásainak és performance-ainak is témái. Ezzel fejeződik ki Kovačič műveinek lényegi vonása, amit maga írt le számunkra több mint tíz évvel ezelőtt: „A magam módján lehetőségem van a gyermekkorom meghosszabbítására – a művészet által gyermeki fantazmáimat bontom ki.” Bár Kovačič harmadik társadalmának megalkotása roncs gyermekjátékokból, emléktárgyakból és giccsből nem annyira ártatlan és infantilis, mint ahogy a „xenotranszplantált” plastosok felvételei mutatják. A zooantropomorf és mechanomorf objekteteket, gyűjtőszennvedélyének gyümölcseit egyazon rangban, a *Wunderkammer* elve alapján sorolja be: egyazon jelentési szintre sorolja a (politikai) embéléákat a létező szocializmus idejéből és az eldobott játékokat, amelyek eljátszották a maguk játékait. A „mítoszok, jelképek és jelek dekonstrukciója” Kovačič emlékgyűjteményében teátrálisan fejezi ki magát a lumpenproletár eszközvilágának *low-budget* technológiájával. A teatralitás szűkebb értelemben jellemzi performance-ait és videofelvételeit. A „*Túlélő város*” performance, mely azonos a *Kastropolis* fotósorozattal, maga a főszereplő, mint egy játékfilmben, amely „ifjúkori traumaként nem lehet más, mint science-fiction”. Marko Kovačič a történet/történelem elmondásával fejezi ki álláspontját. A vesztesek oldalára áll, és rokonszenvét fejezi ki az alant elhelyezkedőkkel. Hallgassunk bele „*Túlélő város*” című előadásába: „2223-ban a lerombolt Ázsia kutatói felfedezték egy civilizáció maradványait. A régészeti lelőhelyen, a pusztulást túlélő városban, Kastropolisban élőlényekre bukkantak, s ezeket plastosoknak nevezték el.” E felfedezés után a kutatók között két fő elmélet bontakozott ki a plastosokról és az őket körülvevő tárgyakról: „Vrečar professzor, aki a magyarázat hivatalos változatát képviseli, úgy vélekedik, hogy tárgyaiknak elsősorban gyakorlati jelentősége volt, tehát használati értéke, és hogy a plastosok valószínűleg nem voltak képesek ilyen igényes alakzatok megformálására. Dr. Langus, aki felfüggesztése után visszavonult Észak-Virginiában lévő földalatti laboratóriumába, ezzel szemben azt állítja, hogy a tárgyak szakrális célokat szolgáltak, vagyis értelmes lényekkel van dolgunk.” Marko Kovačič nyilvánvalóan dr. Langus oldalán áll, hiszen összefoglalja az esendő, elfelejtett lényekről alkotott szakvéleményét. Sajnálja ugyanakkor, hogy dr. Langus „munkásságát csak a Sampom intergalaktikus, nem kormányzati szervezet anyagi támogatásával folytathatja”. „Noha a kormány méltányos laborfelszereléssel sem támogatja kutatásait, dr. Langus tovább építi a múlt abszolút súlyáról és kulturális értékéről szóló tézisé”, állapítja meg az előadás/performance végén némileg erőltlenül Kovačič (megállapításaihoz magunk is csatlakozhatunk).

Illúzióromboló világ tárul elénk a számítógépes képsorozatból, melyet Ivan Ilić először mint azon terek fotóit készített el, amelyekben lakott és jelenleg lakik. Szűkösen berendezett lakótereket látunk, amilyeneket olcsó szállodákban vagy szegény lakásokban találni. A hatvanas évekből származó ütött-kopott székek, ódivatú csillárok és csupasz matracok beszélik el a képzelt történetet, amit még deprimálóbba tesz a kép alsó szélén húzódó, fekete csíkba írott passzív/agresszív jelentéspár. A reménytelen környezet megfojt minden aktivitást az egymást kölcsönösen kizáró két hangulat között. Kirajzolódik a magány és a reménytelenség képe, amit kapcsolatba hozhatunk a menekült művész életkörülményeivel, de a reménytelen csönd univerzális jeleként is értelmezhetünk – s ebben van e számbavétel minősége. Első pillantásra ez a mű különbözik Ivan Ilić más munkáitól, melyek gyakorta tematizálnak konkrét politikai körülményeket és médiamanipulációkat, nem ritkán merítve ehhez témáit a művész hazájából, Szerbiából. Fontos jelentéshordozó az írott szó, mint ha Ilić nem bízna a képekben (és a tárgyakban). Ilić olyan, a reklámesztétikából és a modern technodesignból vett eszközöket használ, melyek ugyanakkor munkáinak formális kereteit és azok tartalmát adják, hisz médiaformációk lévén eleve az érvényben lévő konvenciók alapján jegyzik ezeket, és a politika, a közvetítő hordozóiként értelmezzük őket. Minden

médiaközvetítés, lássék az mégoly közvetlennek is, a fordítása valaminek, amire hatni lehet. Ezért elvileg a (demokratizált) közlésmódként felfogott design sem ártatlanabb a hírközlés képeinél. De Ilić nagyító alá veszi az írott szót is. Szinte szó szerint teszi ezt 1998-as *k(stendal syndrome)* című munkájában is, melyben nagyítóval „ellenőrzi” egy brit trendfolyóiratból való szöveg részletét. „Ernek a jugoszláv művésznek a munkája tiszta és rendkívül kiszámított, mégis nagyon intim és személyes. Csodálatra méltó, ahogy némely munkában megragadja az eredeti szépséget (*Cím nélkül*, 1993), amit megalkot” – írta ajánlásában a düsseldorfi művészeti akadémia professzora –, a művekről olvasunk, de nem láthatjuk azokat. A kép és az írott szó közötti kapcsolat feszültsége Ilić munkásságában különösen kifejező a passzív/agresszív témájára kinyomtatott számítógépes képekben, melyek a képszerűségbe vetett nagyobb bizalomról beszélnek.

Dejan Habicht *Dom... (Ház...)* című fotóprojektjét Tanja Lažetićtyel hozta létre: a dokumentáció épületek és lakóterek fényképeiből, valamint épületek távlati képeiből áll. A fotótöredékeken – „mellékesen” – gyakran láthatók a lakók megszokott lakókörnyezetükben. Habicht és Lažetić barátaik és ismerőseik, egyének és párok lakásait „portrézák”, 1999 novemberétől fogva. „Mind huszonnyolc és negyvenöt év közöttiek, mind a kultúra és/vagy a tudomány területén dolgoznak, lakásproblémájuk többé-kevésbé tartósan megoldott” – adja hírül a két művész weboldalán, mely a *Dom... (Ház...)* terepkutatás projektjének központi részét képezi. A közös társadalmi struktúrák Dejan Habichtnál és Tanja Lažetićnél, valamint Vesna Močilniknál közvetlen vizuális szeleteket mutatnak egyének mindennapjaiból, tehát nem közömbösek a VULGATA kiállítás tematikai egysége szempontjából.

Maja Licul *Cím nélkül* (1999) című videomunkájában magát a művésznőt látjuk a kis tv-képernyőn, beszéd közben a kamera felé fordulva, így jól láthatjuk élénk arcjátékát. Fülhallgatón hallhatjuk a hangját. Maja Licul a tulajdon művészi munkájáról beszél, maga az elbeszélés mint a művésznő gyakorlott bemutatkozása formálódik meg. De nemcsak a hang, hanem a kép sem szólítja meg közvetlenül a címzettet, mivel nincs szinkronban a hanggal. Elidegenítőleg hatnak a művésznő ártatlan csábpillantásai, melyeket időnként a nézőnek küld, mivel a hang nincs összhangban a pillantások csáberejével. Vajon a néző/hallgató be van-e még kapcsolva a folyamatba? A narráció megváltoztatott, dekonstruált időstruktúrája a nézőt eltávolítja a voyeur pozíciójától. Így kerül színre a megfoghatatlanság. Az esemény még inkább performance-jelleget ölt, midőn látjuk, hogyan állítja be Maja Licul a kamerát az elején, a megszólalása előtt.

Maja Licul önmagába fordul, ezzel kínos nyíltságot ad a műnek, hisz be kell ismerünk, hogy az *anything goes* már rég nem jelenti azt, hogy minden lehetséges, mivel be vagyunk zárva a különböző világok feltételei közé. Vajon ez volna az „érthető”, vagyis vulgáris kommentárja az egyén „szabadságának” az individualista társadalomban, ami kollektív fantazmaként jelenik meg? Ha így van, akkor a művészet lehetővé teszi, hogy belássuk e fantazma megfoghatatlanságát.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Tudom, nem tudom

*Naplórészlet**

2001. október 25. csütörtök

Budapest! Budapest! A nyugtalanság, mellyel megérkezem ebbe a városba, ahova a távoli 1996-os évben rendszeresen visszatértem, most mintha valahogy nagyobb volna, meg komolyabb is. Komolyabb, mivel nagy kataklizma előtt áll most az egész világ, azelőtt meg „csak” a Balkán tántorgott a szakadék szélén. Nagyobb, mert Ericával együtt érkeztünk. Májusi, barcelonai utunkat követően már másodszor utazunk kettesben azóta, hogy három gyerekünk van, nincs a szüntelen csivitelés és veszekedés és sírás, a csomagok közt sincs az elmaradhatatlan *sippie-cup*, a cumisüveg, mely nem ereszti ki a folyadékot. Persze még egyetlen olyan cumisüveggel sem találkoztam, amelyik ne eresztett volna: miért lett volna pont a mi flaskánk kivétel? Minden ereszt, úgy látszik, az országok meg a történetek, az erkölcsi készenlét és a privát célra szolgáló ernyők, minden ereszt és csöpög ezen a világon, s elszivárog az emlék. Az én forrásom, mely a magyar fővároshoz fűződő hosszabb élmények hatására felszínre tör, a Collegium Budapest. A budai várhegyen található, az egykori városházán, felsőbb tanulmányokra szerveződött (nem, nem Soros finanszírozza), eszményi átlomása volt intellektuális és alkotói utamnak, amikor öt évvel ezelőtt mint *junior fellow* itt tölthettem fél évet, megírtam egy könyvet meg néhány hosszabb elméleti írást, és még egy vitába is bekapcsolódtam a szerb írókkal a belgrádi *Vreme* hasábjain. Már akkor királyi volt. Volt egy fél házunk hármunknak, a hathónapos kis Klárával, akit a rektor „*a legfiatalabb fellow*”-nak hívott (valóban, a csapatból egyedül én jöttem a kicsiny, ám teljes családdal), de a Collegium-beli dolgozószobáig félórát villamosoztam. Az idén megnyitott Raoul Wallenberg Ház, amit a svéd diplomatáról neveztek el, aki a háború előtt sok magyar zsidót mentett meg, csak öt perc séta az intézettől. Mikor leraktuk csomagjainkat a modernül elkerekedő, két utcára néző épületben, a pincében szaunákkal, fent kényelmes, tágas és világos lakásokkal a huszonöt *fellow* és a vendégek számára, házmesterrel és gondnoknővel, akik a nap huszonnégy órájában állnak a magyarul általában nem tudó vendégek rendelkezésére, egyszerre tört ki belőlünk az elragadtatás: „*Visszajövünk!*” Ugyanakkor tudtuk, hogy a család következő, hosszabb időre szóló áttelepülése, ha csak a mi vágyainktól függene, nem abba a városba szólna, amit már ismerünk. A város korábbi megtapasztalása szüntelenül összeméretik az újjal, és ritkán marad alul. Az ismeretlen varázsa nem olyan erőszakos. Ezért nem tudtam megszabadulni az érzéstől, hogy a város egy saját

* Az itt olvasható írás eredetileg a *Delo* című napilap 2001. november 3-i számában jelent meg.

tos képétől való búcsú egyben séta is az életrajz nyomában, amit ott írtam meg a Dunán átívelő Lánchídon és Pest utcáin, melyeken sokat sétáltunk, nemcsak a kötelező Váci utcán, hanem *A Pál utcai fiúk* nyomain is. Azt gondolom, hogy a búcsú a kedves helyektől, melyek csak nekünk jelentenek valamit, azt jelenti, hogy a magánmitológiánkba betonozzuk azokat. Budapest volt az első olyan város, amelyben együtt éltünk Ericával, és amely nem volt sem „az enyém” (mint Ljubljana), sem az „övé” (mint New York), hanem együtt fedeztük fel és együtt laktuk be. Így jártunk Ericával a kopott Lukács fürdőbe, mert nők és férfiak együtt mehettek nemcsak a szabadtéri medencébe (ha esik a hó, a víz felett lebegő pára mesésen könnyű, ugyanakkor sűrű), hanem a szaunában is együtt iz-zadhattak, és azért is, mivel kurta sétányira feküdt akkori házunktól, s eltöltöt-tünk ott pár kellemes délutánt. De ez már mind történelem. Akkori bébi-szitterünk most középiskolai angoltanár, akkori zöldséges piacunk ma parkoló, akkori magyartudásunk pár szóra apadt, a nagy metrólejáratokban most több a koldus és kevesebb a zenész, és a Duna folyik, folyik, folyik tovább. Nicole-ból is ömlött a szó: a Szent István-bazilikától pár utcányira lévő kis étteremben felsza-badultan beszélgettünk a vacsora után; megmutatta a *Feral Tribune* című horvát hetilap számára nemrég készített euroszkeptikus interjúját, és elmondta, hogy posztgraduális hallgatói a Közép-Európai Egyetemen (igen, ezt Soros finanszí-rozza), akik a volt *Jugóbból* érkeznek, valóban meglepő módon testesítenek meg számos „balkáni” sztereotípiát. Ebben a szemeszterben kezdett politológiát taní-tani. Örültem, hogy barátnőnk, akivel egyazon amerikai egyetemen doktorál-tunk, és aki az én formális mentorságom révén töltött néhány nyarat Szlovéniá-ban, terepmunkán, megkapta első egyetemi állását. Az ajánlólevelek és az egyéb egyetemi műfajok terén kifejtett papírológiám ez alkalommal legalább látható eredményt hozott. Később még egy amerikai pár csatlakozott hozzánk, akik szintén éltek pár évet Ljubljánában.

Október 26. péntek

Reggeli után (micsoda fényűzés: a hűtőszekrény odaérkezésünkkor már nagy vendégszeretettel telepakolva) eltrécseltünk Istvánnal, aki már a „mi időnkben” is gondnok volt. Arról, ki jár még vissza az akkori barátok közül, mi-lyenek most a fizetések, és mit szól hozzá, hogy a gyerekek ott játszhatnak a Wallenberg-ház előtt, a várbeli lakónegyed játszóterén. Aztán nosztalgikus sétá-ra indultunk a budai várhegyen: itt vásároltam a *Herald Tribune*-t, itt volt a ban-kom, ott, abban a cukrászdában, amelyik minden útikönyvben szerepel, folytat-tuk első termékeny és hosszú beszélgetésünket Karádi Évával, akihez attól fogva baráti és munkatársi kapcsolatok fűznek, itt van Erica fodrásza (helyette jobbat ajánlottak). Egész idő alatt felettünk lebeg az erőszak, ami alapjaiban in-gatta meg azt a bizodalmat, hogy legalább Amerika biztonságos és nyitott or-szág, ha már az egész világ olyan bizonyosan nem az. Boszniai költőbarátom, Semezdin Mehmedović, aki elhagyta az ostromlott Sarajevót, és családjával egyútt Washingtonba költözött, szeptember 11. után azt mondta: „Azt hittem, az ember legalább itt biztonságban érezheti magát!” Ő tudja. A szabadság fantomja – így nevezték kulturális folyóiratát, amit lehetetlen körülmények között adott ki a rommá lőtt Boszniában. A szabadság fantomja. A költő óhazája most nemzetközi

protektorátus. A boszniaiaknak kétségkívül nincs döntési szabadságuk abban, hogyan rendezzék be közös életüket az entitásokban, melyek a geográfia köldöksinórjával kötődnek egymáshoz. Viszont háború sincs náluk. Összehasonlítva a korábbi helyzettel, ez már önmagában is nagy dolog. Amikor 1993-tól fogva egyre-másra fölléptem a Boszniában szükséges szövetséges katonai beavatkozás mellett, a lassú és csüggesztően tétovázó nyugati, főleg európai politikai észjáráson túl kritizáltam azokat a többnyire nyakas balosokat is, akik a katonai téboly katlanába történő nemzetközi beavatkozás minden formáját az ország szuverenitásába való túrhetetlen beavatkozásként fogták fel. Mintha a nemzeti szuverenitás elve volna még mindig a politikai beszéd alfája és ómegája. „*Micsoda, te protektorátus után kiáltasz? Hiszen ez imperializmus*”, hallhattam a kerekasztalok mellett. Különösen emlékezetes volt a Literaturhaus-beli fellépés Hamburgban. Pedig ha nem sokkal Szarajevó ostromának megkezdése előtt megtörtént volna a gyors és határozott katonai beavatkozás, bizonyosan nem tornyosul fel olyan brutális módon az a hatalmas hullahegy az elmúlt évtizedben, itt a közvetlen közelünkben, a negyedmillió halott. Most Boszniában megvan mindkettő, a nemzetközi közösség „imperialista” protektorátusa meg a halottak is, a tömérdek hazai halott. Az imperializmus kritikusai és a kapitalizmus válságának prófétái, akiket hosszú évek óta hallgatunk Szlovéniában is, az ország meg a politikai-gazdasági rendszer megváltozásától függetlenül egyre ugyanazt hajtogatják. A Collegiumban ebédelünk. Ölelések és kézszorítások a személyzet tagjaival, akiknek a fele még mindig ismerős, itt és ott, Kempa Verával, a főtitkárral, baráti csókok és fényképek nézegetése (közölték, hogy nem kapunk ebédet, ha nem hozunk családi fotókat – persze Klárát akarták látni, akkor egyedül őt ismerték mára már népes családjukból). Majd az irodalmi est a Collegium saroktermében. Eléggé megtizedelt legénységgel álltunk elő, Iztok Osojnik és én a szerzők közül (hárman nem jöttek el), a Magyar Lettre Internationale főszerkesztője, Karádi Éva és Gállos Orsolya műfordító. A közönség meglepően népes a pénteki napon, egy többnapos ünnep utáni estén, melyen szlovén írók szerepeltek angol nyelven. Az est csillaga Andrej Blatnik szelleme volt. Hogy ne csak a jelenlévők szólaljanak meg, azoktól is felolvastunk részleteket, akik nem jöttek el. Utolsónak egy Amerikában felnőtt fiatal magyar író, Nagy Ildikó Noémi olvasta fel író társam, Andrej Blatnik leghosszabb rövid történetét. Az emberek kezdtek elszállingózni, s akik ezt nem tehetjük, kissé türelmetlenül és komoran fészkelődünk. A falatozás közben már osztatlan volt a vélemény: isteni este volt, csak... A Remizben, ebben a láthatóan felkapott étteremben elköltött kései vacsorán végre hosszabban is beszélgethettem Szilágyi Imrével. Az önálló Szlovéniából doktorált, kitűnően beszél szlovénul, szlovéniai útjairól csak könyvekkel tér haza, a világhálón követi a szlovén életet, rendkívül jól tájékozott, ami a politikai vitáinkat és megrázkódtatásainkat illeti. Igen korán vitába szállt a nagy tekintélyű Konrád Györggyel, aki sokáig fenntartotta jobbjára „belgrádi” nézeteit Jugoszlávia széthullását illetően. A vita felizzott, átterjedt az asztaltársaság többi tagjára is, írókra és szerkesztőkre, és olyanmire emelt hangon zárult, hogy már oda-odanéztek a szomszéd asztaloktól is. Sietve távoztunk, szerencsére hamar előkerült az esőkabátom. Nagyon felizgattam magam, kicsit bántam is, de végül különös megkönnyebbüléssel utaz-

tam szállásunkig. Mintha szükség lett volna rá, hogy megnyíljon a szelep, hogy megszabaduljak az afganisztáni terror elleni kampány idején felgyülemelő és a tudatomból feltörő frusztrációktól, nevezetesen, hogy a terrorizmus elleni csatát sohasem lehet véglegesen megnyerni, hogy csak időlegesen lehet vereséget mérni rá, hogy a terrorizmus arculata mindig változik, és hogy a bensőmben érzett szorongás most az egyedüli állandó.

Október 27. szombat

A lustálkodás ritka luxus. Élvezettel adjuk át magunkat a henyélésnek. Befejezem Isabel Allende könyvét. *Portrait in Sepia* című regényét Salzburg előtt kezdtem olvasni, ahol az ottani irodalmi fesztiválon Drago Jančartól kaptam meg az ő legújabb példányát. Ezt írta ajánlasként: „nyugodtabb időkre”. Milyen kijózanítóan igaz. Az államhatárok, a kulturális identitás és az Európai Unió előtt való nyitottság most valóban mind „kis európai témákká” váltak, ahogy Jančar mondta igen pontosan. Allendét ezúttal inkább hűségéből olvasom. Minden könyvét elolvastam, ezt is el fogom, noha tudom, mi vár rám. Erica nem nagyon kedveli a másodkézből való mágikus realizmust, én türelmesebb vagyok e téren. A kiszámíthatóság időnként vigasszal szolgál. Este Balázs Attilával, ismerősömmel és idősebb kortársammal, a Vajdaságból való íróval, aki már tíz éve Budapesten él. Beszél az „élő klasszikusok” CD-sorozatának magyar állami projektjéről, a hátgerincét hasogató fájdalomról, mely elemésztí a türelmét és a pénzét, a lánya magas iskoláztatási költségeiről, a budapesti bennszülötteknek a határon túli magyarokhoz fűződő gyanús viszonyáról, a szélsőjobboldali politikus, egykori író lelkesedéséről az „ikertornyok” elleni terrortámadás alkalmával, továbbá a maffiakereskedelemtől. A szomszédos sztriptízbár lassan benépesül, csatlakozom feleségemhez, Betsy Maury barátnőnkhez és a kis társasághoz a bárban, amit egyedül meg se találtam volna: enyhén dekadens, lepusztult vörösbárszony fotelekkel, idős sanzonnal és zongoristával, mintha egy elmúlt világból maradt volna itt az egész, mégis kényelmes és ernyesztő, nem túl zsúfolt. Ez jó.

Október 28. vasárnap

Csordás Gábornál kávézunk. Kiadója, a Jelenkor több szlovén szerzőt publikált eddig, Magyarország déli részén működnek, de van egy irodájuk a fővárosban is. A harmincas évekből való jellegzetes lakóépület, függőfolyosókkal és nagy udvarral, elhanyagolt, a lift nem valami bizalomgerjesztő: de Gábor itt otthon van, megszállhat, papucsban fogad bennünket. Montaigne esszéinek második kötetét fordítja. Azt mondja, egyedül ez tudja kiszakítani a mindennapokból. Évente negyven könyvet ad ki, fontos neveket, köztük Nádas Pétert, a Vilenica-díjast, az Amerika-szerte szenzációt keltő világhírű író, mégis nehezen boldogul. Késő éjszaka érünk haza Ljubljanába. Kissé untam már az utazást a felhőfoszlányokba burkolt pannon síkon át. Éjfél előtt találkozunk a szüleimmal, akik a gyerekekre és a házra vigyáztak, kicserélünk néhány főbb információt. Mi többnyire csak hallgatjuk, mit művelt távollétünkben kis csapatunk. Semmi bal eset, semmi botrány. Tömérdek rajz a konyhaasztalon és befejezetlen várépítés lego-kockákból a komód előtt. Simon és Lukas örülni fog a gondosan kifestett ólomhuszároknak, melyeket a pesti turistastandon vettünk.

Október 29. hétfő

Az utazáson felgyűlt szennyes mosása, szárítása, papírok és a posta rendezése, mindjárt néhány köszönőlevél vissza, Magyarországra, majd gyorsan a sarki boltba; ami a luxust illeti, nálunk az pontosan annyit tesz, ha elfogy otthon a tej, ideérünk vele a boltból, mielőtt kihűl a kávé. Mint az utca életének igazi központjában, a boltban cserélődnek ki az informális ismeretek: értesülök az utca elején történt betörésről. Veteránként fogadom, aki fatalista módon nyugszik bele, hogy a piti bűnözéssel minden szlovén faluban együtt kell élni. Az elektromos postát csak a munkahelyemen nézem meg. Sok „levelet” aznmód megválaszolok, három interjúkérést olyan lapoktól, melyekkel még soha nem dolgoztam, egy héttel elhalasztok. Este hétkor van előadásom az amerikanisztika posztgraduális programján. Az előadóterem tele van. Rástartolok, és az amerikai társadalom vallásos alapjairól beszélek, a köztársaságról, ami a szédítően sok etnikai, nyelvi, vallási és kulturális csoportból álló országot tartja össze, s amit az állami hatalomgyakorlás racionális mechanizmusai iránti hazafias érzelmekkel kell szemlélni, *The Bill of Rights* és *The Federalist Papers*, beszélek a demokratikus hagyományról és a republikánus ideálról, melyben a nemzethez való tartozás (Európától eltérően) nem a legfőbb jót jelenti, hanem csak feltétele a közös jó keresésének, beszélek a szüntelen átalakulás dinamikus hajtóerejéről, Tocqueville-ről és a szabad és nyitott társadalom inherens sebezhetőségéről (a „Miheljak-eset” – mikor a rendőrök az ismert újságíró és három kollégáját bekísérték a rendőrségre, amikor azok nem akarták igazolni személyazonosságukat, anélkül, hogy a rendőrök közölték volna, mire alapozzák a „bűncselekmény alapos gyanúját”, ami állítólag akkor valósult volna meg, amikor egy este az újságírók a ljubljana-i amerikai nagykövetségtől nem messze állodogáltak – bizonyos szempontból elő sem fordulhatott volna Amerikában, mivel az amerikaiaknak egyáltalán nincs személyi igazolványuk), és két óra alatt csak egyszer zavarodom bele. Magam is meglepődöm, milyen simán megy minden, langyos tapsot is kapok a végén. Egyébként mit gondolok a terrortámadás következményeiről és az afganisztáni helyzetről? A „rain check” lehetőségét vetem fel azzal, hogy majd legközelebb beszélek erről, vagy soha. Legalábbis nem az előadóteremben. Túl sok az olyan hallgató, aki előszeretettel változtatja doktrínává a politikai álláspontját, és a katedrát még szívesebben keveri össze a szószékkel. Különben is: mit mondhatnék? Hiszen a hadműveleteket illetően csak kínos dilemmák feszítik a fejem, sehol egyetlen értelmes válasz. Tudom, hogy az ilyen szörnyű tettet, mint a New York és Washington elleni támadás, meg kell torolni. Tudom azt is, hogy a katonai intervenció időnként szükséges, de mindig rossz megoldás. Tudom: Oszama bin Laden helyébe, ha valóban megölnék, vallási indíttatású, politikailag fanatizált terroristák új csapata fog lépni. Semmiféle militáns politikai mozgalom, mely szándékosan és meggondoltan alkalmaz tömeges terrort, legyen bár jellegére nézve ultrajobboldali (mint például az amerikai The Arian Nation) vagy ultrabalos (mint például az olasz Vörös Brigádok), sem egyetlen etnikai terrorszervezet, legyen az baszk, ír vagy palesztin, nem olyan veszélyes, mint az emberi energia egyazon cél elérése érdekében való mobilizálása vallásos alapon. Hagyományosan a vallás adta a legteljesebb válaszokat az emberi dilemmákra. Ott, ahol, mint a biblikus hagyományban, az emberek lassan magukévá

tették azt az utasítást, hogy add meg istennek, ami az istené, és a császárnak, ami a császáré, ott, legalábbis elvben és (a katolikusok számára) a második vatikáni zsinat óta a gyakorlatban sem várunk megoldást minden emberi szükségletre a vallás professzionistáitól. A modern nyugati liberális demokráciákban, legyenek bár belülről hiányosak és kifelé gyakorta frusztrálóan egoisták, az egyház és az állam, a magán- és a közszféra mindenképp szabályszerűen szétválasztódik. Erre épül a demokratikus politikai rend, mely a szabad és nyitott társadalom garanciája. Az iszlám hagyományban, ahol a próféta nemcsak világi és vallási vezető, hanem hadvezér is, ezt a szabályt hiába keressük.

GÁLLOS ORSOLYA fordítása

Stanjel – a Vilenica Kristálya átadásának helyszíne